

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

**SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS (SPECIALIZACIJA – LOGOPEDIJA) MAGISTRO
STUDIJŲ PROGRAMA**

SIMONAS ŠERKŠNAS

Magistro baigiamasis darbas

**IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGŲ PATIRTYS ĮGYVENDINANT
ĮTRAUKŲJŲ UGDYMĄ**

Darbo vadovė doc. dr. Laima Tomėnienė

Šiauliai, 2026

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį darbą,
GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Simonas Šerkšnas
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) <i>Special education, specialization Speech therapy</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtys įgyvendinant įtraukųjį ugdymą <i>Preschool Teachers' Experiences in Implementing Inclusive Education</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuoju, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Simonas Šerkšnas, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)

I, Simonas Šerkšnas, by submitting this paper confirm (check)

**Embargo laikotarpis
Embargo Period**

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:

I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*

(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJOS DIRBTINIO INTELEKTO ĮRANKIŲ NAUDOJIMO RAŠTO DARBUOSE DEKLARACIJA

Vardas, pavardė: Simonas Šerkšnas

Studijų programa, kursas: Specialioji pedagogika (specializacija – logopedija), II kursas.

Rašto darbo pavadinimas: Ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtys įgyvendinant įtraukįjį ugdymą.

Rašto darbo tipas (pvz., referatas, kursinis darbas, baigiamasis darbas): Baigiamasis darbas.

Modulio / dalyko pavadinimas (išskyrus baigiamojo darbo atveju):

Deklaracijos pateikimo data: 2026-01-03

Patvirtinu, kad vertinimui pateiktas savarankiškai atliktas rašto darbas yra parengtas laikantis Vilniaus universiteto Akademinės etikos kodekso¹, Vilniaus universiteto studijuojančiųjų rašto darbų rengimo, gynimo ir kaupimo nuostatai², Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos rašto darbų rengimo ir gynimo tvarkos³ ir Dirbtinio intelekto naudojimo Vilniaus universitete gairių⁴.

Pažymiu, kad rašto darbo rengimui *buvo naudojami* / *nebuvo naudojami* (pabraukti tinkamą variantą) generatyvinio dirbtinio intelekto (toliau - DI) įrankiai.

Tuo atveju, jei darbo rengimui buvo pasitelkti DI įrankiai, pateikiu tikslią ir išsamią informaciją apie jų naudojimo tikslus ir apimtį:

1. DI įrankiai:

- Naudoti įrankiai (pvz.: Connected Papers, Midjourney, GitHub Copilot ar kiti, *įrašyti*): _____
- Naudojimo tikslas (duomenų rinkimas, redagavimas, vertimas, priedų generavimas ar kitas, *įrašyti*): _____

2. Esminiai DI panaudojimo atvejai:

Darbo dalis/vieta (puslapis, pastraipa)	Naudojimo tikslas	Užklausų pavyzdžiai

¹ Vilniaus universiteto akademinės etikos kodeksas, https://www.vu.lt/site_files/Akademines_etikos_kodeksas_suvestine_redakcija.pdf

² Vilniaus universiteto studijuojančiųjų rašto darbų rengimo, gynimo ir kaupimo nuostatai, 2024-05-

[21_Studijuojančiųjų_RD_rengimo_gynimo_ir_kaupimo_nuostatai.pdf](#)

³ Vilniaus universiteto Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos rašto darbų rengimo ir gynimo tvarka, https://www.sa.vu.lt/external/sa/files/Studiju_skyrius/VUSA_Rasto_darb%C5%B3_rengimo_ir_gynimo_tvarka_2024.pdf

⁴ Dirbtinio intelekto naudojimo Vilniaus universitete gairės, https://www.vu.lt/site_files/SPN-54_2024_priedas.pdf

3. Savarankiškumas ir autorystė:

- Patvirtinu, kad esu atsakingas(-a) už rašto darbo savarankiškumą ir autorystę: visos DI sugeneruotos rašto darbo dalys mano atidžiai patikrintos, patikslintos, pataisytos ir pažymėtos literatūros nuorodose. Darbas parengtas užtikrinant jame pateikiamų DI įrankiais sugeneruotų teksto dalių ir (ar) priedų tikslumą, patikimumą ir korektiškumą;
- Patvirtinu, kad DI įrankiai nenaudoti darbe pateikiamų duomenų, informacijos, autorių minčių klastojimui, iškraipymui ar kitokio pobūdžio klaidinančiam pateikimui.

4. Akademinei etika:

- Patvirtinu, kad pateikta informacija apie DI įrankių naudojimą yra tiksli ir išsami;
- Patvirtinu, kad DI įrankiai naudoti savarankiško duomenų rinkimo, tyrimo, analizės, teksto ar priedų (*pabraukti tinkamą; jei reikia, įrašyti papildomą informaciją* _____) (pa)pildymui, o ne kaip savarankiško darbo pakaitalas;
- Suprantu, kad nenurodytas DI įrankių naudojimas gali būti laikomas draudimo plagijuoti pažeidimu, kuris numatytas Vilniaus universiteto Akademinės etikos kodekse.

SANTRAUKA

Tyrimo aktualumas ir problema. Pagalbos prieinamumas vaikams ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra nevienodas dėl skirtingos įtraukiojo ugdymo kultūros, praktikų ir specialistų išteklių. Pasigendama mokslinių tyrimų, kaip pedagogai praktiškai stengiasi užtikrinti visų vaikų dalyvavimą ugdymo procese. Todėl aktualu tirti pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukujį ugdymą, siekiant gerinti jo principų taikymą praktiką. Ši problema kelia klausimų: Kokia yra pedagogų patirtis ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste? Kaip jie vertina savo pasirengimą realizuoti įtraukujį ugdymą? Kaip skatina ikimokyklinio amžiaus vaikus įsitraukti į bendrą grupės veiklą? Kokius iššūkius ir sėkmes pedagogai patiria įgyvendindami įtraukujį ugdymą ikimokyklinio ugdymo veiklose?

Rezultatų naujumas. Tyrimo rezultatai atskleidė ne tik ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį, nuostatas apie įtraukujį ugdymą, bet ir profesinio pasirengimo bei asmenines pedagogų patirtis, įgyvendinant įtraukujį ugdymą ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtys įgyvendinant įtraukujį ugdymą.

Magistro baigiamajame darbe atlikta teorinė įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo ikimokykliniame ugdyme analizė, kurioje atskleistas pedagogų vaidmuo kuriant įtraukią ugdymo aplinką.

Tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukujį ugdymą. Tikslui atskleisti buvo išsikelti šie **uždaviniai**: išanalizuoti mokslinę literatūrą apie įtraukiojo ugdymo sampratą, principus ir pedagogų vaidmenį įgyvendinant įtrauktį ikimokyklinio ugdymo įstaigose; kokybiniu tyrimu (interviu metodu) ištirti pedagogų pasirengimą įgyvendinti įtraukujį ugdymą, vertinant jų kompetencijas ir profesines galimybes; atskleisti pedagogų požiūrį į įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo galimybes ir sąlygas ikimokyklinio ugdymo įstaigose; išanalizuoti pedagogų patirtį taikant priemones ir būdus, skatinančius vaikų dalyvavimą bendroje grupės veiklose, atskleidžiant ugdymo proceso pokyčius įtraukiojo ugdymo praktikoje; taikant kokybinę turinio analizę, nustatyti pedagogų patiriamus iššūkius ir sėkmes įgyvendinant įtraukujį ugdymą ikimokyklinio ugdymo veiklose.

Tyrimas grindžiamas ekologiniu–sisteminu požiūriu, kuris traktuoja vaiką kaip aktyvų ugdymo proceso dalyvį įvairių tarpusavyje sąveikaujančių aplinkų kontekste, o įtraukusis ugdymas suvokiamas kaip visos sistemos atsakomybė, orientuota į vaiko poreikius, gebėjimus ir dalyvavimą ugdymo procese.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, pusiau struktūruotas interviu ir kokybinė turinio (content) analizė.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 10 ikimokyklinio ugdymo pedagogų, kurie pasidalino savo darbo patirtimi įgyvendinant įtraukujį ugdymą.

Pagrindinės empirinio tyrimo išvados:

1. Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų nurodė, kad yra pasirengę įgyvendinti įtraukujį ugdymą ir turi pagrindines kompetencijas ugdyti vaikus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių, tačiau susiduria su iššūkiais ugdant vaikus, turinčius autizmo spektro bei elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, todėl šiose srityse būtina papildomai gilinti žinias ir domėtis naujovėmis.

2. Pedagogai įtraukujį ugdymą supranta kaip vienodų ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, SUP turinčių vaikų ugdymą, ugdymo proceso pritaikymą prie vaikų gebėjimų, švietimo specialistų pagalbą bei tėvų įtraukimą į ugdymo procesą. Sėkmingai įtraukčiai būtinos tinkamos ugdymo sąlygos: pritaikyta ugdymo aplinka, pakankamos priemonės, specialistų pagalba ir glaudus bendradarbiavimas su vaikų tėvais.

3. Taikant vizualines, sensorines ir skaitmenines priemones bei įvairius ugdymo būdus, skatinančius vaikų saviraišką, pagalbą ir partnerystę, pasirinkimo galimybę, lankstų veiklos tempą, komandinį darbą, veiklų pritaikymą, stebėjimą ir koregavimą, pasiekiami reikšmingi pokyčiai ugdymo procese – didėja dėmesys individualiems poreikiams, metodų įvairovė, ugdymo proceso dalyvių bendradarbiavimas, vaikų emocinė bei ugdymosi gerovė. Tokios priemonės ir būdai užtikrina kokybišką ugdymo procesą ir skatina vaikų emocinę gerovę.

4. Pedagogams iššūkių kyla bendraujant su vaikų tėvais, paskirstant dėmesį visiems vaikams bei įtraukiant juos į bendras menines veiklas. Ypač ši problema išryškėja ugdant autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. Tyrimo dalyviai taip pat nurodė laiko stoką pasiruošti veikloms ir sunkumus pažįstant individualius vaikų gebėjimus. Siekdami įveikti iššūkius, pedagogai taiko įvairius sprendimus, tokius kaip pozityvus elgesio palaikymas, socialinių įgūdžių ugdymas bei bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais. Taikant šiuos sprendimus pasiekiamos sėkmės: gerėja vaikų bendradarbiavimo įgūdžiai, ugdoma empatija, tolerancija bei pagarba, vaikai mokosi priimti ir išklausti skirtingas nuomones, plečiasi jų požiūris į įvairovę ir gebėjimas priimti skirtumus.

Esminiai žodžiai: įtraukusis ugdymas, ikimokyklinis ugdymas, patirtis, pedagogai.

SUMMARY

The relevance of the study and the research problem. The availability of support for children in early childhood education settings is uneven as a result of differences in inclusive education culture, practices, and specialist resources. There is a lack of research on how educators practically seek to ensure the participation of all children in the educational process. It is therefore important to study educators' experiences in implementing inclusive education in order to improve the practical application of its principles. This problem raises the following questions: What are educators' experiences in teaching preschool-aged children in the context of inclusive education? How do they assess their readiness to implement inclusive education? How do they encourage preschool-aged children to participate in joint group activities? What challenges do educators encounter and what positive outcomes do they experience when implementing inclusive education in early childhood education activities?

Novelty of the results. The study's findings reveal not only early childhood educators' attitudes and perspectives on inclusive education but also their professional readiness and personal experiences in implementing inclusive education in early childhood education settings.

The object of the study is early childhood educators' experiences in implementing inclusive education.

The master's thesis includes a theoretical analysis of the implementation of inclusive education in early childhood settings, highlighting the role of educators in creating an inclusive learning environment.

The aim of the study is to explore early childhood educators' experiences in implementing inclusive education. To achieve this aim, the following **objectives** were set: to analyse the scholarly literature on the concept and principles of inclusive education and the role of educators in implementing inclusion in early childhood education settings; to investigate, through a qualitative study using interviews, educators' readiness to implement inclusive education, assessing their competencies and professional capacities; to explore educators' perspectives on the possibilities and conditions for implementing inclusive education in early childhood education settings; to examine educators' experiences in applying tools and methods that promote children's participation in group activities, highlighting changes in the educational process in inclusive education practice; and, using qualitative content analysis, to identify the challenges educators encounter and positive outcomes they experience in implementing inclusive education in early childhood education activities.

The study is grounded in the ecological systems approach, which views the child as an active participant in the educational process within the context of multiple interacting

environments, while inclusive education is understood as a responsibility of the entire system, oriented towards the child's needs, abilities, and participation in the educational process.

Methods of the study: analysis of scholarly literature, semi-structured interviews, and qualitative content analysis.

Study sample: the study involved 10 early childhood educators who shared their professional experiences in implementing inclusive education.

Main findings of the empirical study:

1. Most of the study participants indicated that they are prepared to implement inclusive education and possess the core competencies to educate children with diverse learning needs. However, they face challenges in educating children with autism spectrum disorders and behavioural and/or emotional difficulties, highlighting the need for further professional development and engagement with current innovations in these areas.

2. The educators understand inclusive education as the provision of equal learning opportunities for all children, educating children with special educational needs, adapting the educational process to children's abilities, receiving support from educational specialists, and involving parents in the educational process. Successful inclusion requires appropriate educational conditions: an adapted learning environment, sufficient resources, support from specialists, and close collaboration with children's parents.

3. Significant changes in the educational process can be achieved through the use of visual, sensory and digital tools, as well as diverse teaching methods that promote self-expression, support and partnership, choice, flexible activity pacing, teamwork, and the adaptation, observation, and adjustment of activities. These changes include increased attention to individual needs, greater methodological variety, enhanced collaboration among participants and improved emotional and educational well-being for children. These tools and methods contribute to a high-quality educational process and support children's emotional well-being.

4. The educators face challenges in communicating with children's parents, distributing attention among all children, and engaging them in group artistic activities. This issue becomes especially pronounced in the education of children with autism spectrum disorders. The study participants also indicated a lack of time to prepare activities and difficulties in understanding the individual abilities of children. To overcome these challenges, the educators employ various strategies, such as supporting positive behaviour, fostering social skills, and collaborating with educational support specialists. Applying these strategies has a positive impact: children's collaboration skills improve; empathy, tolerance, and respect are fostered; children learn to

accept and consider different opinions; and their understanding of diversity and their ability to embrace differences are enhanced.

Keywords: inclusive education, early childhood education, experience, educators.

TURINYS

IVADAS.....	11
1. ĮTRAUKIOJO UGDYMO ĮGYVENDINIMO TEORINIAI ASPEKTAI IKIMOKYKLINIAME UGDYME.....	16
1.1. Įtraukiojo ugdymo samprata ir įgyvendinimo principai.....	16
1.2. Pedagogų vaidmuo kuriant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio amžiaus vaikams.....	19
1.3. Pedagogų pasirengimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą.....	22
1.4. Pedagogų požiūris ir ugdymo praktika įtraukiojo ugdymo kontekste.....	25
1.5. Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkiai ikimokykliniame ugdyme.....	28
2. TYRIMO METODOLOGIJA.....	33
3. IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGŲ PATIRČIŲ ĮGYVENDINANT ĮTRAUKŲJĮ UGDYMĄ, EMPIRINIS TYRIMAS.....	39
3.1. Pedagogų požiūrio į įtraukųjį ugdymą ir įstaigos pasirengimo vertinimas.....	39
3.2. Pedagogų nuostatų ir profesinių vertybių vertinimas.....	44
3.3. Įtraukiojo ugdymo organizavimo praktikoje vertinimas.....	48
3.4. Stebimų pokyčių ir įtraukiojo ugdymo poveikio vertinimas.....	59
3.5. Pedagogų profesinio pasirengimo, bendradarbiavimo ir tobulėjimo vertinimas.....	68
DISKUSIJA.....	76
IŠVADOS.....	80
REKOMENDACIJOS.....	82
LITERATŪRA.....	83
PRIEDAI.....	93

IVADAS

Aktualumas ir mokslinis ištirtumas. Per pastaruosius šešiasdešimt metų visame pasaulyje socialinėje ir švietimo srityje įvyko daug pokyčių. Vienas iš jų – tradicinės ugdymo paradigmos virsmas į besimokantįjį orientuotą ugdymą, į pagarbą asmenybei, skirtųjų pripažinimą, toleranciją. XX a. aštuntojo dešimtmečio viduryje JAV ėmė plisti įtraukiojo ugdymo (angl. inclusive education) idėjos, kurių pagrindas – tikėjimas, kad teisė į ugdymąsi yra pagrindinė žmogaus teisė. Lygios galimybės ir įtrauktis – tai vieni iš svarbiausių ateities švietimo (iki 2030 m.) uždavinių, kuriuos 2015 m. vykusiame Pasaulio švietimo forume paskelbė UNESCO.⁵ Šią ateities švietimo kryptį dar labiau sustiprino tais pačiais metais priimta JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“ (A/RES/70/1(2015))⁶ (Miltenienė ir kt., 2020). Lietuvos švietimo sistema grindžiama įtraukties principu, t. y. sudaromos sąlygos kiekvienam vaikui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės.⁷

Įtraukusis ugdymas plačiai aptariamas Lietuvos ir tarptautiniuose švietimo dokumentuose, mokslo darbuose, ugdymo programose ir metodinėse priemonėse. Ilgą laiką įtraukusis ugdymas buvo siejamas su mokymosi sąlygų užtikrinimu sutrikimų ir negalių turintiems vaikams. Pastaraisiais metais linkstama pripažinti, kad kitoks, savitas, unikalus yra kiekvienas visuomenės narys, o švietimo sistema privalo ne tik užtikrinti visų besimokančiųjų įtraukimą į ugdymo procesą, bet ir šalinti bet kokio pobūdžio atskirtį (Girdzijauskienė ir Sakadolskienė, 2018).

Sparčiai besikeičiantis pasaulis verčia permąstyti ir atnaujinti ugdymo principus, siekiant užtikrinti, kad kiekvienas vaikas turėtų lygias galimybes vystytis ir mokytis pagal savo individualius poreikius bei gebėjimus. Darbas su vaikais, jų ugdymas – dinamiškas, kintantis, keliantis nemažai iššūkių pedagogams, skatinantis nuolat atsinaujinti, ieškoti įvairių metodų, būdų, formų, padedančių visapusiškai ugdyti augantį žmogų. Tėvai siekia, kad jų vaikai būtų ne tik paruošti ateities iššūkiams, bet ir jaustųsi saugiai, suprasti bei gerbiami. Todėl itin svarbu kurti tokią ugdymo aplinką, kuri skatintų įvairovę, užtikrintų ugdymosi kokybę visiems vaikams,

⁵ UNESCO (2015). *Framework for Action Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all*. World Education Forum. https://www.itacec.org/document/wef/2015/draft_framework_for_action.pdf

⁶ *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. (2015). https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (1991). Lietuvos aidas 1991-08-06, Nr. 153-0. Suvestinė redakcija nuo 2025-01-01 iki 2025-12-31

nepriklausomai nuo jų individualių skirtumų. Ypač tai aktualu kalbant apie ikimokyklinį ugdymą (Batalovienė ir kt., 2024). Ikimokyklinis ugdymas yra svarbus etapas ugdant vaiką, o sunkumų patiriančiam vaikui tai vienas iš lemiančių veiksnių siekiant pradėti pažinti, suprasti aplinką. Todėl kokybiškas įtraukusis ugdymas turėtų būti puoselėjamas ikimokyklinio ugdymo įstaigose (Lisauskienė, 2018).

Hanline et al. (2024) teigia, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai ugdomi empatijos jausmą ir gebėjimą atpažinti bei vertinti asmenybės skirtumus, todėl šis laikotarpis yra svarbus visiems vaikams dalyvauti ugdymo(si) procese kartu, kad užmegztų empatiškus ir draugiškus santykius. Rausch et al. (2019) manymu, kai visi vaikai kartu mokosi ir auga bendruomenėje, gauna paramą ir palaikymą, skatinantį juos augti kaip asmenybėms, tada bendruomenė ir vaikai gauna teigiamą naudą. Yaroshas (2018); Drossel et al. (2019); Simon et al. (2023) savo darbuose akcentuoja, jog įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas yra naudingas ne tik ikimokyklinio ugdymo įstaigai, bet ir visai jos bendruomenei. Jis padeda vaikams ugdyti toleranciją ir socialinius įgūdžius, pedagogams – įgyti naujų kompetencijų taikant įtraukiojo ugdymo praktikas, bendruomenei – stiprinti bendradarbiavimo su kitomis suinteresuotomis šalimis gebėjimus.

Sėkmingas ugdymo procesas yra visos ugdymo įstaigos bendruomenės reikalas, tačiau saugios aplinkos kūrimo specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų įtraukimui į ugdymo procesą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje didžiausia atsakomybė tenka švietimo įstaigos vadovui ir mokytojams. Ikimokyklinio ugdymo mokytojai turi įsivertinti pasirengimą, veiklos galimybes, numatyti šio proceso kūrimo iššūkius bei priimti tinkamus sprendimus (Braslauskienė ir Mačernienė, 2025). Swanson et al. (2020) teigimu, pedagogo kompetencija diferencijuoti ugdymą, pasiūlant „pastolius“ (angl. *scaffolding*) vaikų dalyvavimui bendroje mokymosi aplinkoje, yra ypač reikšminga tiek kiekvieno vaiko sėkmės patirčiai, tiek pedagogo meistriškumo pripažinimui. Van Boxtel ir Sugita (2019) pabrėžia, kad pedagogas turi atsižvelgti į vaikų įvairovę visuose ugdymo proceso etapuose – nuo užsiėmimo planavimo ir organizavimo iki ugdytinių pažangos vertinimo. Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo veiksmingumas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje iš esmės priklauso nuo pedagogo gebėjimų ir kompetencijų.

Lietuvoje ir užsienyje įtraukiojo ugdymo taikymo švietimo įstaigose tyrimų atlikta nedaug, o tyrimų, orientuotų į pedagogų patirtį ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste, iš viso trūksta. Tiek teoriniame, tiek praktiniame lygmenyje stokojama sistemingos analizės, apimančios ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo įtraukiojo ugdymo kontekste, kuri leistų atskleisti vyraujančias problemas ir iššūkius. Įtraukijį ugdymą švietimo įstaigose analizavo daugelis autorių, tarp jų: Grincevičienė ir kt. (2015); Marin (2016); Kriščiūnaitė ir kt. (2018);

Girdzijauskienė ir kt. (2016); Yarosh et al. (2018); Magnússon (2020); Bugytė ir kt. (2022); Ali et al. (2022); Braslauskienė ir Mačernienė (2025).

Įtraukiojo ugdymo galimybių plėtrą yra vertinę šie autoriai: Rausch et al. (2019); Augustinovič (2019); Drossel et al. (2019); Van Boxtel et al. (2019); Galkienė (2021); Batalovienė ir kt. (2024); Hanline et al. (2024); Dirmeikė (2025).

Tyrimo problema, probleminis(-ai) klausimai. Tyrimo problema kyla dėl to, kad pagalbos prieinamumo lygis visiems vaikams šalies ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra labai netolygus. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos reikšmingai skiriasi viena nuo kitos pagal įtraukiojo ugdymo kultūrą, praktikas bei turimus pagalbos specialistų išteklius. Kai kuriose ikimokyklinio ugdymo įstaigose pagalbos sistema veikia sklandžiai, vaikai gauna reikiamą pagalbą, o kitose – tokios sistemos nėra arba ji tik pradeda kurti. Nepaisant vienodų galimybių per pastaruosius 30 metų, dalis įstaigų nepadarė reikšmingos pažangos šioje srityje (Miltėnienė, 2024). Ši problema kelia klausimų apie pedagogų pasirengimą, patirtį ir iššūkius įgyvendinant įtraukųjį ugdymą praktikoje: Kokia yra pedagogų patirtis ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste? Kaip jie vertina savo pasirengimą realizuoti įtraukųjį ugdymą? Kaip skatina ikimokyklinio amžiaus vaikus įsitraukti į bendrą veiklą? Kokius iššūkius ir sėkmes pedagogai patiria įgyvendindami įtraukųjį ugdymą ikimokyklinio ugdymo veiklose?

Tyrimo objektas – ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtys įgyvendinant įtraukųjį ugdymą.

Tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą apie įtraukiojo ugdymo sampratą, principus ir pedagogų vaidmenį įgyvendinant įtrauktį ikimokyklinio ugdymo įstaigose.
2. Kokybiniu tyrimu (interviu metodu) ištirti pedagogų pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą, vertinant jų kompetencijas ir profesines galimybes.
3. Atskleisti pedagogų požiūrį į įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo galimybes ir sąlygas ikimokyklinio ugdymo įstaigose.
4. Išanalizuoti pedagogų patirtį taikant priemones ir būdus, skatinančius vaikų dalyvavimą bendroje grupės veiklose, atskleidžiant ugdymo proceso pokyčius įtraukiojo ugdymo praktikoje.
5. Taikant kokybinę turinio analizę, nustatyti pedagogų patiriamus iššūkius ir sėkmes įgyvendinant įtraukųjį ugdymą ikimokyklinio ugdymo veiklose.

Tyrimo metodologija. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija, siekiant giliau suprasti pedagogų patirtis, požiūrį, pasirengimą ir iššūkius, susijusius su įtraukiojo

ugdymo įgyvendinimu ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Tyrimas grindžiamas ekologiniu–sisteminio požiūriu, kuris leidžia į vaiką žvelgti kaip į aktyvų ugdymo proceso dalyvį, veikiantį įvairių tarpusavyje sąveikaujančių aplinkų – šeimos, ugdymo įstaigos, bendruomenės – kontekste. Vadovaujantis šiuo požiūriu, įtraukusis ugdymas suvokiamas kaip visos sistemos atsakomybė, orientuota į vaiko poreikius, gebėjimus ir jo aktyvų dalyvavimą ugdymo procese (Anderson et al., 2014).

Tyrimo metodai: teoriniai (mokslinės literatūros analizė), empiriniai (pusiau struktūruotas interviu ir kokybinė turinio (content) analizė).

Tyrimo imtis ir atranka. Tyrime dalyvavo 10 pedagogų, dirbančių ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Pedagogai, kurie dalyvavo tyrime, buvo pasirinkti vadovaujantis šiais kriterijais: tyrime dalyvavo pedagogai, šiuo metu dirbantys ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir turintys darbo patirties ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus.

Tyrimo etapai ir organizavimas (sudaryta, remiantis Kardeliu, 2016; Žydzžiūnaite ir Sabaliausku, 2017). I etapas – pasirengimas tyrimui (temos pasirinkimas, metodinės literatūros ir mokslinių tyrimų analizuojama tema apžvalga, tyrimo objekto, problemos, tikslo, probleminių klausimų ir uždavinių formulavimas); II etapas – mokslinės literatūros analizė; III etapas – tyrimo organizavimas (tyrimo instrumento – pusiau struktūruoto interviu) parengimas, tyrimo dalyvių atranka pasitelkus tikslinės kriterinės atrankos metodą; IV etapas – empirinių duomenų rinkimas (pusiau struktūruoto interviu atlikimas, interviu duomenų transkribavimas); V etapas – tyrimo duomenų analizė (kokybinė content (turinio) analizė); VI etapas – empirinio tyrimo duomenų analizė ir rezultatų sisteminimas ir interpretavimas; VII etapas – tyrimo rezultatų apibendrinimas (diskusija, išvados, rekomendacijos).

Darbo naujumas, teorinis ir praktinis reikšmingumas:

Darbo naujumas. Tyrimo rezultatai atskleidė ne tik ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį, nuostatas apie įtraukųjį ugdymą, bet ir profesinio pasirengimo bei asmenines pedagogų patirtis, įgyvendinant įtraukųjį ugdymą ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

Rezultatų teorinis reikšmingumas. Tyrimo rezultatai galėtų papildyti mokslinę literatūrą apie ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą. Atlikto tyrimo rezultatai gali būti reikšmingi tolimesniems moksliniams tyrimams, nagrinėjantiems įtraukiojo ugdymo organizavimą praktikoje ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus.

Rezultatų praktinis reikšmingumas. Atlikto tyrimo rezultatai reikšmingi ikimokyklinio ugdymo pedagogams, nes atliktas pedagogų požiūrio į įtraukųjį ugdymą ir įstaigos pasirengimo įgyvendinti įtraukųjį ugdymą vertinimas. Tyrime atskleisti būdai ir metodai, taikomi ugdant

vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių. Pedagogų patirtys gali būti pritaikomos praktikoje kitų ikimokyklinio ugdymo pedagogų praktinėje veikloje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys skyriai, diskusija, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas (108 šaltiniai lietuvių ir užsienio kalbomis), priedai. Darbą iliustruoja 24 lentelės ir 2 paveikslai. Prieduose pateikiamas pusiau struktūruoto interviu protokolas. Darbo apimtis – 92 psl. be priedų.

1. ĮTRAUKIOJO UGDYMO ĮGYVENDINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

IKIMOKYKLINIAME UGDYME

1.1. Įtraukiojo ugdymo samprata ir įgyvendinimo principai

XXI a. švietimas grindžiamas humanistinės švietimo vizijos, žmogaus teisių ir orumo, socialinio teisingumo, taikos vertybėmis; kultūrinės, kalbinės, etninės įvairovės pripažinimo ir įtraukties principais. Kokybiškas įtraukusis ugdymas yra vienas iš valstybių darnaus vystymosi strategijos tikslų (ED-2016/WS/28, 2016), tvarios plėtros pagrindas (European Commission, Joint Research Centre, 2022).

Įtraukiojo ugdymo samprata yra nuolat kintantis, su visuomenės raida ir vertybių kaita susijęs reiškinys. Anot Ramberg ir Watkins (2020), skirtingais laikotarpiais ir skirtingose šalyse šio reiškinio supratimas, vertinimas ir įgyvendinimo praktika ženkliai skyrėsi. Bartz (2019) pabrėžia, kad įtraukiojo ugdymo praktikos patirtys formuojasi veikiamos visuomenėje vykstančių socialinių, kultūrinių bei politinių procesų. Ideologinis įtraukties procesų impulsas pasauliniu mastu siejamas su visuomenės apsisprendimu pripažinti vienodas jos narių teises ir ginti prigimtinių žmogaus orumą, kuris kyla iš siekio užkirsti kelią visuomenę žlugdančioms segregacinėms idėjoms (Galkienė, 2021).

Įvairios tarptautinę švietimo politiką formuojančios organizacijos, tokios kaip Jungtinių Tautų Organizacija, Europos specialiojo ir įtraukiojo ugdymo plėtros agentūra ir kt., įtraukijį ugdymą apibūdina kaip nuolat besikeičiantį procesą, kuriuo siekiama užtikrinti kokybišką ugdymąsi visiems visuomenės nariams, pripažįstant ir gerbiant įvairovę, atsižvelgiant į kiekvieno individualius gebėjimus ir poreikius, vengiant bet kokios diskriminacijos (Marcinkus ir kt., 2023).

Kaffemanienė, Giedraitienė ir bendra autoriai (2023) akcentuoja, kad įtraukusis ugdymas yra sąvoka, kuriai vis dar trūksta aišrios conceptualizacijos, o nevienodas supratimas ir netinkamas sąvokos vartojimas turi įtakos įtraukties įgyvendinimui (Slee, 2018). Įtraukiojo ugdymo pagrindas apima pripažinimą, kad visi vaikai gali mokytis kartu toje pačioje ugdymo įstaigoje, o tai reiškia reikalavimą pašalinti visas kliūtis, kurios gali apriboti dalyvavimą ir pasiekimus (Tiernan, 2022). Nors įtraukusis ugdymas tampa daugelio ugdymo įstaigų deklaruojama misija, tačiau vis dar dažnai negalią turinčių vaikų ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigos specialiosiose grupėse klaidingai įvardijamas kaip „įtraukusis ugdymas“. Svarbu suprasti, kas yra įtrauktis, o kas ne.

Pasak Ališauskienės ir Miltenienės (2018), įtraukusis ugdymas nėra vien tik ugdymo prieinamumas ir (arba) įtraukimas. Tikroji įtrauktis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra vertybių,

nuostatų, įsitikinimų kaita, kaip nenutrūkstantis ikimokyklinio ugdymo įstaigos kultūros, politikos ir praktikos (Booth ir Ainscow, 2016) vystymosi procesas, niekada nepasiekiantis galutinio tobulumo taško (Miltenienė ir kt., 2022).

Bilbokaitė ir Bilbokaitė–Skiauterienė (2024) nurodo, jog sėkmingo įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo ir aktualių pokyčių sąlyga yra aiški įtraukties samprata. Esminiai veiksmingi įtraukiosios ikimokyklinio ugdymo įstaigos komponentai: 1) aiški į visus vaikus orientuota vizija, kurią palaiko visa ugdymo įstaigos bendruomenė; 2) visi vaikai grupėse ugdomi kartu; 3) visapusiška pagalba vaikams ir parama mokytojams; 4) bendradarbiavimo komanda ikimokyklinio ugdymo įstaigoje; 5) lanksčios mokymo programos ir aukštos kokybės mokymas taikant įrodymais grįstus metodus; 6) palaikomoji lyderystė, apimanti bendrų sprendimų priėmimą; 7) dėmesys kokybiškam pedagogų profesiniam tobulėjimui (Qvortrup ir Qvortrup, 2017). Visi minėti veiksniai apibūdina įtraukiosios ikimokyklinio ugdymo įstaigos požymius. Klizaitė, Varneckienė ir Valaitienė (2024) pritaria Bilbokaitės ir Bilbokaitės–Skiauterienės (2024) nuomonei ir įtraukųjį ugdymą laiko pažangiu, siejamu su sėkmingu visų ugdytinių dalyvavimu bendrame ugdymo procese, nes remiasi nuostata, jog visi vaikai yra skirtingi savo gebėjimais.

Baranauskienė (2024) nurodo, jog įtraukusis ugdymas (*angl. inclusive education*) yra modelis, kuriuo remiantis visi vaikai/mokiniai, nepaisant jų gebėjimų, yra įtraukiami į arčiausiai gyvenamosios vietos esančias, amžių atitinkančias bendrojo ugdymo grupes/klasės ir veiklas, kad gautų kokybišką ugdymą, reikalingą pagalbą, leidžiančią jiems sėkmingai mokytis grupėje/klasėje ir atskleisti savo galias. Lisauskienė (2018) įtraukųjį ugdymą apibūdina siaurąją ir plačiąją prasmėmis. Taigi įtraukusis ugdymas gali būti suvokiamas plačiai, kaip radikali švietimo reforma, arba siaurai, kaip visų vaikų dalyvavimas ir integracija, sudarant jiems tinkamas ugdymosi ir psichologines sąlygas. Svarbu, kad besimokantysis nebūtų skatinamas konkuruoti arba mokomas individualiai, jis turi jaustis esąs visavertis grupės narys, nes ugdymas turi atliepti visų besimokančiųjų poreikius.

Magnússon et al. (2019) teigimu, nors įtraukusis ugdymas pripažįstamas kaip priemonė teisingesnei visuomenei kurti, didinti ekonominį efektyvumą bei ugdyti kompetentingus, tolerantiškus ir savarankiškus būsimus piliečius, jo įgyvendinimas praktikoje vis dar kelia iššūkių.

Pavilionienė ir Lipskienė (2022) teigia, kad įtraukusis ugdymas dažniausiai yra tapatinamas su specialiųjų ugdymosi poreikių (negalių; mokymosi, elgesio ir emocijų, kalbos ir kalbėjimo sutrikimų; mokymosi sunkumų) turinčių vaikų ugdymu švietimo įstaigose. Tačiau Galkienės (2021) teigimu, įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo gairės pabrėžia kiekvieno vaiko

fundamentinę teisę mokytis; jo unikalumo pripažinimą ir paisymą; švietimo sistemos ir ugdymo programų lankstumą, aprėpiant plačią ugdytinių charakteristikų įvairovę; ikimokyklinio ugdymo įstaigų prieinamumą vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių; į vaiką orientuotą pedagogiką.

Įtraukusis ugdymas neįsivaizduojamas be kiekvieno vaiko buvimo bendrose fizinėse aplinkose su savo bendraamžiais (įtraukimo), dalyvavimo ir pasiekimų kokybės užtikrinimo (Ainscow et al., 2020). Šia nuostata remiantis išskiriamos trys būtinos sąlygos kokybiškam įtraukiamam ugdymui: įtraukimas, dalyvavimas ir pasiekimai. Įtraukimas ir teisė būti bendrose ugdymosi aplinkose yra vertinama kaip esminė sąlyga plėtoti įtraukųjį ugdymą. Tačiau vien tik fiziškai būti bendrose aplinkose nepakanka. Svarbu užtikrinti vaiko aktyvų ir prasmingą dalyvavimą ugdymosi procese, bendrose veiklose su bendraamžiais, teisę ir galimybę būti priimtam, jaustis grupės, ikimokyklinio ugdymo įstaigos bendruomenės dalimi. Nepakanka tik būti ir dalyvauti. Svarbu prasmingai ir tikslingai mokantis pasiekti vaiko galimybes ir turimą potencialą atitinkančių ugdymosi tikslų ir rezultatų. Siekiant užtikrinti ugdymo kokybę būtini visi trys komponentai, kurie papildo vienas kitą ir kartu realizuojami gali padėti siekti kiekvieno vaiko pažangos ir ugdymosi veiksmingumo (Miltenienė ir kt., 2020).

Slee (2018); Tiernan (2022) savo darbuose išskiria pagrindinius įtraukiojo švietimo ir ugdymo bruožus: 1) visi vaikai gali pasirinkti mokytis artimiausioje ugdymo įstaigoje; 2) ikimokyklinio ugdymo įstaigose visi vaikai laukiami ir vertinami; 3) visi vaikai gali ugdytis įprastose grupėse kartu su to paties amžiaus bendraamžiais, pagal tas pačias bendrąsias ugdymo programas; mokymo turinys gali būti įvairiai pritaikomas; įvairūs mokymo ir mokymosi metodai bei būdai atitinka visų vaikų poreikius; 4) ikimokyklinio ugdymo įstaigoje sutelkti tinkami pedagoginiai ištekliai, darbuotojams teikiami įtraukiojo ugdymo mokymai (Kaffemanienė ir kt., 2023).

Marcinkus ir kt. (2023) nurodo, kad įtraukiojo ugdymo dimensijoje kuriama saugi, visus priimanti ir bendradarbiaujanti bendruomenė, kurioje kiekvienas jaučiasi vertingas. Siekiama, kad įtraukiojo ugdymo vertybės būtų žinomos ir suprantamos visiems mokyklos darbuotojams, mokiniams, tėvams, jomis būtų dalijamasi. Įtraukiojo ugdymo kultūros dimensija apima:

- Mokyklos bendruomenės kūrimą (kiekvienas bendruomenės narys jaučiasi priimtas ir svarbus; vyrauja pagarbos vienas kitam atmosfera; vaikai padeda vienas kitam; darbuotojai bendradarbiauja tarpusavyje; plėtojama mokyklos ir tėvų, mokyklos ir švietimo administratorių/ mokyklos steigėjo partnerystė; vietos bendruomenė įtraukiama į mokyklos gyvenimą).

- Įtraukiojo ugdymo vertybių puoselėjimą (bendruomenėje vyrauja aukšti lūkesčiai kiekvienam vaikui; vadovai, mokyklos darbuotojai, vaikai ir jų tėvai aptaria ir dalijasi įtraukiojo

ugdymo filosofija; kiekvienas vaikas yra vertingas ir vertinamas; ugdymo įstaigos darbuotojų ir vaikų santykiai grįsti žmogiškosiomis vertybėmis; ugdymo įstaigos darbuotojai siekia pašalinti dalyvavimo ugdyme kliūtis).

Pasak Klizaitės ir kt. (2024), įtraukiajame ugdyme yra svarbūs visi ugdymo dalyviai, todėl svarbu orientotis ne tik į pagalbą negalių ar sutrikimų turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, bet ir tapti nenutrūkstamu procesu, orientuotu į absoliučiai visus, įvairių skirtybių, poreikių turinčius vaikus.

Apibendrinant galima teigti, kad vis dar nėra vieno įtraukiojo ugdymo apibrėžimo, su kuriuo sutiktų visi autoriai, nes tai – nuolat kintantis procesas. Visgi, išanalizavus Lietuvos ir užsienio autorių darbus, galima daryti išvadą, jog įtraukusis ugdymas sudaro sąlygas visiems vaikams ugdytis bendroje aplinkoje, atsižvelgiant į kiekvieno individualius gebėjimus ir poreikius. Visi vaikai turi jaustis visaverčiais grupės, ugdymo įstaigos ir bendruomenės nariais, nes ugdymas turi atliepti visų besimokančiųjų poreikius, nesukeldamas psichologinio diskomforto. Daugumos autorių darbuose išskiriamos trys pagrindinės sąlygos kokybiškam įtraukiajam ugdymui: įtraukimas, dalyvavimas ir pasiekimai.

1.2. Pedagogų vaidmuo kuriant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio amžiaus vaikams

Šiuolaikinėje visuomenėje pedagogo vaidmuo smarkiai pasikeitė, palyginti su tradicine mokymo samprata (Ežerskienė ir Tamašauskienė, 2025). Anksčiau pedagogas buvo pagrindinis žinių šaltinis, autoritetinga figūra, perduodanti informaciją. Tačiau kintantys vaikų poreikiai, ugdytinio ir paties ugdymo sampratos kaita pakeitė šią paradigmą (Shermukhammadov, 2022).

Ikimokyklinio ugdymo įstaiga kaip inovatyvi organizacija, siejama su žvelgimu į priekį, galvojimu, kaip tapti nuolat besimokančia, besikeičiančia, vaikų ir visuomenės poreikius atliepiančia įstaiga. Visuomenė vis didina reikalavimus pedagogams profesionalumo, veiklos efektyvumo, asmeninių savybių ir kitais aspektais. Baier (2016) nurodo, kad turi keistis pats pedagogo vaidmuo: pedagogą – žinių turėtoją ir perteikėją – keičia pedagogas – mokymosi galimybių kūrėjas, organizatorius, patarėjas, partneris, besimokančiojo ir šiuolaikinių informacijos šaltinių tarpininkas, t.y. pedagogai turi nuolat plėsti savo profesinės kompetencijos ir gebėjimų ribas, visą profesinį gyvenimą tobulėti (Paurienė, 2017).

Vaikų tėvams yra svarbus kokybiškas vaiko ugdymas bei gerų jam ugdymosi sąlygų užtikrinimas, nes jie nori savo vaikams gauti ne tik socialines, bet ir edukacines paslaugas. Kiekvienam pedagogui bei kitiems ugdymo dalyviams labai svarbu užtikrinti kokybišką ugdymą,

kuris leistų stebėti vaiko raidos pokyčius (Klizaitė ir kt., 2020). Kudriavcevaitė ir Lenkauskaitė (2019) nurodo, jog vaikų ugdymo(si) procesas yra suprantamas kaip įvykių ir situacijų kaita, kurią inspiruoja pedagogas, remdamasis objektyviomis vertybėmis, naudodamas ugdymo priemones, parinkdamas būdus, metodus, ugdymo organizavimo formas. Taip pat teigiama, jog ugdymo(si) kokybė priklauso nuo vaikų ugdymo tikslingumo. Pedagogo tikslinga veikla – tai ugdymo turinio, metodų, būdų parinkimas, kuriais garantuojamas turinio įgyvendinimas, vaikų ugdymo(si) proceso organizavimas, orientuojantis į ugdymo tikslą.

Geležinienė ir kt. (2011) nurodo, kad didžiąją laiko dalį vaikas praleidžia grupėje. Čia atsiranda galimybė panaudoti pedagogo kompetencijas formuojant vaiko žinias ir įgūdžius, kurie gali tapti pamatiniais jo tolesnio ugdymosi bei socializacijos dalykais. Grupėje atsiskleidžia pagrindiniai vaiko gebėjimai, išryškėja jo ugdymosi galimybių spektras. Parinkti tinkami ugdymo metodai, pritaikyta mokomoji medžiaga gali įtraukti visus vaikus į ugdymo(si) procesą. Grupė yra ta vieta, kur vaikai ne tik įgyja akademinių žinių, mokėjimų, įgūdžių, mokosi bendrauti, bendradarbiauti, bet čia formuojasi ir vaiko asmenybė.

Pedagogai atlieka pagrindinį vaidmenį skatinant vaikų ugdymąsi, ypač ankstyvajame ugdyme. Kurdami palaikančią ir emociškai saugią aplinką, pedagogai skatina vaikus atvirai reikšti savo nuomonę ir jausmus (Zinsser et al., 2019). Ugdymo rezultatai priklauso nuo realių praktinių veiksmų. Pedagogai vaidina lemiamą vaidmenį, organizuodami vaikų ugdymo procesą. Jie ateina su savo įsitikinimais, ir tai nemažai nulemia jų pasirinkimą, ko ir kaip mokyti. Pedagogai tiesiogiai kuria ugdymo procesą, parenka ir planuoja ugdymo turinį, numato ugdymo strategiją ir konkrečius uždavinius, derina mokymo metodus bei priemones (Ežerskienė ir Tamašauskienė, 2020).

Mokslininkai įvardina kelis veiksmingus elementus, sudarančius ugdymąsi skatinančią aplinką. Vienas iš tokių faktorių yra pedagogas (Mokytojo vadovas, 2018; Wojciechowska, 2019). Pasak Gulish ir Elfstrom (2017), organizuojant veiklą ir siekiant ugdymo, pedagogas turi būti pasirengęs derintis prie kintančių aplinkybių (grupės sudėties, pasirengimo lygio, motyvacijos kitimo, kitų reikalavimų ir t.t.), ir tai ugdymo procesą daro dar sudėtingesniu, o pedagogo darbą atsakingesniu (Ežerskienė ir Tamašauskienė, 2024).

Neifachas (2025) teigia, kad ugdymo(si) procesas ikimokyklinėje grupėje labiausiai priklauso nuo pedagogo gebėjimo sudominti ir įtraukti vaikus, skatinti ir palaikyti jų aktyvumą, gebėti ugdymą pritaikyti prie jų mokymosi galimybių, išvelgti kylančias problemas ir laiku surasti sprendimą, parinkti vaiko mokymosi stilių atitinkančius ugdymo būdus. Patirtinė mokymosi veikla ikimokyklinio ugdymo grupėje susilieja su ugdymosi veikla ir yra skirta darniai vaiko asmenybės plėtotei, remiantis prigimtineis vaiko galiomis ir jam būdingais

intelektiniais, socialiniais, emociniais ir fiziniais ypatumais. Būtent todėl svarbu sukurti jiems mokymosi įvairovę garantuojančią grupės aplinką, džiaugsmingą, įdomų ir turiningą mokymosi patirčių įgijimo procesą. Taip pedagogas didina vaiko įsitraukimą į ugdymo(si) procesą, keičia jo pasaulėžiūrą, mąstymo būdus ir elgseną, skatina ieškoti prasmių ir jas kurti, mokytis tyrinėjant realią aplinką, sprendžiant realaus gyvenimo problemas.

Ežerskienė ir Tamašauskienė (2025) akcentuoja, kad siekdamas efektyvaus žinių perdavimo ir kompetencijų formavimo, pedagogas turi parodyti kūrybinę iniciatyvą, rinkdamasis inovatyvias darbo formas ir metodus, remdamasis tam tikrais kriterijais, leidžiančiais spręsti apie vienos ar kitos naujovės efektyvumą, sukurti tinkamą atmosferą kūrybiškai, ieškančiai, novatoriškai veiklai. Todėl pedagogo veikla tampa pagrindine švietimo modernizavimo reformų įgyvendinimo sąlyga (Wati et al., 2024). Ikimokyklinio ugdymo įstaigoje pedagogui labai svarbu skirtingais metodais, pasitelkiant skirtingose aplinkose vis kitas inovacijas, ugdyti ar plėtoti įvairius vaikų gebėjimus. Kuo pedagogo ugdymo patirtis įvairesnė, kuo daugiau mokymo(si) metodų, būdų, priemonių yra išbandęs pats ir pritaikęs savo darbe, tuo kuriamos ugdymo veiklos tampa patrauklesnės ir labiau dominančios vaikus bei padeda jiems įsitraukti į ugdymo(si) procesus (Saulėnienė ir Grikietytė, 2022).

Lieberman et al. (2024) išskiria pedagogo vaidmens svarbą ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus, nes pedagogas prisiima atsakomybę už kiekvieną vaiką ir jo dalyvavimą įvairiose veiklose ir asmeninę pažangą. Pedagogas ugdydamas vaikus turi nuolat stebėti kiekvieno vaiko daromą individualią pažangą, vertinti pasiekimus ir patiriamus iššūkius, ko pasekoje atitinkamai keisti ar diferencijuoti ugdymo metodus. Monkevičienė ir kt. (2018) atlikę tyrimą nustatė, kad dauguma pedagogų pastebi sustiprėjusį poreikį nuolat mokytis, priimti ir įveikti iššūkius, tobulėti; padidėjusią asmeninę atsakomybę už vaikų ugdymo(si) kokybę ir rezultatus bei atvirumą naujovėms, kitokioms praktikoms, netikėtiems tėvų ir kitų socialinių partnerių pasiūlymams; patobulėjusį gebėjimą pritaikyti ugdymą vaikų įvairovei, atsižvelgiant į kiekvieno poreikius ir galimybes bei gebėjimą inovatyviai kurti ugdymo turinį, planuoti, organizuoti ir vertinti vaikų ugdymą(si).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogo vaidmuo ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus yra itin svarbus. Grupė yra ta vieta, kur vaikai ne tik įgyja akademinių žinių, mokėjimų, įgūdžių, mokosi bendrauti, bendradarbiauti, bet čia formuojasi ir vaiko asmenybė. Grupėje atsiskleidžia pagrindiniai vaiko gebėjimai, išryškėja jo ugdymosi galimybių spektras. Parinkti tinkami ugdymo metodai, pritaikyta mokomoji medžiaga gali įtraukti visus vaikus į ugdymo(si) procesą. Pedagogas turi būti pasirengęs derintis prie kintančių aplinkybių ir tai ugdymo procesą daro dar sudėtingesniu, o pedagogo darbą atsakingesniu.

1.3. Pedagogų pasirengimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą

Vis labiau rūpinantis įtraukiojo švietimo plėtra, išryškėja nauji reikalavimai ikimokyklinio ugdymo pedagogams, nes stiprėja tarpusavio bendradarbiavimo būtinybė, siekiant teikti aukštos kokybės ugdymą visiems vaikams – skirtingų gebėjimų, turintiems ir neturintiems SUP ar negalių (Sundqvist ir kt., 2023).

Pagal ikimokyklinio ugdymo programos gaires (2023) pedagogo sukurtos galimybės skatina vaiką pasirinkti priimtinausią būdą žaisti ir veikti, rinktis sveikatai palankų maistą, išbandyti įvairius skonius, skirtingus nesutarimų sprendimo būdus, patirti dienos ritmą; palanki aplinka ir veikla patirti judėjimo džiaugsmą, sukuriant sąlygas kiekvienam vaikui mėgautis judėjimo laisve, veiklų įvairove, kūno pojūčiais, didėjančiomis galiomis valdyti kūną.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogas, kaip vaiko mokymosi ekspertas, kelia vaiko ugdymosi tikslus ir numato pasiekimus/rezultatus, tačiau dėl jų tariasi su vaikais ir jų tėvais (globėjais), įtraukia vaiko ir jo tėvų pageidaujamus pasiekimus/rezultatus į ugdymosi proceso planavimą. Pedagogai lanksčiai modeliuoja ugdymo procesą, kad būtų tinkamai įgyvendinamos ugdymo(si) veiklos, reaguoja į spontaniškai kilusias ugdymo(si) galimybes ir vaikų poreikius, interesus (Neifachas, 2025).

Aas (2019) tvirtina, kad įtraukusis ugdymas reikalauja įvairių pedagogo gebėjimų diferencijuoti mokymą, remiantis kiekvieno ugdytinio stiprybių ir specialiųjų ugdymosi poreikių pažinimu. Sudaryti visiems vienodas galimybes dalyvauti bendroje mokymosi veikloje su visa grupe, kurti fizinę ir socialinę mokymąsi įgalinančią aplinką. Pedagogo požiūris į įtraukųjį ugdymą lemia mokytojo elgesį ir mokymo veiksmus grupėje.

Ališauskienė (2021), tyrinėdama pedagogo paruošimą ir jo profesinį tobulėjimą, pastebi, kad keičiasi pedagogo požiūris į besimokantįjį, siekis kuo geriau pažinti besimokantįjį ir suprasti sudėtingą žmogaus mokymosi procesą. Nuolat besikeičiančiame pasaulyje vienas iš esminių pedagogo uždavinių yra padėti besimokantiejiems išmokyti. Perėjimas nuo mokymo prie mokymosi paradigmos reikalauja naujos kartos progresyvių pedagogų, kurie ir patys būtų nuolat besimokantys. Pedagogo vaidmuo yra orientuotas ne tiek į žinių sklaidą, kiek į paramą ir pagalbą mokantis, pripažįstant, kad mokymasis gali būti netvarkingas, nelinijinis ir netiesioginis.

Braslauskienė ir Mačernienė (2025) teigia, kad pedagogo profesinė kompetencija, pedagoginis meistriškumas, pedagogų asmeninis požiūris, veiksmai, elgesys ir bendravimas turi didelę įtaką vaiko mokymo(si) patirčiai bei saugios aplinkos kokybei. Empatija, aktyvus klausymas ir jautrus reagavimas į ugdytinių emocijas, užtikrina teigiamą grupės emocinį mikroklimatą bei padeda ugdyti vaikų pasitikėjimą. Pedagogas, skatindamas toleranciją ir

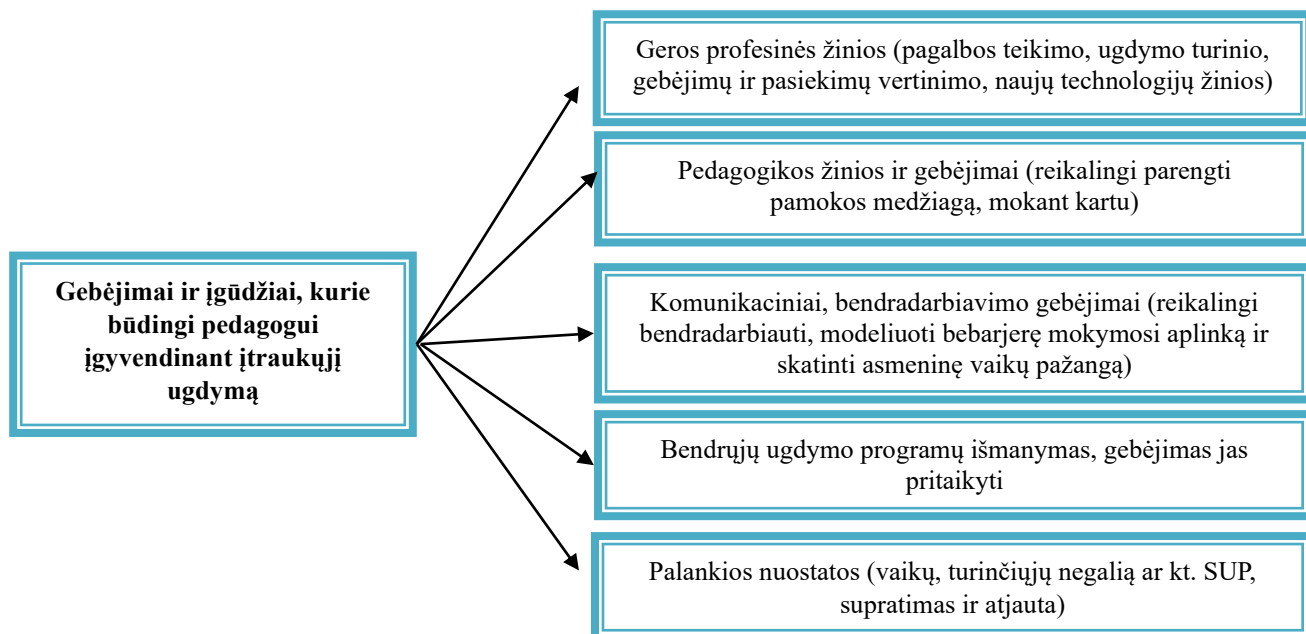
įvairovę vaikų grupėje, atlieka esminį vaidmenį, ugdydamas supratimą apie žmonių įvairovę ir toleranciją SUP turintiems vaikams, todėl neurotipiniai vaikai, geriau pažįsta ir priima SUP turinčius bendraamžius, taip yra skatinama pagarba ir socialinė įtrauktis. Pedagogo organizuotas ugdymas, kuris grindžiamas bendražmogiškąja patirtimi, sukuria saugią, sveiką ugdomąją aplinką įstaigoje, sudaro palankias ugdymosi sąlygas SUP turintiems ugdytiniais, jie jaučiasi saugūs ir priimti.

Slee (2018) nurodo, jog pedagogai turi būti pasirengę įgyvendinti įtraukujį ugdymą, nes atlieka svarbų vaidmenį kuriant įtraukias mokymosi aplinkas, nes jie yra atsakingi už mokymo metodų kūrimą, kurie atitiktų kiekvieno besimokančiojo individualius poreikius. Todėl būtina pereiti nuo tradicinių, visiems tinkamų metodų prie pedagogikos, kuri remiasi lankstumu, diferencijavimu ir universalaus dizaino mokymuisi (UDM) principais. Šiuolaikinės technologijos, skaitmeninės priemonės ir interneto išteklių atveria naujas galimybes įtraukiajam ugdymui, tačiau kartu kelia ir naujų iššūkių. Pedagogai ugdymo procese turi naudoti specialias programas ir įrankius, kurie padėtų vaikams mokytis. Teisingai jas taikant, galima padidinti SUP turinčių mokinių mokymo(si) efektyvumą, geriau suprasti jų poreikius. Svarbu, kad pedagogai būtų tinkamai parengti ugdyti vaikus. Tai reikalauja kompleksinio ir sisteminio požiūrio tiek iš valstybės institucijų, tiek ir iš pačių mokyklų ir mokytojų. Tik tokiu būdu švietimo institucijos gali prisidėti prie kokybiškos ir efektyvios visuomenės gerovės kūrimo (Gaidjurgienė, 2025).

Stankevičiūtė ir Slušnienė (2020) akcentuoja, kad pedagogai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus, turi ieškoti sėkmingų ugdymo(si) būdų, nes reikia padėti vaikams įsisavinti ugdymo turinį ir lavinti jų sutrikusias funkcijas bei kt. Akivaizdu, kad pedagogams keliama labai dideli reikalavimai. Jie turi atsižvelgti į kiekvieno vaiko poreikius, kurti, individualizuoti, interpretuoti programas, jie turi bendrauti su kolegomis ir bendradarbiauti su tėvais.

Pedagogui, siekiančiam sukurti palankią ugdymo(si) aplinką specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams ir norinčiam padidinti jų norą mokytis, būtinos bendravimo su tokiais vaikais žinios, gebėjimai ir asmeninės savybės (atlaidumas, dėmesingumas, kantrybė, diplomatiškumas, gebėjimas išklausyti, supratingumas, neigiamų emocijų valdymas; teigiamos nuostatos į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų mokymą) (Augustinovič, 2019).

Byrd ir Alexander (2020) atliko tyrimą ir išskyrė gebėjimus ir įgūdžius, kurie būdingi pedagogui įgyvendinant įtraukujį ugdymą (žr. 1 pav.).

1 pav. Gebėjimai ir įgūdžiai, būdingi pedagogui įgyvendinant įtraukųjį ugdymą (cit. iš Byrd ir Alexander, 2020, p. 18)

Iš 1 paveikslė pateiktų gebėjimų ir įgūdžių, kurie būdingi pedagogui įgyvendinant įtraukųjį ugdymą, matyti, kad pedagogams svarbios geros profesinės žinios, pedagogikos žinios ir gebėjimai, komunikaciniai, bendradarbiavimo gebėjimai, bendrųjų ugdymo programų išmanymas, gebėjimas jas pritaikyti ir palankios nuostatos. Todėl Vitkauskienė ir kt. (2023) nurodo, jog įtraukusis ugdymas reikalauja, kad pedagogai taptų nuolatiniais mokymosi ir tobulėjimo dalyviais, jog galėtų geriau suprasti savo ugdytinių, turinčių įvairių ugdymosi sunkumų, mokymosi poreikius. Tai reiškia, kad pedagogai turi domėtis naujomis idėjomis ir geriausiomis praktikomis įtraukusio ugdymo srityje, kad galėtų sėkmingai pritaikyti jas savo ugdomojoje veikloje. Nepaisant to, jog įtraukusis ugdymas sieja visos bendruomenės ir tėvų pastangas, vis dėlto ikimokyklinio ugdymo pedagogai atsižvelgia į kiekvieno ugdytinio poreikių įvairovę, tam pritaiko ugdymo turinį ir priemones. Pedagogai turėtų siekti nuolat tobulėti ir plėtoti savo įtraukiojo ugdymo įgūdžius, jog galėtų užtikrinti, kad visi jų ugdytiniai gautų geriausią galimą ugdymą. Vosylienės (2023) teigimu, nuo pedagogų veiklos dažniausiai priklauso gera grupės atmosfera, kitoniškumo supratimas ir priėmimas, atskirties mažinimas. Individualiame lygmenyje kryptinga pagalba ugdytiniui gali būti teikiama tik įvertinus individualius vaiko ugdymosi poreikius, jo galias, sunkumus, vaiko bei jo šeimos pasirengimą dalyvauti įtraukiajame ugdyme. Grupės lygmeniu sudaromos sąlygos ugdytiniui bendrauti su bendraamžiais, dalyvauti bendroje veikloje, parodyti savo gebėjimus, gauti reikiamą darbuotojų, specialistų pagalbą.

Apibendrinant galima teigti, kad nuo pedagogų pasirengimo įgyvendinti įtraukujį ugdymą priklauso ne tik grupės mikroklimatas, vaikų tarpusavio santykiai, tačiau ir ugdymo(si) rezultatai. Pedagogai turi nuolat mokytis ir tobulėti, jog galėtų geriau suprasti savo ugdytinių, turinčių įvairių ugdymo(si) sunkumų, mokymosi poreikius, todėl jiems svarbios geros profesinės žinios, pedagogikos žinios ir gebėjimai, komunikaciniai, bendradarbiavimo gebėjimai, bendrųjų ugdymo programų išmanymas, gebėjimas jas pritaikyti ir palankios nuostatos. Jie turi atsižvelgti į kiekvieno vaiko poreikius, kurti, individualizuoti, interpretuoti programas, jie turi bendrauti su kolegomis ir bendradarbiauti su tėvais.

1.4. Pedagogų požiūris ir ugdymo praktika įtraukiojo ugdymo kontekste

Kurti įtraukiojo ugdymo kultūrą, o ne siekti realizuoti įtraukiojo ugdymo idėjas turėtų būti pamatinis švietimo įstaigų – tiek ikimokyklinio ugdymo įstaigų, tiek mokyklų, tiek aukštųjų mokyklų – tikslas. Sunkumų patiriantis vaikas turėtų būti ugdomas nepertraukiamoje edukacinėje aplinkoje, kur prieinamas įvairaus lygmens mokslas, yra aiški įtraukiojo ugdymo vizija, orientuota į vertybinį aspektą ir teigiamą pedagogų, pagalbos specialistų, bendruomenės narių požiūrį, kur sudaromos tinkamos psichologinės mokymosi sąlygos, puoselėjami paritetiniai santykiai, akcentuojamas bendradarbiavimo poreikis (Lisauskienė, 2018).

Įtraukusis ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra labai svarbus, nes tai laikotarpis, kai vaikai pradeda susipažinti su švietimo procesu ir formuoti savo požiūrį į mokymąsi. Kaip teigia Raudeliūnaitė ir Steponėnienė (2020), įtraukusis ugdymas sukuria poreikį diegti ir kurti naujus mokymo(si) metodus, pereiti prie kiekvieno vaiko individualizuoto ugdymo, pritaikant ugdymo aplinką ir naudojant įvairias mokymosi formas. Įtraukiojo ugdymo koncepcija įpareigoja pedagogus gerai išmanyti ir gebėti derinti ugdymo technologijas, atitinkančias visų ugdymo(si) procese dalyvaujančių poreikius (Vitkauskienė ir Martinaitytė, 2023).

Pedagogai yra pagrindiniai įtraukiojo ugdymo praktikos, kaip švietimo pokyčių, diegėjai (Corral–Granados, 2024). Tyrimais nustatyta, kad švietimo bendruomenės skirtingai priima įtraukties iššūkį. Pedagogai turi daugiau neigiamų nuostatų į kai kurių negalių turinčių vaikų įtraukujį ugdymą (pavyzdžiui, vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą (Lindblom et al., 2020), elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų), palyginti su mokymosi sunkumų ar sutrikimų turinčių vaikų ugdymu (Schwab et al., 2024; Bilbokaitė ir Bilbokaitė – Skiauterienė, 2024).

Požiūrio į įtrauktį tyrimai dažniausiai atskleidžia teigiamą pedagogų požiūrį į įtraukujį ugdymą, tačiau gali rodyti ir kitokias jų patirtis, susijusias su praktiniais vaikų, turinčių negalių, ugdymo iššūkiais (Murphy et al., 2023). Sunkumų kyla dėl pedagogų nepasitikėjimo savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, ar dėl nepakankamo

pedagogų profesinio pasirengimo įtraukčiai (Paju et al., 2015; Yada & Savolainen, 2017). Mokyklų vadovų apklausos rezultatai rodo, kad požiūrio ir nuostatų keitimas yra itin strategiškai reikšmingas žingsnis įtraukiosios ikimokyklinio ugdymo įstaigos kūrimo link. Moksliniai tyrimai patvirtina, kad teigiamas pedagogų požiūris į įtraukųjį ugdymą yra sėkmingo jo įgyvendinimo sąlyga (Saloviita, 2020).

Nketsia (2017) nurodė, kad neigiamas pedagogų požiūris gali atsirasti dėl informacijos trūkumo, per mažo pedagogų pasirengimo, ankstesnės patirties ir sudėtingų ugdymo ir bendravimo situacijų su vaikais, kurios liko neišspręstos arba tapo nesėkmingomis darbinėje praktikoje, įgūdžių ir išteklių trūkumo, per didelio darbo krūvio.

Tyrimai rodo, kad pedagogų pasiryžimas ugdyti vaikus įtraukiai skiriasi (Darrow, 2016; Allison, 2012). Kai kurie skeptiškai vertina specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integravimą į bendrojo ugdymo procesą, o dalis netgi tam priešinasi. Pedagogų nusiteikimas dirbti įtraukiojo ugdymo sąlygomis priklauso nuo „sunkių“ ugdytinių mokymo patirties, grupės valdymo gebėjimų, vaikų skaičiaus grupėje, pedagogo darbo krūvio. Pedagogų požiūriui įtaką daro ir tai, ar pedagogui teikiama pagalba, kokio pobūdžio yra vaikų sutrikimai ar poreikiai, kiek grupėje yra vaikų, kurie reikalauja papildomo dėmesio. Pedagogai sutinka, kad visų vaikų įtraukimas yra jų pamatinė teisė, tačiau jie nenori prisiimti išipareigojimų dėl galimai padidėsiančio darbo krūvio, žinių bei materialinių ar žmogiškųjų resursų stokos (Girdzijauskienė ir Sakadolskienė, 2018).

Anot Kriščiūnaitės ir kt. (2018), ikimokyklinio ugdymo įstaigos vis dar nepajėgia visavertiškai įtraukti vaikų ir užkirsti kelią ribojimams, atliepiant jų individualių poreikių, bet siekia daugiau integruoti vaikus į sistemą, t. y. ne sistemą pritaikyti prie besimokančiųjų, o besimokančiuosius pritaikyti prie sistemos.

Vidžiūnienė ir Jucienė (2022) savo tyrime aiškinosi pedagogų požiūrį apie įtraukųjį ugdymą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dauguma pedagogų įtraukųjį ugdymą vertina neigiamai, kadangi nurodė, jog didelius specialiuosius ugdymosi poreikius turintiems vaikams įtraukusis ugdymas netinka. Įtraukųjį ugdymą vertina, kaip kliuvinį, kuris tik apsunkina pedagogo darbą. Nuomonei, kad didelius specialiuosius ugdymosi poreikius turintys vaikai lankytų bendrojo ugdymo mokyklą ir mokytųsi su savo bendraamžiais pritaria 27,9 proc. respondentų.

Westwood (2018) nurodo, jog pedagogai linkę turėti neigiamą požiūrį į SUP turinčių vaikų integravimą į bendrojo ugdymo įstaigas. Daugeliui kyla abejonių dėl vienoje grupėje ugdomų SUP turinčių vaikų kartu su kitais. Kadangi įtraukiojo ugdymo praktikoje pagrindinis vaidmuo tenka pedagogui, jo požiūris turi tiesioginės įtakos sėkmingam įtraukiojo ugdymo

įgyvendinimui. Pedagogų požiūris į įtraukųjį ugdymą skiriasi priklausomai nuo vaiko sutrikimo pobūdžio. Taip pat pasitaiko sunkumų, susijusių ir su pačiu pedagogu. Moksliniai tyrimai tik patvirtina, kad pedagogų baimės atsiranda dėl įgūdžių ir kompetencijos trūkumo sėkmingai įgyvendinti įtraukųjį ugdymą ir ugdyti SUP turinčius vaikus.

Kurth et al. (2015) nustatė neigiamą pedagogų požiūrį į įtraukųjį ugdymą ir išskyrė priežastis: vaikai per menkai įsitraukia į veiklas, žemi jų akademiniai pasiekimai, negebėjimas pritaikyti ugdymo metodų ir tėvų nerimas, kad jų vaiko ugdymosi poreikiai nebus kokybiškai patenkinti.

Čarnická et al. (2023) tyrimo rezultatai atskleidė teigiamą pedagogų požiūrį į įtraukųjį ugdymą. Didžioji dalis pedagogų siekia padėti specialiujų ugdymosi poreikių turintiems vaikams dalyvauti visose ugdymosi veiklose, stengiasi pritaikyti veiklas prie jų individualių gebėjimų, tenkinti individualius vaikų poreikius, pritaikyti grupės aplinką, bendravimo būdus ir vertinimą.

Turauskienė ir Braslauskienė (2023) tyrimo metu nustatė teigiamą pedagogų požiūrį į įtraukųjį ugdymą. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, ugdydami vaikus, vykdo šias veiklas: inicijuoja didaktinius žaidimus; skatina vaikus dalyvauti kūrybinėje veikloje; naudoja vaizdines priemones; aptaria su vaikais dienvakarę; įgyvendina projektus; organizuoja veiklas „be sienų“; naudoja informacines komunikacines technologijas (mobilųjį telefoną, interaktyvų ekraną, kompiuterį, edukacinę bitutę – robotą, televizorių) ir kt.

Balik & Özgün (2024) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė teigiamą ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį į įtraukųjį ugdymą. Pedagogų teigimu, įtraukusis ugdymas apima visų vaikų ugdymą, neišskiriant SUP turinčių vaikų, kuris atitinka kiekvieno vaiko individualius poreikius ir galimybes. Toks ugdymas užtikrina aktyvų vaikų dalyvavimą ir bendravimą su bendraamžiais.

Sėkmingai dirbančiose ikimokyklinio ugdymo įstaigose pedagogai gerai pažįsta kiekvieną vaiką, žino jų pomėgius ir mokymosi sunkumus, iššūkius. Tokie pedagogai dėmesingai ir nuosekliai ieško būdų padėti kiekvienam vaikui pasiekti geriausių rezultatų pagal jo galimybes (Florian, 2016). Ikimokyklinio ugdymo įstaigos sėkmę mokant visus vaikus kartu lemia gebėjimas matyti ir atliepti kiekvieno ugdytinio poreikius – nesvarbu, ar jie paprasti, ar sudėtingi (Florian, 2016). Ikimokyklinės ugdymo įstaigos sėkmę mokant visus sukuria kiekvieno vaiko poreikių, kad ir kokie jie paprasti ar sudėtingi būtų, matymas (Florian, 2016). Pedagogai nesivadovauja stereotipiniu požiūriu, kad kai kurie vaikai turi mažiau įgimtų gabumų ar socialinių galimybių patirti ugdymosi sėkmę (MacLeod et al., 2015). Ikimokyklinio ugdymo įstaigose, kurios patiria sėkmę ugdydamos kiekvieną vaiką, vyrauja požiūris, kad žemų pasiekimų vaikai negali būti išskiriami ugdymo procese taikant jiems žemesnius standartus ir neturint aukštesnių lūkesčių jų ugdymosi rezultatams (Valuckienė ir kt., 2022).

Yada (2018) teigia, kad pozityvus ir sisteminis pedagogų požiūris į įtraukujį ugdymą palaiko ir įtvirtina veiksmingą įtraukiosios ikimokyklinio ugdymo įstaigos praktiką. Dėmesys pedagogų vertybėms ir epistemologiniai įsitikinimai apie žinias yra labai svarbūs sisteminiam įtraukiamam ugdymui (Kvieskienė ir kt., 2022). Nustatyta, kad pedagogų teigiamas požiūris į įtraukujį ugdymą reikšmingai koreliuoja su tokiais kintamaisiais kaip pedagogų saviveiksmingumas (angl. *self-efficacy*), orientacija į vaiko poreikius, mokinio padėjėjo pagalbos prieinamumas (Saloviita, 2020). Kadangi pedagogų įtraukiojo ugdymo kompetencijos yra svarbios ugdymo kokybei, tyrime dalyvavę vadovai pabrėžė, kad daug dėmesio skiria pedagogų kvalifikacijai tobulinti, bendradarbiavimo kultūros stiprinimui. Kitų tyrėjų atlikti tyrimai patvirtina, kad vienas iš labiausiai pageidaujamų išteklių yra mokymai, kuriais siekiama gerinti pedagogų žinias apie vaikų, turinčių negalią, ugdymą, o žinių stoka lemia neigiamą požiūrį į įtrauktį (Yada & Savolainen, 2017; Saloviita, 2020; Bilbokaitė ir Bilbokaitė – Skiauterienė, 2024).

Apibendrinant galima teigti, kad įtraukusis ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra labai svarbus, tačiau pedagogų požiūris į jį išlieka nevienareikšmis. Pedagogams sunkumų kyla dėl nepasitikėjimo savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, ar dėl nepakankamo pedagogų profesinio pasirengimo, nenoro prisiimti papildomų įsipareigojimų dėl galimai padidėsiančio darbo krūvio bei dėl žinių, materialinių ar žmogiškųjų resursų stokos. Vis dėlto dauguma pedagogų įtraukujį ugdymą vertina ir teigiamai – jie siekia padėti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams dalyvauti visose ugdymosi veiklose, stengiasi pritaikyti veiklas ir grupės aplinką atsižvelgiant į jų individualius gebėjimus.

1.5. Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkiai ikimokykliniame ugdyme

Nors Lietuvos švietimo sistemoje įtraukiamam ugdymui skiriama vis daugiau dėmesio, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad bet kokio ugdymo sėkmė labiausiai priklauso nuo pedagogo gebėjimo kokybiškai dirbti įvairiomis sąlygomis, įtraukusis ugdymas vis dar kupinas iššūkių (Šauklė, 2024).

Įtraukiojo ugdymo nuostatų įgyvendinimas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra nuolatinis vertybinis procesas, darantis įtaką tiek ugdymo(si) pasiekimams, tiek ir bendruomenės santykiams. Nuosekliai įgyvendinamas įtraukusis ugdymas gali padėti spręsti kylančius švietimo iššūkius, t.y. pagerinti vaikų ugdymo(si) pasiekimus, skatinti tiek ugdytinių, tiek ir ugdytojų socialinį ir emocinį augimą, gali padėti kovoti su visuomenės susvetimėjimu bei visuomenėje įsigaliojusiais stereotipais dėl kiekvieno skirtubių (Marcinkus ir kt., 2023).

Braslauskaitė ir Jacynė (2021) teigia, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymosi procesas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra emocijų kupinas laikotarpis, pasižymintis naujomis vaiko reakcijomis bei elgesiu, kuriantis socialinius padarinius bei sąveiką su nauja aplinka. SUP turintiems vaikams pasireiškia baimė, pyktis, agresyvumas, sunkus atsiskyrimas nuo tėvų, atsisakymas maisto, bendravimo su bendraamžiais ir pedagogais. Todėl labai svarbu, kad būtų atsižvelgiama į individualius tokio vaiko poreikius bei galimybes, ieškoma tik jam konkrečiai tinkamų pagalbos būdų. Todėl sėkmingam SUP turinčio vaiko ugdymuisi nepakanka būti vien geru pedagogu, būtinas įvairių sričių išmanymas. Pažymima, kad šiems vaikams sėkmingą ugdymąsi lengvina rami bei aiškiai struktūruota ugdymo įstaigos aplinka, asmeninis žaislas, skirtas padrąsinimui, tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas, taikomi vienodi metodai, tiek namuose, tiek ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Pedagogams kartais gana sudėtinga įgyvendinti įtraukties principus ugdymo praktikoje (Nutbrown et al., 2013; Paulsrud, 2024), nes yra daug veiksnių, tokių kaip metodikos, didaktikos priemonių pritaikymas, atsižvelgiant į mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius. Mokytojų įgalinimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą gali sąlygoti poreikį kelti kvalifikaciją vaikų, turinčių SUP, ugdymo klausimais (Avramidis et al., 2019; Admiraal et al., 2021). Corral–Granados (2024) tyrimas atskleidė, kad mokytojams reikia kur kas daugiau negu tik mokymų apie vaikų, turinčių SUP, ugdymo ypatumus; jiems taip pat reikalinga vadovų parama (Bilbokaitė ir Bilbokaitė – Skiauterienė, 2024).

Pedagogai, ugdydami vaikus, turinčius SUP, gali patirti sunkumų, jei vaikas turi tik minimalius kalbėjimo gebėjimus; šeimai gali prireikti pagalbos nustatant savo vaiko ugdymo tikslus, siektinus rezultatus, kokias pasirinkti ir ko galima pasiekti specialiomis intervencijos programomis (Edwards ir kt., 2018). Pedagogams, ugdantiems vaikus, turinčius SUP, reikia gerai pažinti vaiko poreikius ir jo tėvų lūkesčius (Kulėšė ir Kaffemanienė, 2020).

Turner & Morgan (2019) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė iššūkius, kurie apsunkina ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą. Pedagogai nurodė, kad didelis darbo krūvis ir nepasitikėjimas savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius skirtingų gebėjimų, neigiamas pedagogų požiūris į įtraukųjį ugdymą ir pedagogų profesinio tobulėjimo trūkumas kelia didžiausius iššūkius.

Vitkauskienė ir Martinaitytė (2023) atliko tyrimą ir nustatė, kad ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus pedagogams kyla įvairių iššūkių ir problemų. Dauguma pedagogų nurodė, kad ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus jiems trūksta žinių, patirties bei specialistų ir padėjėjų. Be to, pedagogai pabrėžė didelį vaikų skaičių grupėse, kas labai apsunkina ugdymo procesą. Mokytojai kaip problemą paminėjo ir priemonių trūkumą. Svarbu

suprasti, kad kylančios problemos yra įprastos ir natūralios ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus. Įstaigų vadovai turėtų užtikrinti pedagogams reikiamą paramą, mokymus ir išteklius, kad jie galėtų efektyviai ugdyti šiuos vaikus. Taip pat svarbu skatinti bendradarbiavimą tarp įstaigos specialistų, kurie galėtų dalytis gerąja patirtimi.

Bilbokaitė ir Bilbokaitė–Skiauterienė (2024), atlikusios tyrimą, nustatė, kad vadovai akcentuoja nepakankamą pedagogų kvalifikaciją. Pedagogams labai trūksta praktinių žinių ugdyti SUP turinčius vaikus, patirties vienu metu ugdyti daug skirtingų poreikių turinčius vaikus, o tai turi įtakos darbo kokybei. Svarbus profesinis specialistų, pedagogų parengimas.

Bugytės ir Valaitienės (2022) tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogų žinių ir kompetencijų trūkumas, tėvų nenoras bendradarbiauti, ugdymo priemonių stoka bei neigiamas visuomenės požiūris yra pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria pedagogai įgyvendindami įtraukųjį ugdymą.

Šauklės (2024) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad ugdymo kontekste įtraukusis ugdymas yra būtinas, tačiau išryškėja keli probleminiai aspektai. Pirmiausia, nėra sudarytos tinkamos sąlygos specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams ugdyti: trūksta pagal individualius vaikų poreikius pritaikytos mokymosi aplinkos, mokymo priemonių įvairovės, nepakanka mokinio padėjėjo pagalbos. Be to, pedagogų žinios apie specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų raidos ir mokymosi ypatumus yra ribotos, o jų gebėjimai dirbti įtraukioje klasėje – nepakankami.

Balik & Özgün (2024) atlikto tyrimo rezultatai taip pat patvirtina anksčiau minėtų mokslininkų išvadas, kad pedagogai susiduria su įvairiais iššūkiais įgyvendindami įtraukųjį ugdymą. Pažymima, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogams sunku vienodai paskirstyti dėmesį visiems vaikams, nes ugdytiniais, turintiems SUP, reikia skirti daugiau individualaus dėmesio, todėl nukenčia kitų vaikų ugdymo kokybė.

Grigėnaitė (2025) nurodo, kad siekiant veiksmingai ugdyti SUP turinčius vaikus, pedagogams būtinas tinkamas pasirengimas: gebėjimas gerai pažinti kiekvieną vaiką, suprasti ir pagrįstai interpretuoti jo charakteristikas ir elgesį, identifikuoti kiekvieno individualius ugdymosi poreikius, pritaikyti ugdymo procesą ir aplinką, taip pat skatinti vaiką dalyvauti priimanč su jo mokymusi susijusius sprendimus. Pedagogų pasirengimą ir iššūkius, susijusius su įtraukiojo vaikų ugdymu, lemia jų žinios apie vaikų sutrikimus, psichologinis (emocinis) nusiteikimas bendrauti su vaikais ir juos pažinti, taip pat mąstysena – fiksuota ar augimo (Avramidis, Toulia, Tsihouridis ir Strogilos, 2019; Yeager ir Dweck, 2020). Daugumai pedagogų SUP turinčių vaikų pažinimas ir ugdymas yra nauja ir iššūkių kelianti patirtis (Gómez – Marí et al., 2022).

Šiaudvytienės ir Račkauskienės (2025) atliktas tyrimas atskleidė, kad SUP turinčių vaikų įtrauktis ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra svarbi jų emocinei gerovei ir integracijai į bendruomenę, tačiau pedagogai susiduria su reikšmingais iššūkiais. Pagrindinės problemos – kvalifikuotų specialistų trūkumas, nepakankama infrastruktūra, riboti finansiniai ištekliai, nepakankamas pedagogų pasirengimas ir silpnas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Daugelyje grupių trūksta specializuotų priemonių, pritaiktų erdvių ir individualizuoto požiūrio į vaiką. Specialistų pasirengimas ugdyti SUP turinčius vaikus yra nepakankamas. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas dažnai neefektyvus dėl nekoordinuotų veiklų ir informacijos stokos. Šie veiksniai riboja įtraukties kokybę ir vaikų galimybes visapusiškai dalyvauti grupės veiklose.

Carrington ir kt. (2022) nurodo, kad sėkmingą įtraukiojo ugdymo principų įgyvendinimą apsunkina tiek su ikimokyklinio ugdymo įstaiga, tiek ir su šeima susijusios kliūtys. Pedagogai susiduria su bendruomenės narių nuostatomis, kad SUP turintys vaikai turėtų būti ugdomi specialiose ugdymo įstaigose. Be to, pačios ugdymo įstaigos dažnai nėra pakankamai pasirengusios ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, trūksta žmogiškųjų ir finansinių išteklių, reikalingų kokybiškam šių mokinių ugdymui.

Leknickienė (2025), analizuodama įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkius, pastebėjo, kad įtraukiant SUP turinčius vaikus į švietimą, susiduriama su reikšmingomis kliūtimis, tokiomis kaip technologiniai barjerai, nepritaikyta mokymosi aplinka ir komunikacijos problemos. Ypač išryškėja verbalinės ir neverbalinės komunikacijos svarba, nes individualūs vaikų poreikiai reikalauja individualiai taikytinų kanalų ir būdų, kad informacija būtų pateikiama ir suprantama. Ikimokyklinio ugdymo institucijos, siekdamos užtikrinti lygias galimybes ugdytis, turi ne tik vykdyti teisės aktų įpareigojimus, bet ir aktyviai spręsti stereotipų bei diskriminacijos problemas. Be techninio ir fizinio aplinkos pritaikymo, būtinas dėmesys pedagogų pasirengimui, siekiant skatinti visapusišką SUP turinčių vaikų integraciją į švietimą.

Lakkala et al. (2019) tyrimas atskleidė, kad pedagogai darbe taip pat susiduria su tam tikrais iššūkiais: įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas yra sudėtingas, nes individualizuoto mokymosi, vaikų gerovės, daugiaprofesinio požiūrio į mokymą ir dialogo su tėvais idėjos negali būti realizuotos tradiciniais pedagogų taikomais metodais ir ribotomis žiniomis apie vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą.

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus, susiduria su įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkiais. Jie dažnai nurodo didelį darbo krūvį ir nepasitikėjimą savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius skirtingų gebėjimų. Pedagogų pasirengimą lemia žinios apie vaikų sutrikimus, psichologinis (emocinis) nusiteikimas bendrauti su vaikais ir juos pažinti bei mąstyti. Daugumai pedagogų SUP turinčių vaikų pažinimas ir

ugdymas yra nauja ir iššūkių kelianti patirtis. Vadovai akcentuoja nepakankamą pedagogų kvalifikaciją dėl trūkstamų praktinių žinių ugdyti SUP turinčius vaikus, patirties vienu metu ugdyti įvairių poreikių turinčius vaikus, kas neigiamai veikia pedagoginio darbo kokybę.

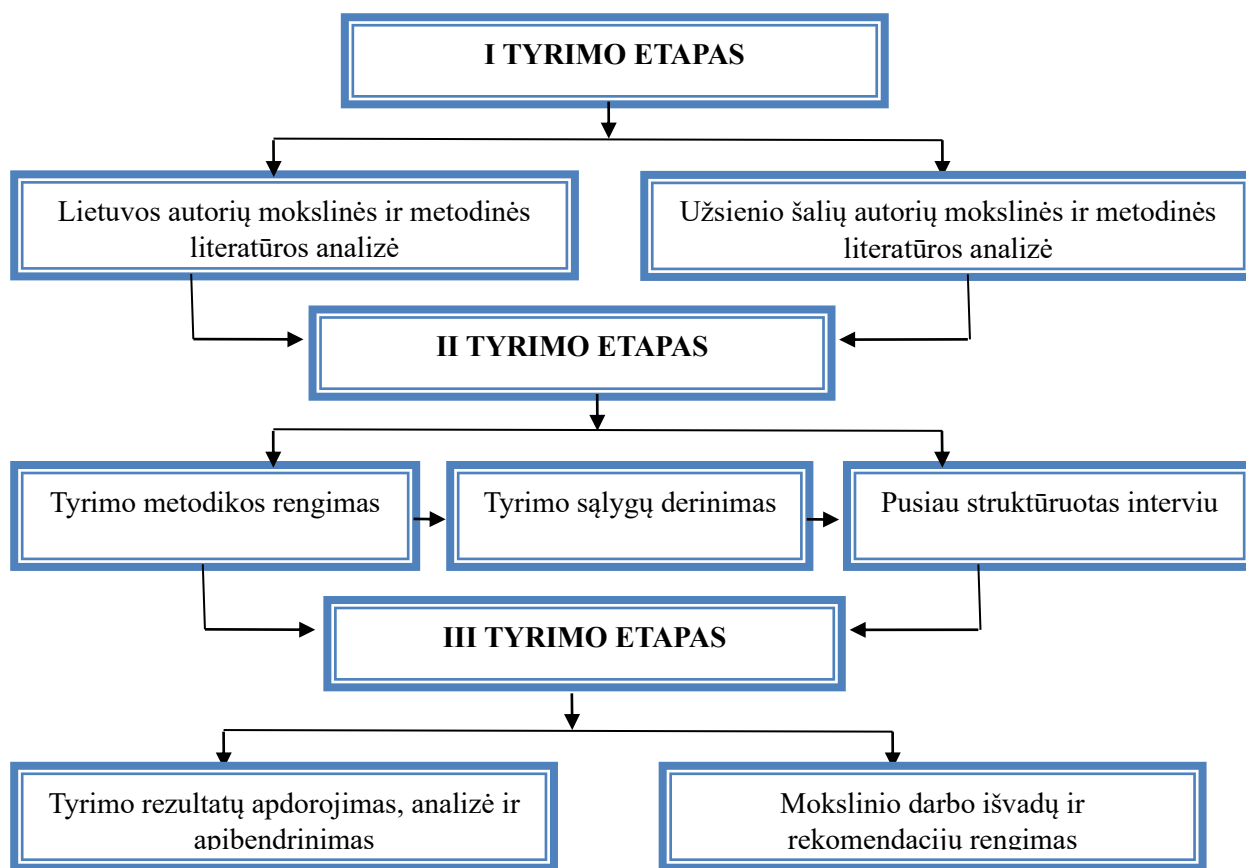
Apibendrinant skyrių galima teigti, kad įtraukusis ugdymas sudaro sąlygas visiems vaikams ugdytis bendroje aplinkoje, atsižvelgiant į kiekvieno individualius gebėjimus ir poreikius. Visi vaikai turi jaustis visaverčiais grupės, ugdymo įstaigos ir bendruomenės nariais, nes ugdymas turi atliepti visų besimokančiųjų poreikius, nesukeldamas psichologinio diskomforto. Todėl pedagogo vaidmuo ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus yra itin svarbus. Grupėje atsiskleidžia pagrindiniai vaiko gebėjimai, išryškėja jo ugdymosi galimybių spektras. Nuo pedagogų pasirengimo įgyvendinti įtraukųjį ugdymą priklauso ne tik grupės mikroklimatas, vaikų tarpusavio santykiai, tačiau ir ugdymo(si) rezultatai. Pedagogai turi nuolat mokytis ir tobulėti, kad galėtų geriau suprasti savo ugdytinių, turinčių įvairių ugdymo(si) sunkumų, mokymosi poreikius, todėl jiems svarbios geros profesinės žinios, pedagogikos žinios ir gebėjimai, komunikaciniai, bendradarbiavimo gebėjimai, bendrųjų ugdymo programų išmanymas, gebėjimas jas pritaikyti ir palankios nuostatos. Jie turi atsižvelgti į kiekvieno vaiko poreikius, kurti, individualizuoti, interpretuoti programas, jie turi bendrauti su kolegomis ir bendradarbiauti su tėvais.

Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra labai svarbus, tačiau pedagogai jį vertina dviprasmiškai. Pedagogams sunkumų kyla dėl pedagogų nepasitikėjimo savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių ar dėl nepakankamo pedagogų profesinio pasirengimo. Pedagogai vengia prisiimti papildomų įsipareigojimų dėl galimai padidėsančio darbo krūvio, žinių bei materialinių ar žmogiškųjų resursų stokos. Pedagogai vertina įtraukųjį ugdymą tiek neigiamai, tiek teigiamai: neigiamai – dėl iššūkių ir papildomo darbo krūvio, teigiamai – nes nori padėti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams dalyvauti visose ugdymosi veiklose, stengiasi pritaikyti veiklas ir grupės aplinką prie jų individualių gebėjimų. Todėl pedagogai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus, susiduria su daugybe iššūkių. Pedagogai išskiria didelį darbo krūvį ir nepasitikėjimą savo gebėjimais ugdyti vaikus, turinčius skirtingų gebėjimų, žinios apie vaikų sutrikimus, psichologinis (emocinis) nusiteikimas bendrauti su vaikais ir juos pažinti bei mąstysena. Daugumai pedagogų SUP turinčių vaikų pažinimas ir ugdymas yra nauja ir iššūkių kelianti patirtis. Vadovai akcentuoja nepakankamą pedagogų kvalifikaciją, praktinių žinių ugdyti SUP turinčius vaikus trūkumą, patirties vienu metu ugdyti daug skirtingų poreikių vaikų, o tai turi įtakos darbo kokybei.

2. TYRIMO METODOLOGIJA

Empirinis tyrimas buvo grindžiamas ekologiniu – sisteminiu požiūriu, kuris leidžia į vaiką žvelgti kaip į aktyvų ugdymo proceso dalyvį, veikiantį įvairių tarpusavyje sąveikaujančių aplinkų – šeimos, ugdymo įstaigos, bendruomenės – kontekste. Vadovaujantis šiuo požiūriu, įtraukusis ugdymas suvokiamas kaip visos sistemos atsakomybė, orientuota į vaiko poreikius, gebėjimus ir jo aktyvų dalyvavimą ugdymo procese (Anderson et al., 2014).

Tyrimo metodika. Norint atskleisti ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Pusiau struktūruoto interviu pagalba buvo siekiama atsakyti į tyrimo metu išsikeltus uždavinius, užsibrėžtą tikslą. Tyrimo organizavimo loginė seka pateikiama 2 paveiksle.

2 pav. Tyrimo organizavimo schema

Atliekant tyrimą buvo pasirinkti du pagrindiniai tyrimo metodai: duomenų rinkimo metodai (mokslinių šaltinių analizė ir kokybinis tyrimo metodas – struktūruotas interviu) ir duomenų analizės metodas (content (turinio) analizės metodas).

Duomenų rinkimas. Mokslo informacijos šaltinių analizė. Renkama ir analizuojama Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra bei moksliniai straipsniai, siekiant atskleisti

įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo teorinius aspektus ikimokykliniame ugdyme. Pirmajame skyriuje buvo atskleista įtraukiojo ugdymo samprata ir įgyvendinimo principai, pedagogų vaidmuo kuriant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio amžiaus vaikams. Taip pat buvo gilinamasi į pedagogų pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą, pedagogų požiūrį ir ugdymo praktiką įtraukiojo ugdymo kontekste ir įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkius ikimokykliniame ugdyme.

Kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Tyrime dalyvavusiems pedagogams apklausti buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Pasak Kardelio (2016), socialiniuose tyrimuose interviu – tai tyrėjo pokalbis su tiriamuoju siekiant surinkti tyrimui reikalingos informacijos. Tyrėjas tiesioginio pokalbio metu pateikia klausimus tiriamajam ir registruoja atsakymus, tačiau numatyta, kad tyrimo eigoje tyrėjas gali papildomai užduoti plane neįrašytų klausimų. Kokybiniai tyrimai, nebūdami priklausomi nuo hipotezių, pasižymi lankstumu bei duomenų indukcinė analize, kuri induktyvią tyrėjo logiką priskiria prie kokybinių tyrimų bruožų (Kardelis, 2016).

Duomenų apdorojimas/analizė. Gautiems duomenims analizuoti pasirinktas content (turinio) analizės metodas. Tai metodas, kurio metu yra analizuojami tekstinę, vizualinę ar garsinę formą turintys duomenys. Content (turinio) analizės metodas suteikia galimybę išsiaiškinti, pvz., tam tikrų temų ir problemų vaizdavimo intensyvumą pasirinktame duomenų šaltinyje. Kokybinė turinio analizė padeda identifikuoti temines kategorijas, kurių pagrindu yra pateikiamas sisteminis tiriamo reiškinių vertinimas (Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Content (turinio) analizės atveju, atrankos elementai yra žodžiai, frazės, prasminiai vienetai, atskiri straipsniai, kai atrankinėse apklausose atrankos vienetai – žmonės. Tekstinę medžiagą sudarė pedagogų teiginiai, pasakyti interviu su tyrėju metu. Content (turinio) analizėje buvo atliekamas duomenų kodavimas ir klasifikavimas (Kardelis, 2016).

Tyrimo kontekstas ir procedūros. Interviu klausimai buvo parengti remiantis teorinėje dalyje analizuotų autorių darbais. Šis tyrimo metodas buvo pasirinktas todėl, kad jo metu galima gauti daugiau informacijos nei kitais atvejais, galima rinkti įvairaus pobūdžio informaciją, padedančią atskleisti analizuojamą problemą. Informantams buvo pateikti 29 klausimai (žr. 1 priedą), kurie buvo suskirstyti į šešias grupes (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. **Pedagogų interviu klausimų struktūra**

Eil. Nr.	Klausimų blokas	Klausimo numeris protokole	Klausimai
1.	Demografinis	-	• Lytis • Amžius • Išsilavinimas

			• Stažas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje • Stažas ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus
2.	Pedagogų požiūris į įtraukujį ugdymą ir įstaigos pasirengimą jį įgyvendinti	1-3	• Kaip vertinate įstaigos, kurioje dirbate, pasirengimą įgyvendinti įtraukujį ugdymą? Kodėl taip manote? • Kokia Jūsų nuomonė apie įtraukujį ugdymą? Kaip Jūs jį suprantate? • Kaip vertinate vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo įstaigas? (pvz., kaip vertinate specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų įtraukimą?)
3.	Pedagogo nuostatos ir profesinės vertybės	4-6	• Kokiomis nuostatomis vadovaujatės kurdama(-as) įtraukia ugdymo aplinką savo grupėje? • Kokias asmenines savybes ir kompetencijas laikote svarbiausiomis pedagogui, ugdančiam ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste? • Kaip manote, ar Jūsų požiūris į vaikų įvairovę daro įtaką Jūsų bendravimui su vaikais ir jų tėvais? Pakomentuokite.
4.	Įtraukiojo ugdymo organizavimas praktikoje	7-15	• Kaip Jūs planuojate ir organizuojate įtraukujį ugdymą savo grupėje? • Kaip užtikriname, kad kiekvienas vaikas galėtų aktyviai dalyvauti grupės veiklose pagal savo galimybes? • Kaip pritaikote ugdymo aplinką ir veiklas, kad jos būtų prieinamos visiems vaikams? • Kaip organizuojate bendras veiklas, kad jose galėtų dalyvauti visi vaikai pagal savo poreikius ir gebėjimus? • Kokiose bendrose veiklose dalyvauja visi vaikai, įskaitant tuos, kuriems reikalinga papildoma pagalba (pvz., turintys negalių ar sutrikimų)? • Kokiais būdais padedate vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais grupėje ir lauke? • Kaip skatinate vaikų bendravimą ir bendradarbiavimą ugdymo(si) procese? • Kokie Jūsų taikomi būdai ir/ar metodai labiausiai padeda vaikams įsitraukti į bendrą veiklą? • Kaip bendradarbiaujate su švietimo pagalbos specialistais (specialiaisiais pedagogais, logopedais, socialiniais pedagogais, psichologais ir kt.) siekdama(-as) įgyvendinti įtrauktį?
5.	Stebimi pokyčiai ir įtraukiojo ugdymo poveikis	16-22	• Kaip keitėsi Jūsų veiklos su vaikais, kai pradėjote taikyti įtraukiojo ugdymo principus? • Kaip keičiasi vaikų ugdymo procesas įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus? • Kaip, Jūsų nuomone, įtraukiojo ugdymo taikymas keičia vaikų tarpusavio santykius ir bendradarbiavimą? • Kokią teigiamą įtaką įtraukiojo ugdymo organizavimas daro visai vaikų grupei/specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? • Su kokiais sunkumais ar iššūkiais susiduriate įgyvendindama(-as) įtraukujį ugdymą grupėje? • Su kokiais iššūkiais susiduriate ugdydama(-as) vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių? • Kokius sprendimus ar būdus taikote šiems iššūkiams įveikti?
6.	Pedagogų profesinis pasirengimas, bendradarbiavimas ir tobulėjimas	23-29	• Kaip vertinate savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių? • Kaip keitėsi Jūsų požiūris į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties? • Kokių sąlygų ar pagalbos Jums, kaip pedagogui, labiausiai reikėtų, kad galėtumėte sėkmingai įgyvendinti įtraukujį ugdymą savo grupėje? • Kokias žinias, gebėjimus ar kompetencijas norėtumėte toliau tobulinti,

			kad galėtumėte užtikrinti kokybišką ugdymą visiems grupės vaikams? • Kaip Jūs manote, kokį vaidmenį pedagogų komandinis darbas atlieka kuriant ir įgyvendinant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio ugdymo įstaigoje? • Kaip bendradarbiaujate su tėvais (globėjais), siekdama(-as) užtikrinti visų vaikų įtraukimą ir dalyvavimą grupės veiklose? • Kaip dalijatės patirtimi su kolegomis apie įtraukiojo ugdymo organizavimą grupėje? Ar turite tam sudarytas galimybes įstaigoje?
--	--	--	--

Prieš atliekant tyrimą buvo gautas kiekvieno informanto žodinis sutikimas. Kadangi tyrime pedagogai dalyvavo savanoriškai, tai suderinus interviu datą ir laiką su kiekvienu informantu buvo bendraujama atskirai. Pokalbio metu buvo pildomas interviu protokolas raštu.

Prieš tyrimą pedagogų buvo prašoma pateikti demografinę informaciją apie save. Norint garantuoti, kad tyrimo duomenys patikimi, pokalbis buvo pildomas interviu protokole, o vėlesniame tyrimo etape – transkribuotas. Šiame darbe informantų išsakyti teiginiai buvo sugrupuoti į kategorijas ir subkategorijas bei analizuojami. Siekiant išlaikyti pusiau struktūruotą interviu autentišką, transkribuojant jie nebuvo koreguojami, o magistro baigiamajame darbe pateikiami originalia kalba.

Iki tyrimo atlikimo pradžios tyrėjas su nei vienu iš tyrimo dalyvių nebuvo bendravęs ir asmeniškai nepažinojo. Pusiau struktūruoto interviu metu tyrėjas neišsakė savo asmeninės nuomonės nei vienu klausimu, siekdamas neįtakoti informantų pasisakymų.

Tyrimo etikos principai. Norint tyrimą atlikti etiškai ir nepažeidžiant tiriamųjų teisių buvo vadovaujamasi šiais etikos principais (Kardelis, 2016):

- *Įsipareigojimu dalyviui* – tyrime dalyvavę pedagogai turėjo teisę pasirinkti vietą, laiką, informacijos, kuria nori dalintis kiekį.
- *Savanoriškumu*. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas.
- *Anonimiškumu*. Pusiau struktūruotas interviu buvo atliekamas anonimiškai, todėl gauti atsakymai buvo koduojami ir nesusieti nei su vienu tyrimo dalyviu.
- *Konfidencialumu*. Tyrime dalyvavusiems pedagogams nereikėjo sakyti nei savo vardo, nei pavardės, o tyrimo duomenys buvo pateikti apibendrinti.
- *Susitarimu*. Prieš tyrimą pedagogai buvo informuoti apie tyrimo tikslą, uždavinius, buvo atsakyta į klausimus, susijusius su tyrimu.
- *Jautrumu ir suprantamumu*. Tyrimo metu klausimai buvo pateikti taip, kad nekiltų nesusipratimų. Klausimai buvo užduodami aiškiai, kad tyrimo dalyviai juos suprastų.

Tyrimo imtis. Tyrimo dalyviai buvo pasirenkami, atsižvelgiant į tyrimo tikslą. Kadangi tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukįjį ugdymą, buvo taikomas tikslinės atrankos metodas. Tikslinė atranka (angl.

purposive/judgemental sampling) formuojama priklausomai nuo tyrėjo tikslų (Gaižauskaitė ir Mikėnė, 2014). Tyrime dalyvavę pedagogai buvo atrinkti vadovaujantis šiais kriterijais:

- Tyrime dalyvavo pedagogai, ugdančys ikimokyklinio amžiaus vaikus.
- Pedagogai šiuo metu dirba šį darbą ir turi darbo patirties ugdamė ikimokyklinio amžiaus (tame tarpe ir SUP turinčius) vaikus.

Renkant duomenis interviu metu buvo laikomasi duomenų prisotinimo principo: duomenų prisotinimas (*angl. data saturation*) kokybiniame tyrime – tai momentas, kai toliau renkant duomenis neatsiranda naujos reikšmingos informacijos, temos ar kategorijos. Kitaip tariant, tyrėjas pastebi, kad nauji interviu kartoja jau žinomas įžvalgas, todėl papildomi duomenys nebepraplečia supratimo apie tiriamą reiškinį. Prisotinimas pasiekiamas, kai: kategorijos tampa stabilios ir aiškiai apibrėžtos, nebėra naujų kodų ar požiūrių iš naujų duomenų šaltinių. Tyrėjas jaučia, kad reiškinio prasmė yra pakankamai atskleista ir tai patvirtina tyrimo duomenų pakankamumą (Abreu, 2023).

Vadovaujantis šiais kriterijais buvo atrinkta 10 ikimokyklinio ugdymo pedagogų, kurie dalyvavo kokybiniame tyrime ir pasidalino savo darbo patirtimi įgyvendinant įtraukųjį ugdymą.

Vadovaujantis tyrimui keliamų etikos principų ir norint išsaugoti pedagogų anonimiškumą tyrimo dalyviai buvo koduojami (P-1, P-2, P-3 ir t.t.). Vidutinis interviu atlikimo laikas – 60 min. Socialinė–demografinė tiriamųjų charakteristika pateikiama 2 lentelėje.

2 lentelė. **Socialinė-demografinė tiriamųjų charakteristika (N=10)**

<i>Tyrimo dalyvis</i>	<i>Lytis</i>	<i>Amžius</i>	<i>Išsilavinimas</i>	<i>Darbo stažas</i>	<i>Darbo stažas ugdamė SUP turinčius vaikus</i>
Informantas P1	Moteris	27	Aukštasis universitetinis	4 metai	2 metai
Informantas P2	Moteris	33	Aukštasis universitetinis	5 metai	5 metai
Informantas P3	Moteris	30	Aukštasis universitetinis	5 metai	4 metai
Informantas P4	Moteris	29	Aukštasis universitetinis	3 metai	3 metai
Informantas P5	Moteris	45	Aukštasis universitetinis	12 metų	9 metai
Informantas P6	Moteris	49	Aukštasis universitetinis	15 metų	7 metai
Informantas P7	Moteris	52	Aukštasis universitetinis	17 metų	10 metų
Informantas P8	Moteris	32	Aukštasis universitetinis	6 metai	4 metai
Informantas P9	Moteris	56	Aukštasis universitetinis	23 metai	12 metų
Informantas P10	Moteris	50	Aukštasis universitetinis	21 metai	10 metų

Tyrime dalyvavo visos moterys, turinčios aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Pedagogų amžiaus vidurkis apie 40 metų. Vidutinė darbo patirtis – 11 metų, o ugdamė specialiuųjį ugdymosi poreikių turinčius vaikus – 7 metai.

Įvertinus demografinius informantų duomenis, matyti, kad pedagogai turi nemažai darbo patirties ikimokyklinio ugdymo srityje, todėl tyrimo duomenys atspindės esamą situaciją, susijusią su ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtimi įgyvendinant įtraukųjį ugdymą.

Vidutiniškai interviu truko apie 1 valandą, pedagogams patogiu laiku ir vietoje. Visi pedagogai interviu dalyvavo darbo vietoje.

Tyrimo kokybė. Tyrėjas prieš pasirenkant tyrimo metodus analizuojamai problemai atskleisti, pirmiausia susipažino su pusiau struktūruoto interviu ir content (turinio) analizės metodų taikymo procedūromis. Prieš tyrimą pirmiausia buvo atliktas vienas pilotinis pusiau struktūruotas interviu, siekiant suprasti, ar pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas ir parengti klausimai yra tinkami išsikeltam tyrimo tikslui pasiekti. Atlikus pilotinį tyrimą pasitvirtino, kad šis tyrimo metodas yra tinkamas, nes tiriamajam pusiau struktūruoto interviu klausimai buvo suprantami ir jo atsakymai į klausimus tyrėjui suteikė svarbios informacijos. Atliekant tyrimą informantai buvo pasirinkti dirbantys skirtingose ikimokyklinio ugdymo įstaigose, todėl tikėtina, kad tyrimo rezultatai gali būti panašūs, nors duomenys buvo rinkti iš skirtingų ikimokyklinio ugdymo įstaigų (Žydzūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Prieš atliekant kokybinį tyrimą, tyrėjas atliko teorinę analizę ir pateikė Lietuvos ir užsienio autorių jau atliktų tyrimų rezultatus.

3. IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGŲ PATIRČIŲ ĮGYVENDINANT ĮTRAUKŲJĮ UGDYMĄ, EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Pedagogų požiūrio į įtraukųjį ugdymą ir įstaigos pasirengimo vertinimas

Atliekant tyrimą buvo svarbu išsiaiškinti, ar ikimokyklinio ugdymo įstaigos, kuriose dirba pedagogai, yra pasirengusios įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigos yra iš dalies pasirengusios įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui. Šį teiginį galima pagrįsti tuo, kad daliai pedagogų vis dar trūksta žinių, kaip ugdyti SUP turinčius vaikus, ne visada pavyksta dirbti komandoje su švietimo pagalbos specialistais, sunkiai sekasi pakeisti neigiamas tėvų nuostatas apie įtraukųjį ugdymą.

Viena iš diagnostinių tyrimo sričių – pedagogų požiūrio į įtraukųjį ugdymą ir įstaigos pasirengimo jį įgyvendinti vertinimas. Analizuojant informantų duomenis apie įstaigos, kurioje dirba, pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą buvo išskirta kategorija „Įstaigos pasirengimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą“, apibūdinanti informantų nuomonę analizuojamu klausimu. Atsižvelgiant į skirtingą informantų požiūrį į įstaigos, kurioje dirba, pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą, buvo išskirta viena kategorija ir šešios subkategorijos (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Įstaigos pasirengimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Įstaigos pasirengimas įgyvendinti įtraukųjį ugdymą	Pedagogų pasirengimas	„<...> Įstaigos administracija sudarė sąlygas dalyvauti mokymuose rengiantis įtraukiajam ugdymui <...>“. (P3) „<...> Čia labai svarbu, kad pedagogai būtų pasirengę įtraukiajam ugdymui, nes jie arčiausiai vaikų <...>“. (P8) „<...> Vadovai skatino mane dalyvauti kvalifikacijos kėlimo kursuose ir ugdyti savo kompetencijas <...>“. (P6) „<...> Turėjau galimybę tobulinti savo žinias įtraukties srityje <...>“. (P10) „<...> Administracija domėjosi, kokių žinių man trūksta ir ar esu pasirengusi įtraukčiai <...>“. (P4) „<...> Vadovybė sudaro sąlygas dalyvauti mokymuose <...>“. (P1)
	Bendradarbiavimo kultūra	„<...> Įstaigoje sukurta bendradarbiavimo kultūra <...>“. (P5) „<...> Jeigu iškyla sunkumų ir visos priemonės neveiksmingos, tariamės su kolegomis <...>“. (P9) „<...> Bendradarbiaujame ne tik tarpusavyje, tačiau ir su kolegomis iš kitų įstaigų <...>“. (P7) „<...> Bendradarbiaujame, tariamės, kad būtų lengviau dirbti su SUP turinčiais vaikais <...>“. (P2)
	Pagalbos vaikui sistema	„<...> Įstaigoje pagal poreikį priimta švietimo pagalbos specialistų <...>“. (P8) „<...> Įstaigoje dirba socialinis pedagogas, vaiko padėjėjas, specialusis pedagogas, kurie teikia papildomą pagalbą <...>“. (P4) „<...> Dirba švietimo pagalbos specialistai, kurie teikia rekomendacijas ir taip palengvina mano darbą <...>“. (P6) „<...> Įstaigoje priimta papildomų specialistų, kurie teikia

		pagalbą ne tik vaikams, bet ir konsultuoja pedagogus <...>“. (P7).
	Ugdymosi aplinkos pritaikymas	„<...> Kuriu jaukią, draugišką ugdymosi aplinką <...>“. (P1) „<...> Grupėje turiu įvairių ugdymo priemonių, kurias taikant galiu atliepti visų vaikų poreikius <...>“. (P3) „<...> Įstaiga aprūpino būtinomis ugdymo priemonėmis <...>“. (P10) „<...> Ugdymosi aplinka skatina visus vaikus tobulėti <...>“. (P5)
	Bendruomenės įtraukimas skatinant įtrauktį	„<...> Su tėvais kuriame aplinką, kurioje priimami visi <...>“. (P9) „<...> Tėvai įtraukiami į ugdymo procesą <...>“. (P3) „<...> Vaikams ir tėvams organizuoju bendras veiklas <...>“. (P1) „<...> Įstaigoje švietimo pagalbos specialistai bendruomenei organizuoja paskaitas, skatinančias pagarbą įvairovei <...>“. (4)
	Stebėseną	„<...> Įstaigoje atliekamos apklausos ir probleminės sritys tobulinamos <...>“. (P2) „<...> Yra stebimos mano veiklos ir paskui vyksta aptarimas <...>“. (P10) „<...> Per vienus ugdymo metus yra atliekami 2 veiklos stebėjimai, nes siekiama tobulinti neveiksmingas sritis <...>“. (P3) „<...> Siekiant tobulinti įtraukiojo ugdymo veiksmingumą yra stebimos ir vertinamos mano veiklos <...>“. (P1)

Atlikus gautų duomenų analizę, buvo išskirti įstaigos pasirengimo įgyvendinti įtraukųjį ugdymą bruožai: pedagogų pasirengimas, bendradarbiavimo kultūra, pagalbos vaikui sistema, ugdymosi aplinkos pritaikymas, bendruomenės įtraukimas ir stebėseną.

Kaip matome, tyrime dalyvavę informantai įstaigos pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą vertina per savo pasirengimą, todėl tikėtina, kad pedagogai supranta, kokia didelė atsakomybė tenka jiems: „<...> *Labai svarbu, kad pedagogai būtų pasirengę įtraukiajam ugdymui, nes jie arčiausiai vaikų* <...>“ (P8). Šį faktą patvirtina Magnússon (2020) atliko tyrimo rezultatai, kurie atskleidė pedagogo pasirengimo svarbą įgyvendinant įtraukųjį ugdymą.

Informantai nurodė, kad be pedagogų pasirengimo įgyvendinti įtraukųjį ugdymą labai svarbus ir bendradarbiavimas. Vieni pedagogai interviu metu akcentavo tarpusavio bendradarbiavimą, kiti – bendradarbiavimą su kolegomis iš kitų ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Iš šių pasisakymų matyti, kad pedagogai bendradarbiaudami ne tik dalinasi gerąja patirtimi, bet ir ieško priemonių bei būdų savo patiriamiesiems sunkumams įveikti, siekiant visų vaikų ugdymosi kokybės.

Keturi pedagogai interviu metu akcentavo sukurta pagalbos vaikui sistemą, kurią sudaro ne tik pedagogai, bet ir švietimo pagalbos specialistai, kurie prisideda prie vaikų ugdymosi, emocinės gerovės kūrimo, o tai reiškia, jog visi specialistai supranta, kad visiems vaikams turi būti sudarytos sąlygos ugdytis, neišskiriant sunkumų patiriančių vaikų. Be ikimokyklinio

ugdymo įstaigos darbuotojų pastangų įtraukti visus vaikus į ugdymosi procesą labai svarbus ir visos bendruomenės įsitraukimas. Akcentuota, kad visa bendruomenė turi suprasti įtraukiojo ugdymo svarbą, būti empatiški įvairovei, įsitraukti į bendras veiklas ar projektus, taip kuriant įtraukią kultūrą: „<...> *Su tėvais kuriame aplinką, kurioje priimami visi* <...>“ (P9).

Prasidėjus įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui pedagogai susiduria su įvairiais iššūkiais, todėl stebėseną padeda įvertinti patiriamus sunkumus ir rasti geriausius sprendimo būdus.

Analizuojant informantų nuomonę apie įtraukųjį ugdymą buvo išskirta viena kategorija „Ikimokyklinio ugdymo pedagogų nuomonė apie įtraukųjį ugdymą“ bei ją detalizuojančios 4 subkategorijos, apibūdinančios informantų nuomonę apie įtraukiojo ugdymo supratimą (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. **Pedagogų supratimas apie įtraukųjį ugdymą (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Ikimokyklinio ugdymo pedagogų nuomonė apie įtraukųjį ugdymą	Vienodos sąlygos visiems vaikams	„<...> Įstaiga sudaro sąlygas ugdytis visiems vaikams <...>“. (P1) „<...> Grupėje ugdomi skirtingų gebėjimų vaikai, kurie turi lygiai tokias pat teises <...>“. (P4) „<...> Nors grupėje yra vaikų, turinčių sutrikimų, tačiau jie ugdomi visi kartu <...>“. (P9) „<...> Grupėje sudarau vienodas sąlygas visiems vaikams, svarbu, kad jaustųsi gerai <...>“. (7) „<...> Grupėje nėra išskiriamos vaikų skirtybės ar sveikatos problemos, visi vaikai lygūs <...>“. (P9)
	SUP turinčių vaikų ugdymas	„<...> Turiu grupėje SUP vaikų, kuriems reikia papildomos mano pagalbos <...>“. (P10) „<...> Vaikai ateina su pažymomis iš tarnybos <...>“. (P2) „<...> SUP turintys vaikai ugdomi kartu su visos grupės vaikais <...>“. (P5) „<...> Vaikai, turintys įvairių sutrikimų, yra įtraukiami į bendrą grupės veiklą<...>“. (P8)
	Ugdymas pritaikomas prie vaikų gebėjimų	„<...> Man svarbiausia ugdant vaikus individuali jų pažanga <...>“. (P2) „<...> Sudarau sąlygas kiekvienam vaikui tobulėti ir patirti sėkmę <...>“. (P6) „<...> Svarbu ugdymosi procesą pritaikyti prie kiekvieno vaiko individualių gebėjimų <...>“. (P7) „<...> Ugdymo turinį pritaikau prie vaiko gebėjimų, noriu, kad vaikai taptų motyvuoti ir žingeidūs <...>“. (P4). „<...> Grupėje yra keletas vaikų, kurie turi lėtesnį ugdymosi tempą, todėl jiems skiriu jų gebėjimus atitinkančias užduotis <...>“. (1) „<...> Vaikai nebėra vertinami pagal vienodus standartus, dabar labiau akcentuojami individualūs jų gebėjimai <...>“. (P8)
	Švietimo specialistų pagalba	„<...> Vadovaujantis PPT pažymomis vaikams yra teikiama papildoma specialistų pagalba <...>“. (P6) „<...> Su SUP turinčiais vaikais dirba logopedas, specialusis pedagogas, ergoterapeutas ir t.t.<...>“. (P1) „<...> Grupėje turiu vaiko padėjėją, kuri padeda atlikti vaikui užduotis pagal jo darbo tempą <...>“. (P10) „<...> Vaikai gauna papildomos ugdymo pagalbos, o aš konsultacijų <...>“. (P3)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai įtraukijį ugdymą vertina, kaip vienu ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, SUP turinčių vaikų ugdymą, ugdymo proceso pritaikymą prie vaikų gebėjimų bei švietimo specialistų pagalbą.

Interviu metu dalis pedagogų nurodė, kad įtraukusis ugdymas yra susijęs su visų vaikų ugdymusi kartu, o tai reiškia, kad vaikai nėra išskiriami iš grupės, yra atrandamos jų stipriosios pusės: „<...> Grupėje ugdomi skirtingų gebėjimų vaikai, kurie turi lygiai tokias pat teises <...>“. Tai tik įrodo, kad informantai įtraukijį ugdymą supranta, kaip visų vaikų, nepaisant jų turimų gebėjimų ar skirtumų, ugdymą.

Informantai pokalbio metu akcentavo SUP turinčių vaikų ugdymą, pabrėždami jų individualaus ugdymo svarbą bei šių vaikų ugdymą kartu su kitais vaikais, dalyvaujant bendrose veiklose: „<...> SUP turintys vaikai ugdomi kartu su visos grupės vaikais <...>“. Vis dėlto toks pedagogų supratimas iš dalies prieštarauja mokslinėje literatūroje pateiktoms įtraukiojo ugdymo apibrėžtims. Bilbokaitė ir Bilbokaitė–Skiauterienė (2024), Tiernan (2022) ir kiti autoriai akcentuoja, jog įtraukusis ugdymas apima pripažinimą, kad visi vaikai turi mokytis kartu toje pačioje ugdymo įstaigoje.

Šeši pedagogai tyrimo metu akcentavo, jog ugdymo procesą pritaiko prie vaikų gebėjimų ir taip siekia individualios jų pažangos. Labai svarbu, kad informantai išskyrė svarbą vaikams patirti sėkmę, kas ne tik didina jų motyvaciją, bet ir padeda neišsiskirti iš grupės vaikų. Kadangi įtraukusis ugdymas yra nauja praktika, todėl pedagogams ir vaikams reikalinga švietimo specialistų pagalba. Vaikams – tai papildoma pagalba ugdymosi procese, o pedagogams – atrama ir palaikymas, nes visi siekia bendro tikslo, t.y. vaikų gerovės.

Analizuojant informantų atsakymus apie vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo įstaigas, buvo išskirta viena kategorija „Vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtrauktis“ bei 5 ją detalizuojančios subkategorijos, apibūdinančios informantų nuomonę apie vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo įstaigas (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. **Vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukties vertinimas (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtrauktis	Lygių galimybių užtikrinimas	„<...> Vertinu teigiamai, nes visiems vaikams sudaromos sąlygos ugdytis kartu <...>“. (P8) „<...> Visi vaikai turi teisę ugdytis kartu <...>“. (P2) „<...> Dabar sudaromos lygios galimybės visiems kartu dalyvauti ugdymo procese <...>“. (P4) „<...> Pas mus įstaigoje visi vaikai lygūs ir turi teisę ugdytis <...>“. (P10)
	Socialinių įgūdžių ugdymas	„<...> Tik kartu bendraudami vaikai ugdomi socialinius įgūdžius <...>“. (P2) „<...> Vaikai tampa empatiški, tolerantiški, mokosi priimti

	visus <...>“. (P3) „<...> Nuo mažens būdami visi kartu, vėliau neišskiria tokių vaikų, jiems tai tampa norma <...>“. (P7) „<...> Vaikai kartu mokosi įveikti sunkumus, išspręsti problemas <...>. (P1)
Ankstyva pagalba	„<...> Vaikai gauna papildomos specialistų pagalbos <...>“. (P6) „<...> Kuo anksčiau vaikai sulaukia švietimo specialistų pagalbos, tuo jiems lengviau ateityje <...>“. (P9) „<...> Labai svarbu suteikti specialistų pagalbą, nes taip gerėja vaikų akademiniai gebėjimai <...>“. (P5)
Bendruomenės sutelktumas	„<...> Kartu kuriamas bendrystės jausmas, empatiškumas <...>“. (P2) „<...> Kartu mokomės priimti visų skirtumus suprantant, kad tai yra natūralu <...>“. (P1) „<...> Stengiamės bendruomenėje formuoti teigiamas nuostatas <...>“. (P8)
Tėvų nuostatos	„<...> Ne visi tėvai yra teigiamai nusiteikę įtraukčiai <...>“. (P5) „<...> Būna situacijų, kai išryškėja prieštaravimai tarp tėvų. Vieni pritaria visų vaikų ugdymui kartu, kiti tam prieštarauja <...>“. (P6) „<...> Tėvai bijo dėl savo vaikų, kad negaus tiek dėmesio, patirs smurtą ir t.t., svarbus mūsų ir tėvų bendradarbiavimas <...>“. (P9)

Gauti rezultatai leido išskirti 5 subkategorijas ir jas patvirtinančius teiginius, susijusius su vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukties vertinimu.

Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų išskyrė teigiamus vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimo į ikimokyklinio ugdymo įstaigas veiksnys. Keturi tyrimo dalyviai nurodė, kad vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimas į ikimokyklinio ugdymo įstaigas užtikrina lygias galimybes ugdytis visiems vaikams kartu.

Kiti tyrime dalyvavę informantai dar papildomai išskyrė ir socialinių įgūdžių ugdymą: „<...> Tik kartu bendraudami vaikai ugdomi socialinius įgūdžius <...>“. Socialinių įgūdžių ugdymas padeda visiems vaikams, o ypač specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams sėkmingai dalyvauti bendrose veiklose bei kurti pozityvius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais. Ši faktą patvirtina Prashanti ir Ramnarayan (2020) atlikto tyrimo rezultatai, kurie atskleidė, kad pedagogai, kurie skiria dėmesio vaikų socialinių įgūdžių ugdymui ne tik sukuria pozityvius tarpusavio santykius, tačiau ir saugią ugdymosi aplinką, kur vaikai nebijo reikšti savo emocijų.

Interviu metu taip pat buvo išskirta ankstyvos pagalbos svarba, nes, informantų nuomone, kuo anksčiau vaikai gauna papildomos pagalbos iš švietimo pagalbos specialistų ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, tuo jie vėliau patiria mažiau sunkumų ugdamis bei adaptuojantis visuomenėje. Be išskirtų teigiamų sričių įtraukiant vaikus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių, į ikimokyklinio ugdymo įstaigas, informantai išskyrė ir neigiamas patirtis. Pedagogai interviu metu akcentavo

neigiamas tėvų nuostatas. Tėvai nuogaštauja, kad visiems vaikams ugdytis nesaugu, kad gali būti trikdomas ugdymosi procesas, todėl tikėtina, kad tėvams trūksta informacijos, kaip vyksta įtraukusis ugdymas praktikoje.

Apibendrinant galima teigti, kad kokybinio tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigos yra tik iš dalies pasirengusios įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui. Pedagogai įtraukųjį ugdymą suvokia kaip vienodų ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymą bendrojo ugdymo grupėse, ugdymo proceso pritaikymą pagal vaikų individualius gebėjimus bei švietimo pagalbos specialistų įtraukimą. Pagrindiniai ikimokyklinio ugdymo įstaigos pasirengimo įgyvendinti įtraukųjį ugdymą bruožai: pedagogų profesinis pasirengimas, bendradarbiavimo kultūra, pagalbos vaikui sistema, ugdymosi aplinkos pritaikymas, bendruomenės įtraukimas ir ugdymo proceso stebėseną. Tyrime dalyvavę pedagogai išskyrė tiek teigiamus, tiek neigiamus vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimo į ikimokyklinio ugdymo įstaigas veiksnys. Kaip teigiamas veiksnys buvo įvardyta galimybė kurti pozityvius tarpusavio santykius ir saugią ugdymosi aplinką, kurioje vaikai nebijo reikšti savo emocijų, o kaip neigiamas – kai kurių tėvų neigiamos nuostatos dėl jų vaikų ugdymosi saugumo.

3.2. Pedagogų nuostatų ir profesinių vertybių vertinimas

Analizuojant informantų duomenis apie nuostatas, kuriomis vadovaujamasi kuriant įtraukią ugdymo aplinką grupėje, buvo išskirta kategorija „Pedagogų nuostatos kuriant įtraukią ugdymo aplinką“ ir penkios ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. **Pedagogų nuostatos kuriant įtraukią ugdymo aplinką grupėje (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pedagogų nuostatos kuriant įtraukią ugdymo aplinką	Pagarba ir empatija	„<...> Kuriu saugią ir palaikančią aplinką, kur kiekvienas vaikas jaučiasi saugus <...>“. (P1) „<...> Skatinu draugišką bendravimą <...>“. (P4) „<...> Kuriu empatišką aplinką, kurioje kiekvienas vaikas jaučiasi saugus <...>“. (P9) „<...> Skatinu pagarbų elgesį vienas kitam <...>“. (P3)
	Dalyvavimas	„<...> Skatinu visus vaikus dalyvauti įvairiose veiklose, nebijoti klysti <...>“. (P2) „<...> Suteikiu galimybę išreikšti savo nuomonę ir būti išgirstam <...>“. (P7)
	Bendradarbiavimas	„<...> Skatinu ne tik vaikus bendradarbiauti tarpusavyje, tačiau ir pati bendradarbiauju su kolegomis <...>“. (P5) „<...> Dirbu komandoje ir bendradarbiauju su kolegomis <...>“. (P8) „<...> Bendradarbiaujant prisiimu atsakomybę už kiekvieno vaiko sėkmę <...>“. (P10) „<...> Tik bendradarbiaujant su kolegomis, vaikais ir jų

		tėvais galima pasiekti gerų ugdymo rezultatų <...>“. (P6). <...> Labai svarbu bendradarbiauti su vaikų tėvais, šviesti juos įtraukties klausimais <...>. (7) <...> Esant poreikiui galiu kreiptis pagalbos į kolegas, padiskutuoti <...>. (P10)
	Individualizavimas ir diferencijavimas	„<...> Ugdymo turinį pritaikau prie kiekvieno vaiko asmeninių gebėjimų <...>“. (P1) „<...> Ugdant vaikus pasitelkiu įvairius ugdymo metodus <...>“. (P4) „<...> Ugdant vaikus taikau įvairius ugdymo metodus, vertinimo būdus, atsižvelgiu į mokymosi tempą <...>“. (P3)
	Nuolatinis tobulėjimas	„<...> Nuolat domiuosi naujovėmis, dalyvauju mokymuose <...>“. (P8) „<...> Man svarbu nuolat tobulėti, dalintis savo patirtimi ir išgirsti kitų specialistų patirtį <...>“. (P2) „<...> Kai tik jaučiu, kad trūksta informacijos, kaip ugdyti ypatingus vaikus, iš karto dalyvauju mokymuose, gilinu savo žinias <...>“. (P6) „<...> Aš sistemingai dalyvauju kvalifikacijos kėlimo kursuose, nes labai svarbu domėtis naujovėmis <...>“ (P5).

Išanalizavus gautus tyrimo duomenis apie nuostatas, kuriomis vadovaujasi pedagogai, kurdami įtraukią ugdymo aplinką grupėje, buvo išskirti svarbiausi veiksniai. Vienas iš jų pagarba ir empatija. Dalis informantų tyrimo metu akcentavo, jog labai svarbu, kad kiekvienas vaikas grupėje jaustųsi saugus. Jeigu grupėje vaikai jaučiasi saugiai, jie gali nebijoti klusti, išreikšti savo nuomonę, priimti atsakomybę. Šį faktą patvirtina Dávila-Acedo et al. (2022) atlikto tyrimo rezultatai, kurie atskleidė, kad, jeigu pedagogai vadovaujasi pagarbos ir empatijos nuostatomis, palaiko saugumo emociją, vaikai noriai įsitraukia į bendras veiklas.

Siekiant užtikrinti ikimokyklinio amžiaus vaikų dalyvavimą grupės veiklose, pedagogams itin svarbi bendradarbiavimo nuostata. Interviu metu informantai pabrėžė, kad būtina bendradarbiauti ne tik pedagogams tarpusavyje, bet ir su vaikų tėvais, nes pastarųjų žinių stoka gali lemti neigiamų nuostatų įtraukties atžvilgiu formavimąsi.

Kitos informantų išskirtos nuostatos: dalyvavimas, individualizavimas ir diferencijavimas. Iš šių informantų pasisakymų matyti, kad pedagogai supranta kiekvieno vaiko ugdymosi ir tobulėjimo svarbą, tačiau tam reikia sudaryti tinkamas sąlygas atsižvelgiant į kiekvieno vaiko raidą ir individualius gebėjimus. Kuriant įtraukią ugdymo aplinką grupėje nepakanka vien pozityvių pedagogų nuostatų – būtinas nuolatinis tobulėjimas, kvalifikacijos kėlimas, gerosios patirties dalijimasis ir atviras kalbėjimas apie patiriamus sunkumus.

Analizuojant informantų duomenis apie asmenines savybes ir kompetencijas, kurias pedagogai laiko svarbiausiomis ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste, buvo išskirtos dvi kategorijos – „Asmeninės savybės“ ir „Kompetencijos“ – bei jas detalizuojančios subkategorijos, atspindinčios informantų nuomonę apie pedagogų asmenines savybes ir kompetencijas (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. **Pedagogų asmeninės savybės ir kompetencijos, svarbios ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Asmeninės savybės	Empatija ir atjauta	„<...> Stengiuosi suprasti ir priimti kiekvieno vaiko unikalumą <...>“. (P3) „<...> Priimu kiekvieną vaiką su jo privalumais ir patiriamais sunkumais <...>“. (P7) „<...> Dirbdama su vaiku priimu jo išskirtinumą ir individualius gebėjimus <...>“. (P1)
	Kantrybė	„<...> Kantriai dirbu su kiekvienu vaiku <...>“. (P9) „<...> Ramiai reaguojau į vaikų patiriamus sunkumus, padėdau <...>“. (P6) „<...> Ramiai reaguojau į sunkias situacijas, stengiuosi lanksčiai prisitaikyti <...>“. (P7) „<...> Reikia labai daug kantrybės dirbant su vaikais <...>“. (P3)
	Kūrybiškumas	„<...> Ieškau nestandartinių sprendimų sunkumams įveikti <...>“. (P10) „<...> Gebu rasti sprendimus, pritaikyti veiklą skirtingiems vaikų gebėjimams <...>“. (P8) „<...> Visas savo veiklas apgalvoju ir stengiuosi rasti veiklą, kad vaikai patirtų sėkmę <...>“. (P3)
	Tolerancija ir pagarba	„<...> Priimu kiekvieną vaiką be išankstinių nusistatymų <...>“. (P6) „<...> Pagarbiai bendrauju su kiekvienu vaiku, nors kartais būna labai sunku <...>“. (P4)
Kompetencijos	Įtraukiojo ugdymo kompetencija	„<...> Aš suprantu, kad turiu sudaryti kiekvienam vaikui sąlygas ugdytis <...>“. (P4) „<...> Kuriu ugdymosi aplinką, kuri atlieptų kiekvieno vaiko ugdymosi poreikius <...>“. (P2) „<...> Nuolat bendradarbiauju su įstaigoje dirbančiais specialistais <...>“. (P9) „<...> Saugi aplinka, priimami visi vaikai, ugdomos ne tik dalykinės žinios, bet ir gebėjimas visiems bendrauti ir bendradarbiauti <...>“. (P7)
	Pedagoginė kompetencija	„<...> Gebu atpažinti ir suprasti individualius vaikų poreikius <...>“. (P1) „<...> Diferencijuojau veiklas, pritaikau ugdymosi turinį prie vaikų individualių gebėjimų <...>“. (P4) „<...> Suprantu vaikų individualius poreikius, gebėjimus, emocinę būseną <...>“. (P6) „<...> Nuolat tobulinu žinias apie vaikų raidą, specialiuosius ugdymosi poreikius, jų priežastis ir raiškos formas <...>“. (P8)
	Socialinė ir komunikacinė kompetencija	„<...> Stengiuosi su vaikais, tėvais ir kolegomis bendrauti atvirai, empatiškai, pagarbiai.<...>“. (P2) „<...> Nepriimu viena atsakomybės, ja dalinuosi su tėvais, švietimo pagalbos specialistais <...>“. (P5) „<...> Nuolat akcentuoju, kad dirbame komandoje, o ne po vieną <...>“. (P10)

Įtraukiojo ugdymo veiksmingumas priklauso nuo pedagogų asmeninių savybių ir kompetencijų. Nuo pedagogo priklauso, ar jis gebės sudaryti tinkamas sąlygas kiekvienam vaikui

ugdysis pagal jo asmeninius gebėjimus, poreikius. Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai prie asmeninių savybių priskiria empatiją ir atjautą, kantrybę, kūrybiškumą bei toleranciją ir pagarbą. Pedagogai, ugdydami įvairių gebėjimų vaikus, nuolat susiduria su iššūkiais, todėl turi tinkamai reaguoti į esamą situaciją ir kurti saugią ugdymosi aplinką visiems vaikams. Šios pedagogų asmeninės savybės padeda pedagogams dirbti nuosekliai ir konstruktyviai.

Įtraukiojo ugdymo kontekste, greta pedagogų asmeninių savybių, svarbios ir profesinės kompetencijos. Interviu metu pedagogai išskyrė įtraukiojo ugdymo, pedagoginę, socialinę ir komunikacinę kompetencijas. Jie pabrėžė, kad pedagogas turi gebėti ne tik suprasti vaikų raidos ypatumus, bet ir dirbti komandoje su švietimo pagalbos specialistais bei tėvais, aktyviai įtraukiant juos į ugdymo procesą. Informantai taip pat akcentavo atsakomybės prisiėmimą už ugdymosi proceso sėkmę ir tinkamų sąlygų sudarymą kiekvienam vaikui.

Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad asmeninės savybės ir profesinės kompetencijos yra svarbūs veiksniai, prisidedantys prie sėkmingo įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo. Tokios asmeninės savybės kaip empatija ir atjauta, kantrybė, kūrybiškumas, tolerancija ir pagarbą, taip pat profesinės kompetencijos – įtraukiojo ugdymo, pedagoginė, socialinė ir komunikacinė – sudaro prielaidas kurti saugią ugdymo aplinką, kurioje kiekvienas vaikas gali tobulėti, mokytis ir patirti sėkmę.

Išsiaiškinus pedagogų asmenines savybes ir kompetencijas ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste, kitu klausimu buvo svarbu sužinoti informantų požiūrį į vaikų įvairovę, kuri daro įtaką bendravimui su vaikais ir jų tėvais. Interviu metu pedagogai akcentavo, jog labai svarbu gerbti ir priimti ne tik vaikus, bet ir jų tėvus, įtraukti juos į ugdymo procesą. Vaikai grupėje jaučiasi saugiau ir gali ugdytis, kai pedagogai ir tėvai bendradarbiauja, kai gerbia vieni kitus, siekia bendro tikslo ir sistemingai dirba. Tėvai labai jautriai reaguoja į vaikų patiriamus sunkumus, todėl pedagogų rodoma empatija ir supratimas padeda tėvams nusiraminti, pasitikėti pedagogais, o tai kuria saugią ugdymosi aplinką vaikams. Pedagogai interviu metu akcentavo, kad bendraujant su tėvais itin svarbu išlaikyti pagarbą, nekaltinti jų, o ieškoti bendrų sprendimų, užtikrinančių vaikų emocinę gerovę. Pasitikėjimu grįsti santykiai tarp pedagogų ir tėvų didina vaikų ugdymosi motyvaciją ir gerina mokymosi rezultatus.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo metu išryškėjo pedagogų požiūris, kad sėkmingam įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui būtinos tinkamai pritaikytos ugdymo aplinkos, pakankamos ugdymo priemonės ir nuolatinė specialistų pagalba. Pozityvūs pedagogų ir ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvų tarpusavio santykiai bei teigiamas pedagogų požiūris į vaikų įvairovę grupėje lemia tolerantišką ir palaikantį bendravimą, kuris tiesiogiai prisideda prie vaikų gerovės ir jų visapusiško augimo. Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų teigia, kad yra

pasirengę įgyvendinti įtraukųjį ugdymą ir turi pagrindines kompetencijas ugdyti vaikus, turinčius SUP, nes turi žinių, sugeba atpažinti vaikus, turinčius SUP, pritaikyti ugdymo(si) metodus ir priemones bei parinkti užduotis pagal individualius vaikų gebėjimus. Tuo pat metu pedagogai pripažįsta, kad susiduria su iššūkiais ugdant vaikus, turinčius autizmo spektro bei elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, todėl šiose srityse būtina papildomai gilinti žinias ir domėtis naujovėmis.

3.3. Įtraukiojo ugdymo organizavimo praktikoje vertinimas

Analizuojant informantų duomenis apie įtraukiojo ugdymo planavimą ir organizavimą savo grupėje buvo išskirta viena kategorija – „Įtraukiojo ugdymo planavimas ir organizavimas grupėje“ ir ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Įtraukiojo ugdymo planavimas ir organizavimas grupėje (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Įtraukiojo ugdymo planavimas ir organizavimas grupėje	Ugdymosi turinio individualizavimas	„<...> Pritaikau ugdymo turinį prie kiekvieno vaiko poreikių ir gebėjimų <...>“. (P3) „<...> Užduotis parenku pagal kiekvieno vaiko ugdymosi lygį <...>“. (P9) „<...> Jeigu reikia, kad vaikas atliktų užduotį daugiau laiko negu kitiems, tai skiriu daugiau laiko, neskubinu <...>“. (P6) „<...> Jeigu atliekant užduotį reikia papildomos vaizdinės medžiagos, tai iš anksto esu parėngusi korteles su atramine medžiaga <...>“. (P4)
	Tėvų įtraukimas	„<...> Man labai svarbu, kad vaikų tėvai būtų ugdymo proceso dalyviai <...>“. (P10) „<...> Tėvai turi ne tik reikšti priekaištus, kad kažkas negerai, bet ir patys prisidėti, kad ugdymo procesas būtų veiksmingas <...>“. (P2) „<...> Neužtenka, kad tėvai būtų tik stebėtojai ir vertintojai, jie turi bendradarbiauti su ugdymo įstaiga ir siekti vaiko gerovės <...>“. (P5) „<...> Pedagogai ir tėvai turi susitarti dėl ugdymo metodų, tvarkos, taisyklių, kad ir namuose būtų laikomasi tokių pat susitarimų <...>“. (P8) „<...> Kartu su tėvais mes turime tapti partneriais siekiant vaiko gerovės <...>“. (P7)
	Fizinės aplinkos pritaikymas	„<...> Grupėje yra išskirtas nusiramavimo kampelis <...>“. (P7) „<...> Yra išskirta erdvė, kur kiekvienas vaikas supykęs gali nueiti pabūti vienas ir nusiraminti <...>“. (P9) „<...> Vaikai jau moka patys vieni nusiraminti užplūdus stiprioms emocijoms, o tam grupėje yra skirta erdvė <...>“. (P7) „<...> Visos ugdymosi priemonės ir žaislai yra sudėlioti taip, kad kiekvienas vaikas galėtų pasiekti ir pasiimti <...>“. (P2). „<...> Grupėje kiekviena erdvė suskirstyta į tam tikras zonas, kad vaikams būtų lengviau suprasti, kada kokia veikla vyksta <...>“. (5)
	Bendradarbiavimas	„<...> Aš dirbu kartu su švietimo pagalbos specialistais (logopedu, spec. pedagogu, soc. pedagogu, psichologu <...>“. (P6)

		„<...> Norint visus vaikus ugdyti pagal jų gebėjimus reikia bendradarbiauti su kolegomis, specialistais ir tėvais <...>“. (P8) „<...> Tik bendradarbiaujant kartu galima pasiekti gerų rezultatų <...>“. (P10) „<...> Vaikai bendradarbiauti tarpusavyje ne tik ugdomi socialinius įgūdžius, bet ir norą mokytis kartu komandoje <...>“. (P1)
--	--	--

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, planuodami ir organizuodami įtraukujį ugdymą grupėje, pirmiausia individualizuoja ugdymo turinį. Interviu metu pedagogai nurodė, jog ugdymo turinio individualizavimą taiko pritaikydami veiklas ir užduotis pagal individualius vaikų gebėjimus, skirdami daugiau laiko užduočiai atlikti, individualizuodami vaizdines priemones veikloms atlikti bei panaudodami sensorines priemones.

Kaip nurodo tyrimo dalyviai, be turinio individualizavimo itin svarbu pritaikyti ir fizinę aplinką. Interviu metu pedagogai pabrėžė, kad pritaikydami fizinę aplinką grupėje jie skiria dėmesio nusiramino kampelio įrengimui: „<...> Yra išskirta erdvė, kur kiekvienas vaikas supykęs gali nueiti pabūti vienas ir nusiraminti <...>“. Vaikams svarbu jaustis saugiai ir žinoti, kur kas yra, todėl priemonės ir žaislai turi savo vietas, apie kurias žino visi ugdytiniai: „<...> Visos ugdymosi priemonės ir žaislai yra sudėlioti taip, kad kiekvienas vaikas galėtų pasiekti ir pasiimti <...>“. Tokiu būdu struktūruota aplinka ir daiktų tikslingas išdėstymas padeda užtikrinti vaikų savarankiškumą, saugumą ir galimybę patirti sėkmę ugdymosi procese.

Informantai interviu metu nurodė, kad grupėje esantys daiktai ir žaislai yra laisvai prieinami visiems vaikams, todėl tikėtina, jog taip yra kuriama visiems vaikams prieinama ugdymosi aplinka. Akivaizdu, kad grupėje sukurta sistema prisideda tiek prie vaikų ugdymo proceso, tiek prie saugios aplinkos kūrimo.

Norint užtikrinti efektyvų ugdymosi procesą, itin svarbus bendradarbiavimas tarp pačių vaikų, švietimo pagalbos specialistų ir tėvų. Dirbdami grupėse ir bendradarbiaudami tarpusavyje, vaikai ugdomi socialinius įgūdžius. Pedagogai, bendradarbiaudami su švietimo pagalbos specialistais, siekia užtikrinti kokybišką ugdymosi procesą. Bendraudami su tėvais, pedagogai suteikia jiems žinių ir informaciją, kuri padeda tikslingai dirbti su vaikais namuose, siekiant bendro tikslo – vaikų gerovės.

Tokius pat tyrimo rezultatus gavo Čarnická, Kušnírová, Rochovská ir Šilonová, (2023). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ugdymo turinio individualizavimas, fizinės aplinkos pritaikymas bei pedagogų bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais ir tėvais prisideda prie įtraukios ugdymosi aplinkos kūrimo.

Analizuojant informantų atsakymus apie priemones ir būdus, užtikrinančius vaikų įsitraukimą ir dalyvavimą grupės veiklose, buvo išskirtos dvi kategorijos – „*Priemonės, skatinančios vaikų dalyvavimą grupės veiklose*“ „*Būdai, užtikrinantys vaikų dalyvavimą grupės veiklose*“ – bei jas detalizuojančios subkategorijos (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. **Priemonės ir būdai, užtikrinantys vaikų dalyvavimą grupės veiklose (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Priemonės, skatinančios vaikų dalyvavimą grupės veiklose	Vizualinės ir sensorinės priemonės	„<...> Naudoju įvairias ir skirtingas priemones, kad jos būtų prieinamos ir suprantamos visiems vaikams <...>“. (P2) „<...> Visos papildomos priemonės palengvina vaikams informacijos įsiminimą <...>“. (P1) „<...> Vizualinės ir sensorinės priemonės padeda vaikams nusiraminti, susikaupti ar atsipalaiduoti <...>“. (P9) „<...> Visos papildomos priemonės padeda vaikams ugdytis jutiminius įgūdžius, didina koncentraciją <...>“. (P4)
	Skaitmeninės priemonės	„<...> Naudoju technologijas, skaitmenines priemones, nes jos <...> vaikus įtraukia į ugdymosi procesą <...>“. (P7) „<...> Vaikams labai patinka skaitmeninės technologijos ir priemonės <...>“. (P5) „<...> Informacinės technologijos palengvina vaikų ugdymosi procesą, įtraukia į įvairias veiklas <...>“. (P3)
Būdai, užtikrinantys vaikų dalyvavimą grupės veiklose	Vaikų saviraiškos ugdymo būdai	„<...> Skatinu vaikų saviraišką ir dalyvavimą pritaikydama veiklų sudėtingumą individualiai <...>“. (P10) „<...> Man labai svarbu, kad vaikai gebėtų išreikšti save, nebijotų klysti <...>“. (P8) „<...> Ugdamant vaikų saviraišką ugdosi jų kūrybiškumas bei socialiniai įgūdžiai <...>“. (P3) „<...> Per saviraišką vaikai mokosi pažinti save, o tai labai svarbi raidos dalis <...>“. (P2)
	Pagalba ir partnerystė	„<...> Poruoju vaikus atliekant užduotis, kad vienas kitam galėtų padėti <...>“. (P4) „<...> Padėdami vaikai vieni kitiems tampa partneriais, kurie gali vieni kitais pasitikėti <...>“. (P6) „<...> Dirbdami vaikai porose ne tik padeda vieni kitiems, bet ir mokosi dalintis atsakomybėmis <...>“. (P7) „<...> Aš padėdama ir bendradarbiaudama su vaikais padedu jiems mokytis ir tobulėti. <...>“. (P4). „<...> Tik padėdami vieni kitiems vaikai išmoks empatiškumo ir priims visus vaikus, kad ir kokių sunkumų jie patirtų <...>“. (P1)
	Lankstus veiklos tempas	„<...> Leidžiu vaikams dirbti jiems priimtinu darbo tempu <...>“. (P7) „<...> Norint, kad vaikai patirtų kuo mažiau streso laiko skirto darbui neakcentuoju <...>“. (P5) „<...> Vaikai tas pačias žinias įsisavina skirtingai, nes vieniems reikia daugiau laiko, kitiems mažiau, todėl jie užduotis atlieka jiems priimtinu mokymosi tempu <...>“. (P10) „<...> Kai vaikai yra įrėminti į laiką atliekant užduotis jie patiria daug streso ir neigiamų emocijų, todėl man svarbiu, kad vaikai patirtų gerų emocijų, todėl sudarau sąlygas dirbti individualiu mokymosi tempu <...>“. (P8)

Atlikus duomenų analizę paaiškėjo, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, siekdami užtikrinti visų vaikų dalyvavimą grupės veiklose, pasitelkia vizualines ir sensorines bei

skaitmenines priemones. Informantų teigimu, tokios pagalbinės priemonės palengvina užduočių atlikimą ir skatina dalyvavimą bendrose grupės veiklose. Naudodami įvairias papildomas priemones ir medžiagas, pedagogai siekia, kad vaikams būtų lengviau įsiminti informaciją per regą, klausą ir lytėjimą, o tai gerina ugdymo turinio prieinamumą. Vadovaujantis tyrimo dalyvių patirtimi, skaitmeninės priemonės taip pat įtraukia vaikus į ugdymosi procesą, jie noriai atlieka paskirtas užduotis, patiria sėkmę: „<...> *Informacinės technologijos palengvina vaikų ugdymosi procesą, įtraukia į įvairias veiklas <...>*“.

Interviu metu pedagogai vaikų saviraiškos ugdymą, pagalbos ir partnerystės skatinimą bei lankstų veiklos tempą įvardijo kaip būdus, užtikrinančius vaikų dalyvavimą grupės veiklose. Informantai nurodė, jog atliekant užduotis poruoja vaikus taip, kad vienas kitam galėtų pagelbėti esant poreikiui: „<...> *Poruoju vaikus atliekant užduotis, kad vienas kitam galėtų padėti <...>*“. Dirbdami grupėse vaikai mokosi vieni iš kitų, dalinasi atsakomybėmis, mokosi tolerancijos ir pagarbos, todėl įgyja ne tik žinių, bet ir auga kaip asmenybės. Tokius pat tyrimo rezultatus pateikė Farooq ir Asim (2018). Autoriai nustatė, kad pagalba ir partnerystė dirbant grupėse nediskriminuoja vaikų, o skatina juos padėti vieni kitiems ir tobulėti.

Lankstus veiklos tempas taip pat prisideda prie visų vaikų dalyvavimo grupės veiklose. Vaikai yra skirtingų gebėjimų, dirba skirtingu tempu, todėl labai svarbus lankstumas ugdymosi procese. Pedagogai interviu metu akcentavo, jog labai svarbu, kad visi vaikai patirtų sėkmę, o lankstus darbo tempas mažina stresą, didina produktyvumą, padeda išlaikyti dėmesį, didina motyvaciją. Dirbdami vaikai sau priimtiniu tempu ugdosi ir saviraišką, geriau pažįsta save, nebijo klysti, kas labai svarbu užtikrinant dalyvavimą grupės veiklose ir kuriant saugią ugdymosi aplinką.

Analizuojant informantų duomenis apie ugdymo aplinkos ir veiklų pritaikymo galimybes visiems vaikams, buvo išskirta viena kategorija – „*Ugdymo aplinkos ir veiklų pritaikymas*“, apibūdinanti informantų nuomonę analizuojamu klausimu. Kadangi informantai skirtingai apibūdino šį pritaikymą, buvo išskirtos keturios subkategorijos (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. **Ugdymo aplinkos ir veiklų pritaikymo galimybės (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Ugdymo aplinkos ir	Fizinės ir techninės aplinkos pritaikymas	„<...> Grupėje yra pritaikytos erdvės pagal visus vaikų poreikius <...>“. (P2) „<...> Dabar yra sudarytos visos sąlygos vaikams ugdytis <...>“. (P4) „<...> Ugdymo procese yra naudojamos įvairios specialios priemonės, kad vaikams būtų lengviau ir jie viską geriau suprastų <...>“. (P9) „<...> Grupėje visos zonos suskirstytos, žaislai ir ugdymo priemonės pažymėtos ženklais, kad vaikams lengviau būtų <...>“. (7)

veiklų pritaikymas		„<...> Visos priemonės vaikams lengvai prieinamos, nėra draudžiamų priemonių, kurių vaikas negalėtų pasiimti, kad lengviau mokytis būtų <...>“. (P5)
	Veiklų ir metodų diferencijavimas	„<...> Visos veiklos ir užduotys yra pritaikytos pagal vaiko individualius gebėjimus <...>“. (P10) „<...> Vieni vaikai atlieka daugiau užduočių, kiti mažiau, kiekvieno vaiko mokymosi tempas skirtingas <...>“. (P2) „<...> Ruošiant užduotis jau iš anksto viską apgalvoju, kas ką galės atlikti <...>“. (P5) „<...> Parenku papildomų ugdymo metodų, kad vaikai ne tik girdėtų, bet ir matytų, nes visi skirtingai įsimeina medžiagą <...>“. (P8)
	Emocinės ir socialinės aplinkos kūrimas	„<...> Sukuriama draugiška ir saugi aplinka <...>“. (P4) „<...> Kuriu saugią atmosferą, kurioje kiekvienas vaikas gali reikšti nuomonę <...>“. (P6) „<...> Man labai svarbu, kad kiekvienas vaikas nebijotų klausti, jaustųsi saugus ir suprastas <...>“. (P10) „<...> Skatinu vaikų draugišką bendravimą ir bendradarbiavimą <...>“. (P8). „<...> Tik gerbdami vieni kitus galime ugdytis bendroje aplinkoje <...>“. (1) „<...> Kartu su vaikais mokokės nesityčioti, priimti skirtingas nuomones, padėti vieni kitiems <...>“. (P7)
	Bendradarbiavimas su specialistais	„<...> Jeigu kas neaišku ar sunku kreipiuosi į švietimo pagalbos specialistus pagalbos ar patarimo <...>“. (P6) „<...> Vaikai papildomai gauna pagalbos <...>“. (P1) „<...> Kai kurie vaikai turi padėjėją, tai stengiuosi, kad įsitrauktų į ugdymo procesą ir padėtų vaikui <...>“. (P10) „<...> Jaučiu palaikymą kitų specialistų, kai reikia skubios pagalbos galiu pasikviesti <...>“. (P3) „<...> Man lengviau, nes vaikas turi padėjėją, todėl galiu skirti daugiau dėmesio kitiems vaikams <...>“. (P5)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, pritaikydami ugdymo aplinką, pirmiausia skiria dėmesį fizinės ir techninės aplinkos pritaikymui. Vaikai grupėje turi jaustis saugiai, žinoti, kur yra priemonės, ir gebėti jas patys pasiimti. Tokiu būdu sukurama ne tik saugi ugdymosi aplinka, bet ir ugdomas vaikų savarankiškumas.

Remiantis informantų patirtimi, pastebėta, kad veiklų ir metodų diferencijavimas sudaro sąlygas kiekvienam vaikui sėkmingai ugdytis pagal savo individualius gebėjimus, tempą ir mokymosi stilių: „<...> *Visos veiklos ir užduotys yra pritaikytos pagal vaiko individualius gebėjimus* <...>“. Pedagogai nurodė, kad vaikai noriai dalyvauja bendrose veiklose, kai patiria sėkmę ir geba atlikti paskirtas užduotis, nes tokiu atveju jie jaučiasi pilnaverčiais grupės nariais. Sėkmę patiriantys vaikai, kurie jaučiasi saugūs grupėje, yra labiau linkę aktyviai įsitraukti į veiklas. Todėl emocinės ir socialinės aplinkos kūrimas stiprina tarpusavio santykius, formuoja grupės kultūrą ir skatina vaikus jaustis išgirstais, suprastais ir gerbiama. Be to, pritaikant ugdymo aplinką ir veiklas, itin svarbus pedagogų ir specialistų bendradarbiavimas. Interviu metu pedagogai akcentavo, kad dažnai kreipiasi patarimo ar pagalbos, susidūrę su sunkumais, kurių

patys negali išspręsti. Bendradarbiaudami su švietimo pagalbos specialistais, pedagogai siekia užtikrinti visų grupės vaikų sėkmingą ugdymąsi ir gerovę.

Atsižvelgiant į informantų pasisakymus matyti, kad pozityvus ryšys tarp pedagogų, vaikų ir švietimo pagalbos specialistų yra vienas iš svarbiausių kokybiško ugdymo elementų, o ugdymo aplinkos ir veiklų pritaikymas stiprina vaikų emocinę gerovę ir didina mokymosi motyvą.

Analizuojant informantų duomenis apie organizuojamas bendras veiklas, siekiant užtikrinti, kad jose galėtų dalyvauti visi vaikai pagal savo poreikius ir gebėjimus, buvo išskirta viena kategorija – „Bendrų veiklų organizavimas“ – su detalizuojančiomis subkategorijomis, apibūdinančiomis informantų nuomonę apie šių veiklų organizavimą (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. **Bendrų veiklų organizavimas pagal vaikų poreikius ir gebėjimus (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Bendrų veiklų organizavimas	Pasirinkimo galimybė	„<...> Leidžiu vaikams pasirinkti iš kelių veiklų, kurios jiems labiausiai tinka <...>“. (P3) „<...> Visiems vaikams sudarau sąlygas pasirinkti kokias užduotis atlikti, tačiau įvertinu ir vaikų individualius gebėjimus <...>“. (P2) „<...> Vaikai atlikdami užduotis gali pasirinkti būdus ir priemones kaip tai padarys <...>“. (P9) „<...> Leidžiu vaikams pasirinkti ar nori dirbti grupėje, ar individualiai <...>“. (P7)
	Komandinė veikla	„<...> Skatinu vaikų bendradarbiavimą, nes dirbant komandoje vienas vaikas gali papildyti kito įgūdžius <...>“. (P5) „<...> Stengiuosi formuoti grupes taip, kad stipresni vaikai padėtų silpnesniems <...>“. (P6) „<...> Skatinu, kad kiekvieno vaiko indėlis dirbant grupėje būtų vertinamas ir svarbus <...>“. (P8) „<...> Stengiuosi, kad dirbdami grupėse vaikai pastebėtų, kad skirtingi gebėjimai papildo vienas kitą <...>“. (P10)
	Veiklų ir užduočių pritaikymas	„<...> Užduotis pritaikau pagal kiekvieno vaiko gebėjimus, svarbu, kad nebūtų per sunku <...>“. (P4) „<...> Norint užtikrinti vaikų sėkmę ir didinti jų pasitikėjimą savimi, užduotis pritaikau pagal jų gebėjimus <...>“. (P1) „<...> Svarbu atsižvelgti į vaikų gebėjimus ir poreikius, nes visi vaikai labai skirtingi ir geba mokytis nevienodai <...>“. (P2) „<...> Pritaikant užduotis vaikams pagal jų gebėjimus svarbu, kad jie nebūtų kažkaip išskirti iš grupės konteksto <...>“. (P4). „<...> Naudoju ne tik žodines, bet ir vizualines instrukcijas, schemas, kad informacija būtų suprantama visiems vaikams <...>“. (P2)
	Stebėjimas ir koregavimas	„<...> Kai vaikai atlieka užduotis stebiu visą procesą ir jeigu tik kyla sunkumų veiklas pakoreguoju <...>“. (P8) „<...> Nuolat stebiu vaikų įsitraukimą į veiklas ir jeigu matau, kad reikia keisti užduotį tą ir padarau <...>“. (P4) „<...> Stebėdama, kaip vaikai atlieka užduotis, juos pagiriu, paskatinu nebijoti klysti <...>“. (P10)

Atlikus rezultatų analizę, buvo pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, organizuodami bendras veiklas, kad jose galėtų dalyvauti visi vaikai pagal savo poreikius ir gebėjimus, suteikia vaikams pasirinkimo galimybę. Vaikai turi galimybę pasirinkti kokias užduotis atlikti, dirbti komandoje ar individualiai, o tai reiškia, kad vaikai yra ugdymosi proceso dalyviai ir patys prisiima atsakomybę už savo ugdymosi rezultatus.

Interviu metu pedagogai akcentavo, jog labai svarbu, kad vaikai dirbtų komandose. Dabar vaikams lengviau dirbti individualiai, nes jiems sunku dalintis atsakomybėmis, jie nori nuolat pirmauti, būti lyderiais, todėl reikia mokytis būti komandos dalimi. Informantai nurodė, kad komandinis darbas padeda ugdyti socialinius ir akademinus vaikų gebėjimus.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, organizuodami bendras veiklas, pritaiko užduotis prie individualių vaikų gebėjimų, o tai yra svarbu, norint, kad kiekvienas vaikas patirtų sėkmę: „<...> Norint užtikrinti vaikų sėkmę ir didinti jų pasitikėjimą savimi, užduotis pritaikau pagal jų gebėjimus <...>“. Pasitaiko situacijų, kai ugdymosi procesas vyksta ne pagal planą, kai kažkas nepavyksta, ar vaikas impulsyviai sureaguoja patiriant sunkumų, todėl būtinas veiklos stebėjimas ir koregavimas. Pedagogai interviu metu nurodė, kad stebi vaikų užduočių atlikimą ir, pastebėję, kad kažkas įvyksta ne pagal planą, keičia užduotis, kad visi vaikai gebėtų atlikti paskirtas užduotis.

Įvertinus ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtį organizuojant bendras veiklas visiems vaikams, pastebėta, kad pasirinkimo galimybė, komandinis darbas, veiklų ir užduočių pritaikymas bei jų stebėjimas ir koregavimas lemia kokybišką ugdymo procesą bei gerina vaikų emocinę gerovę.

Analizuojant informantų atsakymus apie bendras veiklas, kuriose dalyvauja visi vaikai, įskaitant tuos, kuriems reikalinga papildoma pagalba, buvo išskirta viena kategorija – „Bendros veiklos“ – bei ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. **Vaikų, kuriems teikiama papildoma pagalba, dalyvavimas bendrose veiklose (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Bendros veiklos	Ryto ratas	„<...> Dieną pradedame nuo Ryto rato, kur visi kartu aptariame dienos veiklas <...>“. (P3) „<...> Mūsų rytas prasideda nuo bendro susėdimo į ratą, kur aptariame dienos planą, mokomės išklausti vieni kitus <...>“. (P8) „<...> Sėdėdami Ryto rate mokomės reikšti mintis, išklausti kitus aptariant dienos planą <...>“. (P5) „<...> Ryto rate kalbame tik apie pozityvius dalykus, todėl vaikai pasisemia teigiamų emocijų <...>“. (P1)
	Žaidimai	„<...> Žaidžiame žaidimus, kurie pritaikyti visiems vaikams <...>“. (P10)

		„<...> Žaidžiant ne tik vaikai pajuda, bet ir ugdosi, nes visi yra įtraukiami į bendrus žaidimus <...>“. (P7) „<...> Žaidžiant vaikai mokosi prisiimti atsakomybę už savo sprendimus <...>“. (P9) „<...> Mes dažnai žaidžiame judriuosius žaidimus, kurių metu laviname vaikų judesius, pusiausvyrą, ištvermę <...>“. (P8)
	Ugdomosios veiklos	„<...> Visi vaikai dalyvauja ugdomosiose veiklose, tik visi pagal savo galimybes <...>“. (P2) „<...> Visose veiklose dalyvauja visi vaikai, tačiau pagal savo individualius gebėjimus <...>“. (P6) „<...> Visi vaikai dalyvauja įvairiuose ugdomuosiuose užsiėmimuose, kurių metu mokosi, tyrinėja, atranda ir tobulėja per praktinę patirtį <...>“. (P7) „<...> Grupėje nėra išskirta vaikų, kurie vienos veiklose dalyvauja, kitose ne. Visi vaikai, kurie tą dieną yra grupėje dalyvauja kartu ir ugdosi kalbą, mąstymą, smalsumą, kūrybiškumą, emocinį ir socialinį intelektą <...>“. (P4). „<...> Visi vaikai dalyvauja įvairiose veiklose, nes taip ugdomos ne tik akademinės žinios, bet ir savarankiškumas, atsakomybė, pasitikėjimas savimi <...>“. (P1) „<...> Tik kartu dalyvaudami bendrose veiklose vaikai įgis ne tik mokomųjų žinių, bet ir empatijos, draugiškumo, savireguliacijos įgūdžių <...>“. (P8)
	Kūrybinės veiklos	„<...> Pagal savo galimybes visi vaikai lipdo, piešia, dainuoja ir taip ugdosi savo kompetencijas <...>“. (P6) „<...> Kuriant vaikai atsipalaiduoja, juk nesvarbu rezultatas, svarbu pats procesas <...>“. (P4) „<...> Kūrybinės veiklos suteikia vaikams daug gerų emocijų <...>“. (P10)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad visų vaikų dalyvavimas bendrose veiklose yra ypatingai svarbus. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai interviu metu teigė, kad kiekvieną rytą pradeda „Ryto ratu“, kuriame dalyvauja visi vaikai, nepriklausomai nuo to, ar jiems teikiama papildoma pagalba, ar ne. Dalyvavimas „Ryto rate“ padeda vaikams nusiteikti produktyviai dienai, ugdo bendravimo įgūdžius ir grupės bendrumo jausmą.

Antra veikla, kurioje dalyvauja visi vaikai, tai yra žaidimai. Žaisdami vaikai ne tik juda, bet ir ugdosi kūrybiškumą bei socialinius įgūdžius: „<...> Žaidžiant ne tik vaikai pajuda, bet ir ugdosi, nes visi yra įtraukiami į bendrus žaidimus <...>“. Informantų teigimu, žaidimas yra pagrindinė vaikų veikla, kurios metu vaikai susipažįsta su pasauliu ir vystosi visapusiškai.

Trečia veikla, kurioje dalyvauja visi vaikai, yra ugdomasis procesas. Interviu metu, dalindamiesi savo patirtimi, pedagogai akcentavo, jog įtraukia visus vaikus į ugdomąjį procesą, tačiau paskirsto užduotis pagal individualius vaikų gebėjimus, todėl kiekvienas vaikas gali ugdytis jam tinkamu tempu. Kūrybinės veiklos įtraukia visus vaikus į ugdymosi procesą. Šiuose užsiėmimuose svarbu ne pats rezultatas, o pats darbo procesas, kuris atpalaiduoja vaikus, suteikia jiems teigiamų emocijų ir didina pasitikėjimą savo gebėjimais.

Įvertinus tyrimo dalyvių pasisakymus, pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogams yra svarbu, kad visi vaikai dalyvautų bendrose veiklose. Tokiu būdu didėja jų savivertė, ugdomi bendradarbiavimo įgūdžiai, formuojasi draugystė ir stiprėja tarpusavio santykiai.

Analizuojant informantų duomenis apie būdus, padedančius vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais grupėje ir lauke, buvo išskirta kategorija – „*Vaikų, turinčių SUP, įtraukimo į veiklas su bendraamžiais būdai*“ - ir keturios jas detalizuojančios subkategorijos, apibūdinančios, informantų nuomonę (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. **Vaikų, turinčių SUP, įtraukimo į veiklas su bendraamžiais būdai (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Vaikų, turinčių SUP, įtraukimo į veiklas su bendraamžiais būdai	Bendraamžių pagalba	„<...> Turime grupėje tokią taisyklę, kad kiekvienas vaikas turi savo draugą- padėjėją <...>“. (P8) „<...> Mokomės, kad vieni kitiems turime padėti ir palaikyti visose situacijose <...>“. (P4) „<...> Parodau, kaip atlikti užduotį, kartu su kitais vaikais <...>“. (P9) „<...> Tie vaikai, kurie greičiau atlieka savo užduotis, tampa asistentais ir padeda savo draugams <...>“. (P5)
	Individuali pagalba	„<...> Jeigu vaikui labiau reikia mano pagalbos nei kitiems, tai jam papildomai padedu <...>“. (P1) „<...> Į pagalbą ateina kiti specialistai, kurie padeda vaikui, kad jis galėtų ugdytis kartu su visais vaikais <...>“. (P5) „<...> Prie vaikų, kuriems sunkiau sekasi stengiuosi prieiti dažniau, kad jie neliktų vieni be pagalbos <...>“. (P4) „<...> Vaikai jaučia mano palaikymą, kad ir kaip jiems besisektų visada randu už ką pagirti <...>“. (P8)
	Veiklos pritaikymas	„<...> Grupėje yra vaikų, kuriems reikia didesnės pagalbos, todėl jiems veiklas skaidau į trumpesnes, aiškiau struktūruoju užduotis<...>“. (P2) „<...> Jeigu vaikui per sunku atlikti užduotis, suteikiu jam kitą, bet svarbų vaidmenį (pvz., dalinti priemones) <...>“. (P6) „<...> Visas veiklas pritaikau pagal vaikų individualius gebėjimus. Man svarbu, kad visi pasiektų sėkmę <...>“. (P7) „<...> Jeigu būname lauke, tai žaidimo taisyklės pritaikau taip, kad visi galėtų įsitraukti <...>“. (P4). „<...> Veiklose turi dalyvauti visi vaikai, tačiau leidžiu visiems dalyvauti pagal savo gebėjimus <...>“. (P3)
	Emocinis saugumas	„<...> Kuriu palaikančią atmosferą, man svarbu, kad visi jaustųsi saugiai ir nebijotų suklysti <...>“. (P10) „<...> Grupėje vyrauja empatiška ir emociškai saugi aplinka visiems vaikams <...>“. (P1) „<...> Tik emociškai saugioje aplinkoje vaikai gali atskleisti geriausias savo savybes ir gebėjimus <...>“. (P2) „<...> Su vaikais daug kalbame apie draugiškumą, empatiją, pagalbą ir visų priėmimą, nes grupė yra kaip šeima su savo vertybėmis <...>“. (P3)

Išanalizavus tyrimo duomenis, matyti, kad vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais grupėje ar lauke padeda bendraamžių pagalba. Interviu

metu pedagogai akcentavo, kad per įvairias veiklas vaikai mokosi padėti vieni kitiems, tampa vieni kitų asistentais. Tai ne tik ugdo empatiją ir supratingumą, bet ir stiprina draugystę bei bendrystę.

Norint, kad vaikai, turintys sutrikimų ar negalių, įsitrauktų į veiklas kartu su bendraamžiais, jiems būtina individuali pedagogo pagalba. Pedagogai interviu metu akcentavo, kad atliekant įvairias užduotis daugiau dėmesio skiria vaikams, kuriems reikia papildomos pagalbos: „<...> Jeigu vaikui labiau reikia mano pagalbos nei kitiems, tai jam papildomai padedu <...>“. Tai reiškia, kad pedagogai, gerai pažindami savo vaikus, geba laiku sureaguoti, kai jiems reikalinga pagalba. Kitas būdas, padedantis vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais, yra veiklos pritaikymas.

Tyrimo dalyviai, dalindamiesi savo patirtimi, nurodė, kad veiklų pritaikymas mažina stresą ir nerimą vaikams, patiriantiems ugdymosi sunkumų. Skaidomos arba trumpinamos užduotys sudaro vienodas sąlygas visiems vaikams įgyti žinių ir įgūdžių bei patirti sėkmę: „<...> Grupėje yra vaikų, kuriems reikia didesnės pagalbos, todėl jiems veiklas skaidau į trumpesnes, aiškiau struktūruoju užduotis<...>“. Emocinis saugumas taip pat padeda vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais. Tik saugiai jausdamiesi vaikai gali nebijoti klysti, jaustis priimti ir gerbiami, o tai skatina juos mokytis.

Siekiant atskleisti ikimokyklinio ugdymo pedagogų taikomus būdus, skatinančius vaikų bendravimą ir bendradarbiavimą ugdymo(si) procese buvo pastebėta, jog informantai dažniausiai pasitelkia darbą porose, grupėse, nes tai ugdo vaikų gebėjimą dalytis atsakomybe, priimti bendrus sprendimus, išklausyti kitų nuomonę, planuoti bendrą veiklą. Pedagogai interviu metu akcentavo, jog dirbdami porose ar komandose vaikai tampa empatiškesni, mokosi spręsti konfliktines situacijas ir kritiškai mąstyti.

Kaip matyti 14 lentelėje, buvo atliktas teiginių grupavimas pagal kategorijas. Išskirta viena kategorija – „Bendradarbiavimo su specialistais būdai“ ir dvi subkategorijos apibūdinančios analizuojamą klausimą.

14 lentelė. **Bendradarbiavimo su specialistais būdai siekiant įgyvendinti įtrauktį (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Bendradarbiavimo su specialistais būdai	Reguliarus bendradarbiavimas	„<...> Su švietimo pagalbos specialistais bendrauju sistemingai, kartą per savaitę <...>“. (P1) „<...> Kartą per savaitę pas mus vyksta susitikimai su švietimo pagalbos specialistais <...>“. (P4) „<...> Bendraujame reguliariai, aptariame vaikų patiriamus sunkumus, daromą pažangą <...>“. (P9) „<...> Man labai svarbu bendradarbiauti su švietimo pagalbos specialistais, gauti patarimų <...>“. (P7) „<...> Mes bendraujame kartą per mėnesį, nebent kas nors nutinka, tada dažniau <...>“. (P3)

		„<...> Mes susitinkame visi reguliariai, kas antrą penktadienį aptarti vaikų gebėjimus <...>“. (P6)
	Bendravimas pagal poreikį	„<...> Su švietimo pagalbos specialistais susitinkame, kai yra poreikis <...>“. (P10) „<...> Jeigu man reikia pagalbos visada kreipiuosi į švietimo pagalbos specialistus <...>“. (P2) „<...> Visada galiu kreiptis pagalbos, kai man kyla klausimų <...>“. (P5) „<...> Kai susitinkame su švietimo pagalbos specialistais aptariame konkrečius atvejus <...>“. (P8)

Išanalizavus tyrimo duomenis, pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai reguliariai susitinka su švietimo pagalbos specialistais, siekdami užtikrinti visiems vaikams skatinančią ugdymo aplinką. Vienas informantas tyrimo metu nurodė, kad reguliarus bendravimas ir bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais padeda suderinti individualių ugdymo ir pagalbos vaikui planų veiklas, priemones, taikomus būdus bei metodikas. Tai leidžia vaikams jaustis saugiai ir ugdytis kartu su visais grupėje.

Kiti pedagogai interviu metu akcentavo, kad su švietimo pagalbos specialistais bendradarbiauja pagal poreikį, t.y., susitinka, kai reikia informacijos ar konkrečios pagalbos. Tikėtina, kad tokia praktika apsunkina vaikų ugdymosi procesą, nes dirbant komandoje įtraukijį ugdymą galima įgyvendinti efektyviau.

Apibendrinant galima teigti, kad efektyviau įtraukusis ugdymas įgyvendinamas įstaigose, kuriose pedagogai ir švietimo pagalbos specialistai bendrauja ir bendradarbiauja reguliariai, siekdami bendro tikslo - padėti vaikams įveikti sunkumus ir kurti kokybišką bei palankią ugdymosi aplinką. Nereguliarūs ugdymo dalyvių susitikimai apsunkina vaikų ugdymosi procesą ir neleidžia pasiekti šio tikslo. Ikimokyklinio ugdymo pedagogams svarbu užtikrinti visų vaikų dalyvavimą bendrose veiklose, nes per tokias veiklas įvairių gebėjimų vaikai mokosi padėti vieni kitiems, ugdomi empatiją, supratingumą ir bendradarbiavimo įgūdžius, stiprėja draugystė bei tarpusavio santykiai. Paaiškėjo, kad pedagogai, siekdami skatinti įprastos raidos ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų dalyvavimą grupės veiklose, pasitelkia vizualines, sensorines ir skaitmenines priemones. Skatindami įvairių gebėjimų vaikų dalyvavimą veiklose, pedagogai taiko tokius būdus kaip vaikų saviraiškos ugdymas, pagalbos ir partnerystės skatinimas, pasirinkimo galimybės suteikimas, lankstus veiklos tempas, komandinis darbas, veiklų pritaikymas, stebėjimas ir koregavimas. Tokios pedagogų taikomos įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo praktikos skatina kokybišką ugdymo procesą, gerina ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinę gerovę ir sudaro sąlygas visapusiškam vaikų vystymuisi.

3.4. Stebimų pokyčių ir įtraukiojo ugdymo poveikio vertinimas

Informantų duomenų analizė atskleidė ugdymo veiklų pasikeitimus, pradėjus praktikoje taikyti įtraukiojo ugdymo principus. Išskirta kategorija „*Ugdymo veiklų pokyčiai taikant įtraukiojo ugdymo principus*“ ir keturios ją detalizuojančios subkategorijos, atskleidžiančios informantų patirtį (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Ugdymo veiklų pokyčiai pradėjus taikyti įtraukiojo ugdymo principus (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Ugdymo veiklų pokyčiai taikant įtraukiojo ugdymo principus	Dėmesys individualiems vaikų poreikiams	„<...> Daugiau dėmesio skiriu individualiems vaikų poreikiams <...>“. (P6) „<...> Daug dėmesio skiriu vaikų pažinimui, jų lūkesčiams ir poreikiams <...>“. (P1) „<...> Diferencijuojau užduotis pagal vaikų poreikius ir gebėjimus <...>“. (P4) „<...> Labai svarbu ugdymą pritaikyti prie vaikų gebėjimų <...>“. (P10)
	Ugdymo metodai ir priemonės	„<...> Pradėjau naudoti daugiau metodų ir priemonių <...>“. (P2) „<...> Metodus pasirenku tokius, kad visiems vaikams būtų priimtini <...>“. (P3) „<...> Teko pasidomėti naujais mokymo metodais ir priemonėmis, nes visų vaikų gebėjimai ir supratimas skirtingas <...>“. (P9) „<...> Naudoju daugiau vizualinių, sensorinių metodų <...>“. (P5)
	Bendradarbiavimas su specialistais	„<...> Pradėjau bendradarbiauti su specialistais, supratau komandinio darbo svarbą <...>“. (P7) „<...> Su švietimo pagalbos specialistai derinu ugdymo strategijas <...>“. (P2) „<...> Daugiau pradėjau dirbti su švietimo pagalbos specialistais, prašyti patarimų <...>“. (P10) „<...> Pajutau, kad labai svarbus tapo komandinis darbas, bendradarbiavimas, nes vienai būtų ypatingai sunku dirbti <...>“. (P4).
	Aplinkos pritaikymas	„<...> Buvo svarbu struktūruoti aplinką, kad visiems vaikams būtų saugu ir aišku <...>“. (P10) „<...> Pakeičiau aplinką, kad būtų aiški struktūra <...>“. (P1) „<...> Keitėsi grupėje ugdymo aplinka, ji struktūruota, pritaikyta prie visų vaikų poreikių <...>“. (P8) „<...> Pirmiausia pradėjau nuo aplinkos pritaikymo, nes vaikai turi jaustis saugiai ir patogiai grupėje <...>“. (P3)

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi patirtimi apie veiklų pokyčius ugdant įvairių gebėjimų vaikus, pabrėžė, kad pradėjus taikyti įtraukiojo ugdymo principus daugiau dėmesio skiria individualiems vaikų poreikiams. Vienas informantas teigė, jog užduočių diferencijavimas, atsižvelgiant į individualius vaikų poreikius, padeda kiekvienam vaikui patirti sėkmę.

Visi pedagogai sutiko, kad jau nebeužtenka tradicinių ugdymo metodų, todėl daugiau dėmesio skiria ugdymo priemonių pasirinkimui, kad gebėtų atliepti visų vaikų ugdymosi poreikius. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai akcentavo, kad ugdydami vaikus pasitelkia daugiau vizualinių ir sensorinių priemonių, kurios padeda vaikams lengviau suprasti mokomąją medžiagą.

Bendradarbiavimas su specialistais labai svarbus veiksnys pradėjus taikyti įtraukiojo ugdymo principus. Informantai tyrimo metu akcentavo, jog bendradarbiaujant randama bendrų sprendimų vaikų labui, aptariant vaikų individualią pažangą stebimas pokytis, planuojamos ugdymo strategijos. Pritaikius ugdymo aplinką informantai pastebėjo, kad pagerėjo grupės mikroklimatas, vaikai jaučiasi saugūs, bendradarbiauja tarpusavyje.

Iš tyrimo duomenų matyti, kad pedagogai, pradėję taikyti įtraukiojo ugdymo principus, pastebėjo ugdymo veiklų pokyčius. Informantai akcentavo didesnę dėmesį individualiems vaikų poreikiams, ugdymo priemonių ir metodų įvairovę, bendradarbiavimą su specialistais bei ugdymo aplinkos pritaikymą. Šie aspektai prisideda prie pilnavertiško vaiko dalyvavimo ugdymo procese ir ugdymosi rezultatų siekimo.

Analizuojant informantų duomenis apie ugdymo proceso pokyčius, įdiegiant įtraukiojo ugdymo principus, buvo išskirta viena kategorija – „*Ugdymo proceso pokyčiai įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus*“, ir ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Ugdymo proceso pasikeitimas įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Ugdymo proceso pokyčiai įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus	Individualizavimas	„<...> Užduotys paskirstomos pagal individualius vaikų gebėjimus <...>“. (P10) „<...> Ugdymosi procese užduotys pritaikomos prie vaikų gebėjimų, kad jie gebėtų patirti sėkmę <...>“. (P1) „<...> Jau ruošiantis veiklai apgalvoju, kokias užduotis ir kiek gebėtų atlikti visi vaikai <...>“. (P8) „<...> Man svarbu skirti užduotis taip, kad visi vaikai gebėtų jas atlikti ir patirtų džiaugsmą, būtų pagirti ir paskatinti <...>“. (P2)
	Universalus dizainas mokymuisi	„<...> Sudarau sąlygas sėkmingai mokytis visiems vaikams grupėje <...>“. (P4) „<...> naudoju skirtingus būdus ir priemones, kad visi vaikai įsitrauktų į veiklas <...>“. (P9) „<...> Ugdymo turinį perteikiu keliais būdais, nes vienas vaikas geriau išimena kai girdi, kitas kai mato, trečias, kai liečia ir t.t. <...>“. (P6)
	Skaitmeninių priemonių naudojimas	„<...> Technologijos ne tik vaikus įtraukia į ugdymosi procesą, bet ir leidžia dirbti sau priimtinu tempu <...>“. (P7) „<...> Vaikams labai patinka skaitmeninės technologijos ir dirbti su jomis <...>“. (P5) „<...> Informacinės technologijos palengvina vaikų ugdymosi procesą, įtraukia į įvairias veiklas <...>“. (P3)
	Tėvų įtraukimas	„<...> Stengiuosi tėvus įtraukti priimant sprendimus dėl ugdymosi <...>“. (P10)

		„<...> Norisi, kad tėvai taptų aktyviais dalyviais ir bendradarbiautų su pedagogais <...>“. (P2) „<...> Nors ir vangiai, tačiau tėvai po truputį pradeda aktyviau dalyvauti priimant su vaikais susijusius sprendimus <...>“. (P4) „<...> Tėvai tampa tarsi partneriai, nes siekiame bendro tikslo <...>“. (P7)
--	--	--

Atlikus gautų tyrimo duomenų analizę buvo pastebėti ugdymo proceso pokyčiai įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskyrė universalus dizaino mokymuisi principų taikymą praktikoje. Universalus dizainas mokymuisi pasirenkamas pritaikant ugdymo turinį ir procesą. Tyrimo dalyvių teigimu, ugdymo turinį jie pateikia skirtingais būdais, nes vaikai informaciją supranta skirtingai: vieni geriau supranta vaizdinę medžiagą, kiti girdimąją, todėl pedagogai pasitelkia abu būdus papildydami vienas kitą.

Interviu metu informantai akcentavo, jog ugdymo procese pradėjo skirstyti užduotis pagal kiekvieno vaiko individualius gebėjimus. Užduočių individualizavimas padeda įtraukti visus vaikus į ugdymosi procesą, didina motyvaciją ir bendrystę grupėje. Pedagogų teigimu, skaitmeninių priemonių naudojimas ugdymo veiklose, informacinės technologijos patinka visiems vaikams, todėl jie mokosi noriai, yra motyvuoti, mąsto kūrybiškai, greičiau įsisavina mokomąją medžiagą.

Dar vienas svarbus ugdymo proceso pasikeitimas įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus, tai tėvų įsitraukimas į veiklas. Informantai akcentavo, jog tai daug pastangų ir kantrybės reikalaujantis darbas, nes tėvai nenoriai dalyvauja priimant sprendimus ugdymo klausimais: „<...> Nors ir vangiai, tačiau tėvai po truputį pradeda aktyviau dalyvauti priimant su vaikais susijusius sprendimus <...>“. Pedagogai teigė, kad tėvai ateina dažniau priekaištauti, mokyti kaip reikia ugdyti jų vaikus, tačiau kai reikia priimti atsakomybę, tada tėvai bendrauja nenoriai.

Analizuojant informantų duomenis apie vaikų tarpusavio santykius ir bendradarbiavimą įgyvendinant įtraukujį ugdymą, buvo išskirta kategorija „*Vaikų tarpusavio santykiai ir bendradarbiavimas*“, apibūdinanti informantų nuomonę. Kadangi informantai skirtingai apibūdino vaikų tarpusavio santykius ir bendradarbiavimą įgyvendinant įtraukujį ugdymą buvo išskirta viena kategorija ir 4 subkategorijos (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Vaikų tarpusavio santykiai ir bendradarbiavimas įgyvendinant įtraukujį ugdymą (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Vaikų tarpusavio santykiai ir	Socialinių įgūdžių ugdymas	„<...> Vaikai ugdosi socialinius įgūdžius <...>“. (P10)
		„<...> Bendraudami vaikai kuria tarpusavio santykius, geras

bendradarbiavimas		emocijas <...>“. (P2) „<...> Bendraudami vaikai mokosi reikšti savo emocijas ir atitinkamai į jas reaguoti <...>“. (P9) „<...> Bendraujant nutinka įvairių situacijų ir konfliktų, tai vaikai mokosi juos spręsti <...>“. (P5)
	Empatija	„<...> Vaikai tampa empatiški, atjaučiantys <...>“. (P7) „<...> Vaikai mokosi socialiai priimtino elgesio, palaikymo <...>“. (P3)
	Atskirties mažėjimas	„<...> Vaikai jaučiasi grupės dalimi <...>“. (P7) „<...> Kai vaikai jaučiasi saugūs, jie nebijo būti savimi ir yra priimami <...>“. (P4) „<...> Grupėje visi vaikai yra lygūs, draugai ir pagalbininkai, kai reikia <...>“. (P6) „<...> Po truputį mažėja atskirtis <...>“. (P1).
	Bendravimo kultūra	„<...> Vaikai mokosi priimti vieni kitus ir išgirsti <...>“. (P8) „<...> Mokomės bendrauti kultūringai, priimti skirtingas nuomones <...>“. (P1) „<...> Bendradarbiaujant vaikai mokosi priimti vieni kitus <...>“. (P4) „<...> Vaikus mokau, kad ir kas benutiktų jie yra kaip šeima, todėl turi gerbti vieni kitus <...>“. (P2)

Išanalizavus gautus tyrimo duomenis buvo pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskiria tik teigiamas vaikų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo sritis įgyvendinant įtraukijį ugdymą. Informantai teigė, kad bendraudami vaikai ugdosi socialinius įgūdžius, tampa empatiški, mažėja atskirtis grupėje, gerėja bendravimo kultūra.

Atsižvelgiant į tyrimo dalyvių pasisakymus, galima daryti prielaidą, kad grupėje, nepaisant skirtingų gebėjimų, visi vaikai ugdosi kartu. Jie yra bendruomenės nariai, kurių tarpusavio santykiai grindžiami empatija, bendryste ir pagarba vieni kitiems.

Kadangi grupėse vaikų tarpusavio santykiai geri, vyksta bendradarbiavimas, kitu klausimu buvo domėtasi, kokią teigiamą įtaką įtraukiojo ugdymo organizavimas daro visai vaikų grupei/specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi savo patirtimi, išskyrė teigiamą įtaką tiek visai vaikų grupei, tiek ir patiems SUP turintiems vaikams. Informantai išskyrė teigiamą įtaką visai vaikų grupei:

- Gerėja bendradarbiavimo įgūdžiai.
- Ugdoma empatija, tolerancija, pagarba.
- Vaikai mokosi priimti ir išklausti skirtingas nuomones.
- Plečiasi vaikų požiūris į įvairovę.
- Gerėja mikroklimatas.
- Vaikai mokosi priimti skirtumus.

Be teigiamos įtakos visai vaikų grupei, pedagogai taip pat išskyrė teigiamą naudą ir SUP turintiems vaikams:

- Vaikai mokosi kartu su bendraamžiais.

- Vaikai tampa bendruomenės nariais.
- Lengviau adaptuojasi.
- Tampa savarankiškesni.
- Vaikai ugdomi bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius.

Iš gautų tyrimo duomenų matyti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskiria teigiamą įtraukiojo ugdymo įtaką visai vaikų grupei/specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams, nes jie skiria daug dėmesio kuriant saugią aplinką, kurioje kiekvienas vaikas jaučiasi priimtas, saugus ir gerbiamas.

Analizuojant informantų duomenis apie patiriamus sunkumus ar iššūkius, su kuriais susiduria pedagogai įgyvendindami įtraukųjį ugdymą grupėje, buvo išskirta viena kategorija – „Sunkumai ar iššūkiai įgyvendinant įtraukųjį ugdymą“ bei ją detalizuojančios subkategorijos, apibūdinančios informantų nuomonę analizuojamu klausimu (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. **Sunkumai ar iššūkiai, su kuriais susiduria pedagogai įgyvendindami įtraukųjį ugdymą (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Sunkumai ar iššūkiai įgyvendinant įtraukųjį ugdymą	Bendravimas su tėvais	„<...> Dažnai tėvams sunku pripažinti, kad vaikas patiria sunkumų<...>“. (P8) „<...> Tėvai linkę konfliktuoti, kai bandai pasakyti, kad vaikui sunkiai sekasi <...>“. (P1) „<...> Tėvai stengiasi išvengti pokalbių, kai reikia kalbėti apie papildomą pagalbą vaikams <...>“. (P3) „<...> Bendravimas su tėvais yra jautri tema, nes kartais tėvai neteisingai supranta pateiktą informaciją ir rašo skundus <...>“. (P10)
	Dėmesio paskirstymas	„<...> Visiems vaikams reikia skirti dėmesio, tik ne visada pavyksta jį paskirstyti vienodai <...>“. (P7) „<...> Daugiau dėmesiu vaikams, kuriems sunkiau sekasi, tačiau nekenčia kiti vaikai <...>“. (P9) „<...> Sunku paskirstyti dėmesį vienodai <...>“. (P6)
	Nepakankamas vaikų įtraukimas į veiklas	„<...> Ne visos veiklos vaikams įdomios <...>“. (P7) „<...> Vaikams, kuriems sunkiau sekasi mokytis jie nenori dalyvauti veiklose, kuriose reikia įdėti daugiau pastangų <...>“. (P4) „<...> Ne visi vaikai noriai įsitraukia į siūlomas veiklas, užsispiria ir nedirba nors ir siūlai savo pagalbą <...>“. (P5) „<...> Vaikai dažniausiai renkasi kas jiems patinka, o kur reikia padirbėti jau nenori dalyvauti <...>“. (P2).
	Laiko stoka	„<...> Po darbo tik galiu ruošti kitos dienos darbams, nes nepakanka laiko viskam <...>“. (P8) „<...> Ne per visas veiklas pavyksta pasiruošti užduotis pagal skirtingus gebėjimus, kartais tenka improvizuoti <...>“. (P3) „<...> Viską susidėlioti veiklos užima labai daug laiko, kurio labai trūksta <...>“. (P1) „<...> Reikia labai daug laiko visko apgalvojimui ir vykdymui, todėl ne viskas pavyksta kaip būni suplanavęs <...>“. (P10)

	Nepakankamas administracijos palaikymas	„<...> Kartais jaučiuosi palikta viena, trūksta palaikymo, ypač kai kyla sunkumų bendraujant su tėvais <...>“. (P5) „<...> Administracija tik reikalauja, o nepaklausia kaip sekasi dirbti <...>“. (P1) „<...> Jeigu tik nutinka kokia konfliktinė situacija, tai vadovai palaiko tėvus, o ne darbuotojus <...>“. (P9) „<...> Man atrodo, kad vadovai per mažai bendrauja su darbuotojais, juos išklauso, dažniausiai išgirsti tik priekaištus <...>“. (P8)
--	---	---

Įvertinus informantų pasisakymus, matyti, kad pedagogai patiria sunkumų ar iššūkių, kurie apsunkina įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą. Interviu metu pedagogai pabrėžė, kad bendravimas su vaikų tėvais, ypač tais, kurių vaikai patiria ugdymosi ir elgesio sunkumų, kelia iššūkių. Dalis tėvų linkę vengti sudėtingų pokalbių ar išsakyti nepasitenkinimą pedagogų darbu, o tai apsunkina tarpusavio bendradarbiavimą.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogams sunku paskirstyti dėmesį visiems vaikams vienodai. Interviu metu informantai teigė, kad pasitaiko situacijų, kai vaikai gauna mažiau dėmesio, nes tuo metu jo reikia kitiems, todėl galima daryti prielaidą, jog taip atsitinka dėl skirtingų vaikų gebėjimų.

Tyrimo dalyviai nurodė, kad dalis ugdomųjų veiklų vaikams nėra pakankamai įdomios, todėl pedagogams sunku juos įtraukti į bendras veiklas. Šie sunkumai dažniau pasireiškia meninėse veiklose, tokiose kaip piešimas, muzika ar vaidyba, ypač ugdant vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimą. Taip pat pabrėžiama laiko stoka, nes veiklų parengimas atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualius gebėjimus reikalauja daugiau laiko.

Pedagogams kyla sunkumų įgyvendinant įtraukujį ugdymą, todėl jie tikisi administracijos palaikymo, tačiau tyrimo rezultatai atskleidė, kad šio palaikymo trūkumas yra vienas iš patiriamų iššūkių. Interviu metu pedagogai nurodė, kad sudėtingose situacijose, ypač bendraujant su vaikų tėvais, jie dažnai jaučiasi palikti vieni: „<...> *Jeigu tik nutinka kokia konfliktinė situacija, tai vadovai palaiko tėvus, o ne darbuotojus* <...>“. Konfliktinės situacijos dažniausiai kyla bendraujant pedagogams su tėvais, kai vaikų tėvai neigia vaikų patiriamus sunkumus, nesutinka su siūloma pagalba ir tada pedagogai nesulaukia palaikymo iš administracijos.

Analizuojant informantų duomenis apie iššūkius, su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai ugdydami vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, buvo išskirta viena kategorija – „*Iššūkiai ugdant vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių*“, ir ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. **Pedagogų patiriami iššūkiai ugdant vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Iššūkiai ugdant vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių	Individualių gebėjimų pažinimas	„<...> Kiekvienas SUP vaikas individualus, todėl reikia laiko pažinti <...>“. (P1) „<...> Reikia laiko pažinti vaiko stipriąsias ir silpnąsias puses <...>“. (P7) „<...> Reikia laiko ne tik susidraugauti su vaiku, bet ir išsiaiškinti jo individualius poreikius <...>“. (P9) „<...> Visi vaikai skirtingi ir jų poreikiai skirtingi, todėl reikia individualiai pažinti kiekvieną vaiką <...>“. (P4)
	Vaikų elgesio ir emocijų valdymo sunkumai	„<...> Kai vaikai susiduria su iššūkiais nebevaldo savo emocijų, todėl turiu apsaugoti ne tik likusius grupės vaikus, bet ir patį SUP turintį vaiką <...>“. (P6) „<...> Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sunkumų dažnai pratrūksta, o tada jau reikia gebėti jį nuraminti <...>“. (P5) „<...> Reikia tik mažiausio dirgiklio, kad tokie vaikai nebesivaldytų, tada krenta kėdės, daiktai, reikia gebėti jį nuraminti ir apsaugoti, kad nesužeistų kitų vaikų ir pačio savęs <...>“. (P2)
	Bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais	„<...> Ne visada specialistai gali ateiti ir padėti <...>“. (P8) „<...> Sunku suderinti laiką, kada švietimo pagalbos specialistai gali ateiti <...>“. (P3) „<...> Ne visada gaunu tokią pagalbą iš specialistų, kokios tikiuosi <...>“. (P10)
	Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimo sunkumai	„<...> Tėvai kitaip mato vaiko gebėjimus ir nepriima kitos informacijos <...>“. (P8) „<...> Atrodo susitarim su tėvais apie bendras taisykles ir jie namuose jų nesilaiko <...>“. (P1) „<...> Tėvai nenoriai bendrauja, neatskleidžia pedagogui ko galima tikėtis įvairiose situacijoje ir kokie nusiramino būdai jiems veikia <...>“. (P4) „<...> tėvai nepripažįsta, kad jų vaikas patiria sunkumų ir kaltina pedagogus, kad jie nemoka dirbti su jų vaiku <...>“. (P2) „<...> Tėvai dažnai teigia, kad jų vaikas namuose viską geba atlikti, o čia pedagogų problema, kad negeba prieiti prie vaiko <...>“. (P5)

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi savo patirtimi, interviu metu teigė, kad individualių vaikų gebėjimų pažinimas kelia iššūkius ugdant SUP turinčius vaikus. Informantai nurodė, kad reikia laiko pažinti visus vaikus, jų poreikius ir gebėjimus.

Dar vienas sunkumas, su kuriuo susiduria pedagogai ugdydami didelių ir labai didelių SUP turinčius vaikus, tai vaikų elgesio ir emocijų valdymo sunkumai. Pasitaiko situacijų, kai vaikams nepavyksta atlikti užduoties arba reikia įdėti daugiau pastangų, todėl pasireiškia pykčio ar emocijų valdymo sunkumai. Tokiais atvejais vaikams reikia laiko nusiraminti ir sugrįžti į grupės veiklas, taip pat būtina užtikrinti kitų vaikų saugumą. Pedagogai, geriau pažindami šiuos vaikus, iš kūno kalbos požymių pastebi, kada jiems reikia nusiraminti ar pabūti vieniems, todėl imasi prevencinių priemonių, siekdami išvengti pykčio ar emocijų nevaldymo situacijų.

Interviu metu pedagogai teigė, kad bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais – tai dar vienas iššūkis, su kuriuo jie susiduria ugdant SUP turinčius vaikus. Informantai akcentavo, jog ne visada jie gali ateiti, kai reikia pagalbos, nes teikia pagalbą kitiems vaikams, todėl tenka problemas spręsti vieniems.

Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimo sunkumai, tai dar viena sritis, kurią išskyrė interviu dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai. Informantai nurodė, kad labai dažnai tėvai nepripažįsta vaikų patiriamų sunkumų, juos neigia, kaltina pedagogus, kad jie nemoka dirbti su jų vaikais. Vaikų patiriamų sunkumų neigimas ne tik nepadeda vaikams gauti papildomą specialistų pagalbą, bet ir kelia įtampą tarp pedagogų ir tėvų.

Analizuojant informantų duomenis apie sprendimus ar būdus, kuriuos taiko šiems iššūkiams įveikti, buvo išskirta viena kategorija – „*Sprendimai ir būdai iššūkiams įveikti*“ bei ją detalizuojančios subkategorijos, apibūdinančios informantų nuomonę analizuojamu klausimu (žr. 20 lentelę).

20 lentelė. **Sprendimai ar būdai taikomi iššūkiams įveikti (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Sprendimai ir būdai iššūkiams įveikti	Pozityvaus elgesio palaikymas	„<...> Stengiuosi teigiamai pastiprinti vaikus neakcentuojant iškilusių sunkumų <...>“. (P2) „<...> manau, kad tik per pozityvą galima pasiekti gerų rezultatų <...>“. (P10) „<...> SUP vaikai nuolat girdi ką blogai padarė, todėl paskatinimas ar pagyrimas labai teigiamai veikia jų elgesį <...>“. (P4) „<...> Teigiamas pastiprinimas man padeda lengviau susibendrauti su šiais vaikais <...>“. (P8) „<...> Stengiuosi pabrėžti tik tinkamą vaikų elgesį, neakcentuoju netinkamo <...>“. (P7)
	Užduočių individualizavimas	„<...> Pateikiu užduotis vaikams pagal jų individualius gebėjimus <...>“. (P1) „<...> Kaip vaikai gauna užduotis, kurias geba atlikti, jie patiria sėkmę <...>“. (P3) „<...> Skiriu vaikams tokias užduotis, kurias jie gebėtų atlikti <...>“. (P9) „<...> Man svarbu, kad visi vaikai dalyvautų veiklose, todėl skiriu individualias užduotis vaikams <...>“. (P4)
	Socialinių įgūdžių ugdymas	„<...> Ugdau vaikų savireguliacijos ir savikontrolės įgūdžius <...>“. (P7) „<...> Mokomės kartu grupėje spręsti konfliktines situacijas <...>“. (P9) „<...> Ugdymosi procese mokomės atpažinti ir valdyti savo emocijas <...>“. (P6)
	Specialistų pagalba	„<...> Stengiuosi kuo daugiau bendradarbiauti su švietimo pagalbos specialistais <...>“. (P8) „<...> Į ugdymosi procesą įsitraukia logopedai, psichologai ir socialiniai pedagogai <...>“. (P5) „<...> Bendradarbiauju su švietimo pagalbos specialistais <...>“. (P9) „<...> Suprantu, kad viena visko neišspręsiu, o bendradarbiavimas su specialistais padeda man efektyviau

		planuoti ugdymo procesą <...>“. (P1)
--	--	--------------------------------------

Vienas iš sprendimų ar būdų, kurį taiko tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai, iššūkiams įveikti – pozityvaus elgesio palaikymas. Taikydami pozityvaus elgesio palaikymo sistemą, pedagogai skatina tinkamą vaikų elgesį ir mažina probleminio elgesio apraiškas, taip kurdami saugią ir palaikančią ugdymo aplinką grupėje.

Dar vienas pedagogų sprendimas ar būdas, kurį taiko tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai, iššūkiams įveikti, tai užduočių individualizavimas. Ugdymo individualizavimą pedagogai taiko pritaikydami veiklas ir užduotis pagal individualius vaikų gebėjimus. Tyrimo dalyvių teigimu, jie stengiasi atsižvelgti į kiekvieno vaiko gebėjimus, todėl, atliekant paskirtas veiklas, skiria skirtingo sudėtingumo užduotis.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalydamiesi savo patirtimi, nurodė, kad vienas iš būdų įveikti iššūkius yra vaikų socialinių įgūdžių ugdymas. Socialinių įgūdžių ugdymas prisideda prie vaikų savireguliacijos ir savikontrolės ugdymo, konfliktinių situacijų sprendimo, emocijų valdymo, o tai kuria gerus tarpusavio santykius grupėje.

Dar vienas iš sprendimų ar būdų, kurį taip pat taiko tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai, iššūkiams įveikti – specialistų pagalba. Informantai supranta, kad vieni ugdydami SUP turinčius vaikus sunkumų neįveiks, todėl bendradarbiavimas prisideda prie vaikų ugdymosi kokybės. Bendradarbiaudami pedagogai ir švietimo pagalbos specialistai dalinasi patirtimi, aptaria ugdymo strategijas ir metodus, kad visi vaikai galėtų ugdytis pagal savo gebėjimus ir patirtų sėkmę.

Apibendrinant galima teigti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, taikydami įtraukiojo ugdymo principus, pastebėjo reikšmingus pokyčius ugdymo veiklų organizavime įvairių gebėjimų vaikams. Informantai akcentavo didesnę dėmesį individualiems vaikų poreikiams, ugdymo priemonių ir metodų įvairovės didinimą, glaudesnę bendradarbiavimą su specialistais bei ugdymo aplinkos pritaikymo svarbos didėjimą. Šie aspektai sudaro sąlygas visapusiškam vaiko dalyvavimui ugdymo procese ir ugdymosi rezultatų siekimui. Tyrimo dalyviai taip pat pabrėžė, kad įtraukusis ugdymas daro teigiamą poveikį tiek visai vaikų grupei, tiek specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams. Kartu buvo išskirti ir sunkumai bei iššūkiai, su kuriais pedagogai susiduria įgyvendindami įtraukujį ugdymą, bei aptarti jų sprendimo būdai, padedantys įveikti patiriamus sunkumus.

3.5. Pedagogų profesinio pasirengimo, bendradarbiavimo ir tobulėjimo vertinimas

Interviu metu buvo domėtasi, kaip ikimokyklinio ugdymo pedagogai vertina savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius įvairių specialiųjų ugdymosi poreikių. Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų nurodė, kad turi žinių ir ruošėsi ugdyti vaikus, turinčius negalią ar didesnių specialiųjų ugdymosi poreikių, tačiau vis dar susiduria su naujais iššūkiais, todėl supranta, kad reikia nuolat gilinti žinias, domėtis naujovėmis. Informantai interviu metu akcentavo, kad jau gali atpažinti vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikius, požymius, jų gebėjimus ir ugdymosi sunkumus, pritaikyti ugdymo(si) metodus ir priemones, geba parinkti užduotis atsižvelgiant į individualius vaikų gebėjimus. Pedagogai pažymėjo, kad dar nėra pasiruošę ir susiduria su sunkumais, kai reikia ugdyti autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus arba vaikus, turinčius elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, todėl šiose srityse dar reikia papildomų žinių.

Analizuojant informantų duomenis apie tai, kaip keitėsi ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūris į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties buvo išskirta viena kategorija – „*Požiūrio į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties kaita*“ bei ją detalizuojančios subkategorijos, apibūdinančios, informantų nuomonę analizuojamu klausimu (žr. 21 lentelę).

21 lentelė. **Požiūrio į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties kaita (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Ilustruojantys teiginiai
Požiūrio į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties kaita	Dėmesys individualiems vaiko poreikiams	„<...> Supratau, kad vaikų poreikiai ir gebėjimai skirtingi, todėl tam skiriu daugiau dėmesio <...>“. (P8) „<...> Daugiau dėmesio skiriu vaiko individualiems gebėjimams <...>“. (P2) „<...> Išmokau geriau pažinti vaikus, prisitaikyti prie jų gebėjimų ir poreikių <...>“. (P9) „<...> Norėdama kokybiško ugdymo proceso išmokau geriau pažinti vaikų individualius gebėjimus ir prie jų prisitaikyti <...>“. (P5)
	Įvairesni ugdymo metodai	„<...> Anksčiau taikydavau tradicinius ugdymo metodus, dabar įtraukiu įvairesnių <...>“. (P1) „<...> Pradėjau suprasti, kad reikia daugiau žinių apie ugdymo metodų įvairovę, nes tradiciniai jau nebedomino vaikų <...>“. (P3) „<...> Pastebėjau, kad norint sudominti vaikus reikia įvairių ugdymo metodų, jau paaiškinti mokomąją medžiagą nebepakanka <...>“. (P10)
	Dėmesys emocinei gerovei grupėje	„<...> Labai svarbu, kad visi vaikai grupėje jaustųsi gerai ir saugiai <...>“. (P7) „<...> Kai grupėje vyrauja gera atmosfera ir ugdymosi procesas visiškai kitoks <...>“. (P4) „<...> Daugiau dėmesio skiriu santykių kūrimui, taisyklių

		nustatymui, t.y. teigiamai atmosferai grupėje <...>“. (P10) „<...> Anksčiau daugiau dėmesio skyriau žinių perdavimui vaikams, tačiau supratau, kad pirmiausia grupėje turi vyrauti pagarbi atmosfera <...>“. (P6).
	Bendradarbiavimas	„<...> Svarbus bendradarbiavimas su tėvais ir specialistais <...>“. (P4) „<...> Kad ir kaip sunku būna reikia bendradarbiauti su vaikų tėvais <...>“. (P1) „<...> Mes visi tėvai ir specialistai siekiame bendro tikslo <...>“. (P8) „<...> Anksčiau galvodavau, kad viena galiu išspręsti visus vaikų patiriamus ugdymosi sunkumus, bet dabar suprantu koks svarbus bendradarbiavimas <...>“. (P10)

Empiriniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai įgiję daugiau žinių apie įtrauktį pradėjo daugiau dėmesio skirti individualiems vaiko poreikiams. Taikomi ugdymosi procese įvairesni metodai palengvina vaikų ugdymosi procesą, o pagalbinės priemonės suteikia galimybę visiems vaikais dalyvauti grupės veiklose.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalydamiesi savo patirtimi, nurodė, kad įgiję daugiau patirties suprato, jog neužtenka vien tik ugdyti vaikus – itin svarbi ir emocinė gerovė grupėje. Pedagogų teigimu, palanki emocinė aplinka skatina vaikų bendradarbiavimą ir motyvaciją, mažina konfliktinių situacijų bei įtampos pasireiškimą, gerina tarpusavio santykius ir padeda siekti geresnių ugdymosi rezultatų. O norint pasiekti gerų ugdymosi rezultatų labai svarbus bendradarbiavimas su vaikų tėvais ir švietimo pagalbos specialistais. Vaikų tėvai ir specialistai turi siekti bendro tikslo, todėl jų bendradarbiavimas ir susitarimų laikymasis yra svarbus siekiant vaikų ugdymosi ir emocinės gerovės grupėje.

Analizuojant informantų duomenis apie sąlygas ar pagalba, kurių reikėtų pedagogams, kad galėtų sėkmingai įgyvendinti įtraukų ugdymą savo grupėje, buvo išskirta viena kategorija – „Sėkmingo įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo sąlygos ir pagalba“, ir ją detalizuojančios subkategorijos (žr. 22 lentelę).

22 lentelė. Sąlygos ar pagalba, kurių reikia, kad sėkmingai būtų įgyvendintas įtraukusis ugdymas grupėje (N=10)

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Sėkmingo įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo sąlygos ir pagalba	Mažesnės grupės	„<...> Norėtusi, kad vaikų grupės būtų mažesnės, ypač jeigu yra ne vienas SUP turintis vaikas <...>“. (P10) „<...> Labai sunku dirbti, kai yra daugiau nei vienas SUP turintis vaikas <...>“. (P2) „<...> Jeigu dirbčiau su mažesniu vaikų skaičiumi ugdymosi procesas būtų efektyvesnis <...>“. (P4) „<...> Kai grupėje yra daug vaikų labai sunku paskirstyti dėmesį <...>“. (P5)
	Tėvų bendradarbiavimas	„<...> Labai trūksta atviros komunikacijos apie vaikų pasiekimus ir pažangą <...>“. (P7) „<...> Tėvai nenoriai įsitraukia į pagalbos teikimo procesą ir

		rekomendacijų laikymąsi <...>“. (P3) „<...> Tėvai nesupranta kaip kenkia savo vaikams, kai nepripažįsta, jog reikia papildomos pagalbos <...>“. (P9) „<...> Tėvai dažniausiai atveda ir pasiima vaikus ir nesidomi kaip jų vaikui sekasi <...>“. (P2)
	Mokymai	„<...> Reikia nuolat kelti savo kvalifikaciją <...>“. (P7) „<...> Kartais jaučiuosi, kad kažko nežinau, todėl reikia mokytis nuolat ir papildomai <...>“. (P1) „<...> Kai prasidėjo įtraukusis ugdymas reikia nuolat domėtis naujovėmis <...>“. (P8) „<...> Norint dirbti efektyviai reikia nuolat investuoti į savo žinias <...>“. (P6). „<...> Labai norėčiau dalyvauti supervizijose ir atrasti sprendimus esant sunkiai situacijai <...>“. (P3)
	Administracijos palaikymas	„<...> Jaučiu per mažą administracijos palaikymą <...>“. (P8) „<...> Administracija dažniau palaiko tėvus nei savo darbuotojus <...>“. (P1) „<...> Esant konfliktinei situacijai iš administracijos palaikymo nelabai gausi <...>“. (P4) „<...> Vadovai labiau linkę palaikyti tėvus nei savo darbuotojus <...>“. (P6)

Atlikus tyrimo rezultatų analizę, pastebėta, kad sėkmingam įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui grupėje pageidautinas mažesnis vaikų skaičius. Pedagogai interviu metu pabrėžė, kad sunku paskirstyti dėmesį visiems vaikams, o ypač tiems, kurie susiduria su sunkumais, nes jiems reikia daugiau pagalbos ir priežiūros. Ugdant mažesnę vaikų grupę darbo procesas taptų efektyvesnis, neprarandant dėmesio gabesniems vaikams.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai supranta bendradarbiavimo su tėvais svarbą, tačiau pastebi, kad neretai tėvai nenori įsitraukti į ugdymosi procesą, priimti sprendimų, o ypač sunkumų kyla, kai reikia pripažinti vaikų patiriamus sunkumus. Tada tėvai kaltina pedagogus nekompetencija, skundžia administracijai ir pedagogai dažniausiai jaučiasi palikti vieni, nes administracija palaiko tėvus: „<...> *Esant konfliktinei situacijai iš administracijos palaikymo nelabai gausi* <...>“. Kol tėvai kaltina kitus dėl vaikų patiriamų sunkumų ir nepripažįsta esamos situacijos, vaikai jaučia įtampą, nerimą ir negauna papildomos švietimo specialistų pagalbos, dėl ko nukenčia ugdymosi procesas.

Norint, kad sėkmingai būtų įgyvendintas įtraukusis ugdymas grupėje, pedagogai išskiria mokymų svarbą. Informantai supranta, kad reikia nuolat kelti kvalifikaciją, domėtis naujovėmis, dalintis gerąja patirtimi: „<...> *Reikia nuolat kelti savo kvalifikaciją* <...>“. Ugdymo procese pedagogai kiekvieną dieną susiduria su iššūkiais, todėl žino sritis, kurias reikėtų tobulinti, kad galėtų sėkmingai ugdyti visus vaikus.

Kadangi ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskyrė mokymų svarbą, tai kitu interviu klausimu buvo svarbu sužinoti, kokias žinias, gebėjimus ar kompetencijas norėtų toliau tobulinti, kad galėtų užtikrinti kokybišką ugdymą visiems grupės vaikams. Interviu metu paaiškėjo, jog

informantai norėtų gilinti žinias apie tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo ypatumus, saugios grupės aplinkos kūrimą, ugdymosi metodus, kurie palengvintų vaikų, patiriančių sunkumų, ugdymą.

Taip pat ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskyrė žinių poreikį aplinkai pritaikyti, teigiamo elgesio skatinimą per pozityvius pastiprinimus, norėtų gilinti žinias apie bendradarbiavimo su specialistais svarbą. Pedagogai interviu metu teigė, kad pasitaiko situacijų, kai viską išbando ir niekaip nepavyksta išspręsti susidariusios situacijos, todėl mano, jog supervizijos ir dalinimasis savo ne tik gerą patirtimi, bet ir patiriamais sunkumais padėtų įveikti iššūkius.

Visi tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai akcentavo komandinio darbo svarbą, kuriant ir įgyvendinant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. 23 lentelėje pateikta pagal informantų atsakymus kategorija „Komandinio darbo svarba įtraukiajam ugdymui“, kurią sudarė penkios subkategorijos, atskleidžiančios komandinio darbo svarbą.

23 lentelė. **Pedagogų komandinio darbo svarba kuriant ir įgyvendinant įtraukią ugdymo aplinką (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Komandinio darbo svarba įtraukiajam ugdymui	Skirtingos specialistų kompetencijos	„<...> Komandoje dirba skirtingų sričių specialistai, kurie dalinasi savo žiniomis <...>“. (P8) „<...> Skirtingi specialistai iš savo srities įvertina vaikus, o tai leidžia priimti geriausius sprendimus ugdymo klausimais <...>“. (P3) „<...> Į vaiką visi specialistai žiūrimė iš savo kompetencijų srities, todėl įvertiname teisingai <...>“. (P1) „<...> Dirbant komandoje galima patenkinti individualius vaiko poreikius <...>“. (P4)
	Aplinkos pritaikymo efektyvumas	„<...> Dirbant komandoje lengviau pritaikyti ugdymosi aplinkas <...>“. (P7) „<...> Kartu pritaikome ugdymosi ir poilsio aplinkas, kad atlieptumėm į visus vaikų individualius poreikius <...>“. (P10) „<...> Dirbant komandoje lengviau suplanuoti erdvių pritaikymus <...>“. (P2)
	Ugdymo kokybė	„<...> Dirbant komandoje gerėja vaikų ugdymosi kokybė <...>“. (P7) „<...> Dirbant komandoje gaunu rekomendacijų iš specialistų, kaip efektyviau dirbti <...>“. (P9)
	Bendravimo su tėvais efektyvumas	„<...> Kai bendraujame su tėvais visa komanda galima pateikti vieningą nuomonę ir tėvai ne taip neigimai reaguoja <...>“. (P6) „<...> Kai tėvai bendrauja su visa specialistų komanda tampa vaikų ugdymosi partneriais <...>“. (P5) „<...> Jaučiuosi saugiau, kai su tėvais bendrauja visa komanda <...>“. (P4)
	Sunkumų atpažinimas	„<...> Kai komandoje dirba visų sričių specialistai lengviau atpažinti vaikų patiriamus sunkumus ir juos įvertinti <...>“. (P2)

		„Vaikai gauna visą reikiamą specialistų pagalbą ir patiria mažiau sunkumų <...>“. (P8) „<...> Specialistai pastebi vaikų sutrikimus ir gali greičiau suteikti reikiamą pagalbą <...>“. (P5)
--	--	--

Tyrimo rezultatai parodė, kad visi ikimokyklinio ugdymo pedagogai supranta komandinio darbo svarbą. Informantai akcentavo, kad komandinė veikla, apjungianti skirtingų kompetencijų specialistus, leidžia tiksliau įvertinti vaikų patiriamus iššūkius ir, bendradarbiaujant su tėvais, teikti reikalingą švietimo pagalbą. Pedagogai supranta, jog dirbant komandoje galima efektyviau pritaikyti ugdymosi aplinką pagal vaikų poreikius: „<...> *Kartu pritaikome ugdymosi ir poilsio aplinkas, kad atlieptumėm į visus vaikų individualius poreikius <...>*“, o tai efektyvina vaikų ugdymosi procesą, mažina įtampą, leidžia visiems vaikams jaustis grupės dalimi. Dirbant komandoje jos nariai lengviau atpažįsta vaikų patiriamus sunkumus ir gali efektyviau suteikti reikiamą pagalbą: „<...> *Specialistai pastebi vaikų sutrikimus ir gali greičiau suteikti reikiamą pagalbą <...>*“, todėl tikėtina, jog tai lemia kokybišką vaikų individualių poreikių atliepimą.

Tyrime dalyvavę informantai interviu metu išskyrė ir didesnę ugdymo kokybę dirbant komandoje, o tai reiškia, jog komandoje dirbantys specialistai siekia bendro tikslo, t.y. nuoseklaus ugdymo proceso.

Pedagogai interviu metu ne kartą akcentavo patiriamus sunkumus bendraujant su vaikų tėvais, todėl visos komandos susitelkimas bendraujant su tėvais padeda lengviau rasti bendrų sprendimų vaikų labui.

Iš šių pedagogų pasisakymų matyti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai supranta komandinio darbo svarbą kuriant ir įgyvendinant įtraukią ugdymo aplinką, nes tai lemia vaikų individualių poreikių tenkinimą, sistemingo ugdymo proceso ir bendrą grupės mikroklimatą kūrimą.

Vaikų tėvai yra labai svarbi grandis ugdymosi procese, todėl interviu metu buvo domėtasi, kaip ikimokyklinio ugdymo pedagogai bendradarbiaujate su tėvais (globėjais), siekdami užtikrinti visų vaikų įtraukimą ir dalyvavimą grupės veiklose. 24 lentelėje pagal informantų atsakymus išskirta kategorija „*Bendradarbiavimo su tėvais svarba*“ ir 4 subkategorijos, apibūdinančios pedagogų nuomonę apie analizuojamą situaciją.

24 lentelė. **Pedagogų bendradarbiavimas su tėvais (globėjais), siekiant užtikrinti vaikų įtraukimą ir dalyvavimą grupės veiklose (N=10)**

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
	Nuolatinė komunikacija	„<...> Reguliariai bendrauju su tėvais, teikiu jiems informaciją <...>“. (P10)

Bendradarbiavimo su tėvais svarba		„<...> Pati informuoju tėvus ir stengiuosi, kad jie dalintųsi savo pastebėjimais <...>“. (P2) „<...> Nuolat kontaktuoju su tėvais telefonu, žinutėmis <...>“. (P9) „<...> Tėvai yra informuojami apie ugdymo veiklas, vertinimo sistemą <...>“. (P5) „<...> Man labai svarbu, kad tėvai viską žinotų apie savo vaikus, todėl dažnai komunikuojau su jais <...>“. (P8)
	Įtraukimas į ugdymo procesą	„<...> Skatinu tėvus įsitraukti į ugdymo procesą <...>“. (P7) „<...> Kviečiu tėvus dalyvauti bendrose veiklose ne tik per šventes <...>“. (P3) „<...> Tėvai nors ir nenoriai, bet po truputį supranta kaip svarbu dalyvauti vaikų ugdymo procese <...>“. (P4) „<...> Įtraukti tėvus į bendras veiklas yra labai sunkus darbas, nes tėvai nenori prisiimti atsakomybės, tačiau turi dalyvauti <...>“. (P1)
	Bendri susitarimai	„<...> Kartu su tėvais susitariame apie vaiko dienotvarkę, taisykles ir stengiamės jų laikytis <...>“. (P7) „<...> Grupėje ir namuose stengiamės laikytis bendrų susitarimų <...>“. (P4) „<...> Kai grupėje ir namuose yra tos pačios taisyklė vaikas jaučiasi saugiau <...>“. (P6) „<...> Nors ir ne visada pavyksta, bet stengiamės pasidaryti bendrus susitarimus, taisykles ir jų laikytis <...>“. (P2)
	Partnerystė	„<...> Nuolat akcentuoju tėvams, kad jie yra ugdymo partneriai <...>“. (P8) „<...> Mes visi siekiame bendro tikslo ir esame tarsi partneriai <...>“. (P1) „<...> Mes esame partneriai, kurie stengiasi dėl vaikų ir jų geros savijautos grupėje <...>“. (P5)

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi savo patirtimi, nurodė, kad nuolat bendrauja su vaikų tėvais, juos informuoja apie ugdymosi pasiekimus, daromą pažangą ir tikisi tokios pat komunikacijos iš vaikų tėvų. Nuolatinė abipusė komunikacija leidžia informantams geriau pažinti vaikus, suprasti individualius jų poreikius, nes tėvai gali suteikti vertingos informacijos apie vaikų pomėgius, patiriamus sunkumus, kurie leidžia teisingai pritaikyti ugdymo metodus ir veiklas, kad visi vaikai galėtų įsitraukti į grupės veiklas.

Komunikuodami informantai su vaikų tėvais įtraukia juos į ugdymo procesą. Interviu metu paašškėjo, jog tėvai nenoriai įsitraukia į ugdymo procesą, nenori prisiimti atsakomybės už ugdymosi procesą, tačiau aktyviai komunikuojant po truputį tėvai įsitraukia į bendras veiklas. Iš ikimokyklinio ugdymo pedagogų pasisakymų matyti, kad kuo dažniau ir aktyviau tėvai įsitraukia į bendras veiklas, tuo vaikai jaučiasi saugiau.

Siekdami palengvinti vaikų, patiriančių ugdymosi sunkumų, įsitraukimą į bendras grupės veiklas, pedagogai ir tėvai stengiasi sudaryti bendrus susitarimus, galiojančius tiek ugdymo įstaigoje, tiek namuose: „<...> Kai grupėje ir namuose yra tos pačios taisyklės, vaikas jaučiasi saugiau <...>“. Bendrų susitarimų laikymasis kuria gerą mikroklimatą grupėje, kurioje visi vaikai įsitraukia į bendras veiklas. Tėvų ir ikimokyklinio ugdymo pedagogų partnerystė prisideda

prie vaikų įtraukimo ir aktyvaus dalyvavimo grupės veiklose, sudarant palankias sąlygas jų asmenybės formavimuisi ir emocinei gerovei.

Paskutiniu interviu klausimu buvo norima sužinoti, kaip dalijasi patirtimi su kolegomis pedagogai apie įtraukiojo ugdymo organizavimą grupėje. Interviu metu paaiškėjo keletas būdų, kuriuos dažniausiai minėjo informantai. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai pabrėžė, kad įvairias situacijas dažniausiai sprendžia neformalių pokalbių metu, aptardami veiklų pritaikymą, metodų pasirinkimą vaikams bei jų pasiektą pažangą. Metodiniuose pasitarimuose pedagogai kolegoms pristato pavykusias veiklas, taikomus metodus, analizuoja įvairias situacijas, ieško geriausių sprendimų vaikų ugdymo(si) klausimais. Organizuojant atviras veiklas pedagogai kviečia kitų ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogus veiklos stebėjimui ir aptarimui.

A, kad dalijimasis savo patirtimi su kolegomis leidžia kokybiškiau organizuoti vaikų veiklas grupėje. Aptariant sėkmingus atvejus grupėje, analizuojant patiriamus iššūkius, išbandytus ugdymo metodus ir priemones, taip pat daug dėmesio skiriant teikiamai pagalbai įvairiose veiklose galima siekti ugdymo kokybės.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad informantai įtraukųjį ugdymą vertina, kaip vienu ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, SUP turinčių vaikų ugdymą, ugdymo proceso pritaikymą prie vaikų gebėjimų bei specialistų pagalbą. Įtraukiojo ugdymo veiksmingumas priklauso nuo pedagogų asmeninių savybių ir kompetencijų. Pastebėta, kad pedagogai prie asmeninių savybių priskiria empatiją ir atjautą, kantrybę, kūrybiškumą bei toleranciją ir pagarbą. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai planuodami ir organizuodami įtraukųjį ugdymą grupėje pirmiausia individualizuoja ugdymo turinį ir pritaiko fizinę aplinką. Pritaikydami ugdymo aplinką pedagogai dėmesį skiria fizinių ir techninių aplinkų pritaikymui. Organizuojant visiems vaikams bendras veiklas svarbi pasirinkimo galimybė, komandinis darbas, veiklų ir užduočių pritaikymas bei stebėjimas ir pagalbos vaikui planų koregavimas. Pedagogai pastebėjo vaikų ugdymo veiklų pokyčius pradėjus taikyti įtraukiojo ugdymo principus. Informantai pabrėžė, kad pradėjo skirti didesnę dėmesį individualiems vaikų poreikiams, taikyti įvairesnes ugdymo priemones ir metodus, bendradarbiauti su specialistais bei pritaikyti ugdymo aplinką. Pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskiria tik teigiamas vaikų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo sritis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą. Informantai teigė, kad bendraudami vaikai ugdosi socialinius įgūdžius, tampa empatiški, mažėja atskirtis grupėje, gerėja bendravimo kultūra. Pedagogai patiria sunkumų ar iššūkių, kas apsunkina įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą. Pedagogai interviu metu nurodė, kad sunkiai sekasi bendrauti su vaikų tėvais, ypač tais, kurie

patiria sunkumų, paskirstyti dėmesį visiems vaikams vienodai ir įtraukti į veiklas, kurios reikalauja daugiau pastangų. Vienas iš sprendimų ar būdų, kurį taiko tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai iššūkiams įveikti – pozityvaus elgesio palaikymas. Dar vienas pedagogų sprendimas ar būdas, kurį taiko tyrime dalyvavę ikimokyklinio ugdymo pedagogai, iššūkiams įveikti, tai užduočių individualizavimas. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi savo patirtimi, nurodė, kad nuolat bendrauja su vaikų tėvais, juos informuoja apie ugdymosi pasiekimus, daromą pažangą ir tikisi tokios pat komunikacijos iš vaikų tėvų. Dalijimasis savo patirtimi su kolegomis leidžia kokybiškiau organizuoti vaikų veiklas grupėje. Aptariant sėkmingus atvejus grupėje, analizuojant patiriamus iššūkius, išbandytus ugdymo metodus ir priemones bei daug dėmesio skiriant teikiamai pagalbai įvairiose veiklose, siekiama ugdymo kokybės gerinimo.

DISKUSIJA

Atlikto „Ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirčių įgyvendinant įtraukujį ugdymą“ tyrimo rezultatai buvo palyginami su Lietuvos ir užsienio mokslininkų atliktų tyrimų rezultatais.

Tyrime dalyvavę informantai įstaigos pasirengimą įgyvendinti įtraukujį ugdymą vertina per savo pasirengimą. Informantai nurodė, kad be pedagogų pasirengimo įgyvendinti įtraukujį ugdymą labai svarbus ir bendradarbiavimas. Vieni pedagogai interviu metu akcentavo tarpusavio bendradarbiavimą, kiti – bendradarbiavimą su kolegomis iš kitų ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Lieberman et al. (2024) išskiria pedagogo vaidmens svarbą ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus, nes pedagogas prisiima atsakomybę už kiekvieną vaiką ir jo dalyvavimą įvairiose veiklose ir asmeninę pažangą.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai įtraukujį ugdymą vertina kaip vienodų ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP) turinčių vaikų ugdymą, ugdymo proceso pritaikymą prie vaikų gebėjimų bei švietimo specialistų teikiamą pagalbą. Balık ir Özgün (2024) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė teigiamą ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį į įtraukujį ugdymą. Pedagogų nuomone, įtraukusis ugdymas apima visų vaikų ugdymą, neišskiriant SUP turinčių vaikų, kuris atitinka kiekvieno vaiko individualius poreikius ir galimybes, taip užtikrinamas aktyvus vaikų dalyvavimas ir bendravimas su bendraamžiais.

Išanalizavus gautus tyrimo duomenis apie pedagogų nuostatas, kuriomis vadovaujamasi kuriant įtraukią ugdymo aplinką grupėje, buvo išskirti svarbiausi veiksniai, iš kurių vienas – pagarba ir empatija. Šį faktą patvirtina Dávila-Acedo et al. (2022) atlikto tyrimo rezultatai, kurie atskleidė, kad pedagogams vadovaujantis pagarbos ir empatijos nuostatomis bei palaikant emocinį saugumą, vaikai noriai įsitraukia į bendrą veiklą.

Pedagogai interviu metu nurodė, kad vaikai noriai dalyvauja bendroje veikloje tuomet, kai patiria sėkmę ir geba atlikti paskirtas užduotis, nes tada jaučiasi pilnaverčiais grupės nariais. Vaikų patiriama sėkmė siejama su saugumo jausmu grupėje, todėl emocinės ir socialinės aplinkos kūrimas stiprina tarpusavio santykius, formuoja grupės kultūrą ir skatina vaikus aktyviai įsitraukti į bendrą veiklą, kai jie jaučiasi išgirsti, suprasti ir gerbiami. Valuckienė ir bendraautorai (2022) tyrimo metu nustatė, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigose, sėkmingai ugdančiose kiekvieną vaiką, dominuoja požiūris, kad kiekvienas vaikas gali pasiekti rezultatų, todėl ugdymo procese jie nėra išskiriami taikant žemesnius standartus ar keliant žemesnius lūkesčius jų ugdymosi rezultatams.

Siekdami didinti vaikų įsitraukimą į grupės veiklas, ikimokyklinio ugdymo pedagogai taiko įvairias vizualines ir sensorines priemones. Pagalbinės priemonės palengvina užduočių atlikimą ir leidžia vaikams dalyvauti bendrose grupės veiklose. Saulėnienė ir Grikietytė (2022) atlikusios tyrimą nustatė, kad pedagogui labai svarbu skirtingais metodais, pasitelkiant skirtingose aplinkose vis kitas inovacijas, ugdytis ar plėtoti įvairius gebėjimus. Raudeliūnaitė ir Steponėnienė (2020) nurodo, kad įtraukusis ugdymas sukuria poreikį diegti ir kurti naujus mokymo(si) metodus, pereiti prie kiekvieno vaiko individualizuoto ugdymo, pritaikant ugdymo aplinką ir naudojant įvairias mokymosi formas.

Dar vienas ugdymo būdas, kurį išskyrė pedagogai interviu metu, tai pagalba ir partnerystė. Dirbdami grupėse vaikai mokosi vieni iš kitų, dalinasi atsakomybėmis, mokosi tolerancijos ir pagarbos, todėl įgyja ne tik žinių, bet ir auga kaip asmenybės. Tokius pat tyrimo rezultatus pateikė Farooq ir Asim (2018). Autoriai nustatė, kad pagalba ir partnerystė dirbant grupėse nediskriminuoja vaikų, o skatina juos padėti vieni kitiems ir tobulėti.

Pedagogai, pradėjus taikyti įtraukiojo ugdymo principus, pastebėjo pokyčius vaikų veiklose, akcentuodami dėmesį individualiems vaikų poreikiams, įvairesnių ugdymo priemonių ir metodų pasirinkimą, bendradarbiavimą su specialistais bei aplinkos pritaikymą. Visa tai prisideda prie pilnavertiško vaiko dalyvavimo ugdymosi procese ir rezultatų siekimo. Klizaitė, Varneckienė ir Valaitienė (2024) atlikusios tyrimą pastebėjo, kad ugdymas turi atliepti vaiko individualiuosius ugdymosi poreikius, parinktus tinkamus ugdymo metodus ir švietimo pagalbą: psichologinę, specialiąją pedagoginę, socialinę. Van Boxtel & Sugita (2019) manymu, pedagogas apie vaikų įvairovę turi galvoti per visus ugdymo etapus, t.y. nuo veiklos planavimo, proceso organizavimo iki ugdytinių pažangos vertinimo.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai, pritaikydami ugdymo aplinką, pirmiausia dėmesį skiria fizinių ir techninių aplinkų pritaikymui. Vosylienė (2023) atlikto tyrimo metu nustatė, kad turi būti užtikrintas ugdymo aplinkos pritaikymas ir modernizavimas, reikalingų priemonių, atitinkančių įvairius ugdymosi poreikius, įsigijimas.

Išanalizavus gautus tyrimo duomenis, pastebėta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai išskiria teigiamas vaikų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo sritis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą, nes bendraudami vaikai ugdosi socialinius įgūdžius, tampa empatiški, mažėja atskirtis grupėje ir gerėja bendravimo kultūra. Yaroshas (2018); Drossel et al. (2019); Simon et al. (2023) savo darbuose akcentuoja, jog įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas naudingas vaikams, ugdant jų toleranciją ir socialinius įgūdžius.

Socialinių įgūdžių ugdymas, anot informantų, padeda visiems vaikams, o ypač specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams, sėkmingai dalyvauti bendrose veiklose bei kurti

pozityvius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais. Šį faktą patvirtina Prashanti ir Ramnarayan (2020) atlikto tyrimo rezultatai, kurie atskleidė, kad pedagogai, skirdami dėmesį vaikų socialinių įgūdžių ugdymui, ne tik kuria pozityvius tarpusavio santykius, bet ir saugią ugdymosi aplinką, kurioje vaikai nebijo reikšti savo emocijų.

Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad dalyvavimas bendrose veiklose padeda vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tobulinti socialinius ir pažintinius gebėjimus. Šiuos tyrimo rezultatus patvirtina Berti et al. (2023), Zurbriggen et al. (2023) atliktų tyrimų rezultatai. Autoriai nurodo, jog vaikų dalyvavimas bendrose ugdomosiose veiklose su bendraamžiais turi teigiamos įtakos socialiniams, akademiniais pasiekimams ir mokomosios medžiagos įsisavinimui.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogams sunku vienodai paskirstyti dėmesį visiems vaikams. Balık & Özgün (2024) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina, kad pedagogai susiduria su iššūkiais įgyvendinant įtraukųjį ugdymą. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai dažnai negali skirti vienodo dėmesio visiems vaikams, nes vaikams, turintiems SUP, tenka skirti daugiau dėmesio, o tai gali neigiamai paveikti kitų vaikų ugdymo kokybę.

Tyrimo metu nustatyta, kad nuolatinė abipusė komunikacija leidžia informantams geriau pažinti vaikus ir suprasti jų individualius poreikius, nes tėvai gali pateikti vertingos informacijos apie vaikų pomėgius, patiriamus sunkumus. Tai padeda teisingai pritaikyti ugdymo metodus bei veiklas, kad visi vaikai galėtų aktyviai įsitraukti į grupės veiklas. Įvertinus informantų pasisakymus, matyti, kad pedagogai patiria sunkumų ar iššūkių, kurie apsunkina įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą. Interviu metu pedagogai nurodė, kad jiems ypač sudėtinga bendrauti su vaikų, patiriančių ugdymosi sunkumų, tėvais. Azad et al. (2018); Ali & Fitriana (2022); Hanline, Eldridge & Robbins (2024) atlikę tyrimus nustatė, kad šeimos ir pedagogų partnerystė gali iš esmės pagerinti vaikų ugdymosi sėkmę grupėje, tačiau jų tarpusavio komunikacija gali būti iššūkis tiek pedagogams, tiek ir tėvams.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dalindamiesi savo patirtimi, nurodė, kad nuolat bendrauja su vaikų tėvais, juos informuoja apie ugdymosi pasiekimus, daromą pažangą. Tai atitinka Lieberman et al. (2024) tyrimo rezultatus, kuriuose pabrėžiama, kad pedagogas, ugdydamas vaikus, turi nuolat stebėti kiekvieno vaiko daromą individualią pažangą, vertinti pasiekimus ir apie tai komunikuoti su tėvais.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai teigė, kad įtraukusis ugdymas efektyviau įgyvendinamas įstaigose, kuriose pedagogai ir švietimo pagalbos specialistai reguliariai bendradarbiauja. Görel & Hellmich (2022) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina, kad pedagogų, švietimo pagalbos specialistų ir vadovų tarpusavio bendradarbiavimas prisideda prie efektyvesnio įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo.

Empiriniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai turi nuolat tobulinti savo žinias, siekdami visiems ikimokyklinio amžiaus vaikams užtikrinti kokybišką ugdymosi procesą. Vitkauskienė ir Martinaitytė (2023) nustatė, kad įtraukusis ugdymas reikalauja nuolatinio pedagogų mokymosi ir tobulėjimo, siekiant geriau suprasti savo mokinių, turinčių įvairių ugdymosi sutrikimų, mokymosi poreikius.

Tyrimo ribotumai. Šis atliktas tyrimas turi keletą ribotumų. Pirmiausia, kaip tyrimo ribotumą būtų galima išskirti mažą tyrimo dalyvių imtį, todėl negalima daryti kategoriškų išvadų, tinkančių visiems ikimokyklinio ugdymo pedagogams. Antra, tyrime dalyvavo tik ikimokyklinio ugdymo pedagogai iš nedidelio skaičiaus ugdymo įstaigų, todėl jų patirtys negali būti vienodai pritaikomos kitose ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Trečia, tyrimui atlikti buvo pasitelktas tik vienas tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, todėl tikėtina, kad tyrimo rezultatai nėra pakankamai išsamūs. Siekiant didesnio tyrimo objektyvumo ir platesnio esamos situacijos atskleidimo, reiktų pasitelkti papildomus tyrimo metodus ir apklausti daugiau ikimokyklinio ugdymo pedagogų.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad įtraukusis ugdymas sudaro sąlygas visiems vaikams ugdytis bendroje aplinkoje, atsižvelgiant į jų individualius gebėjimus ir poreikius. Pabrėžiama, kad kiekvienas vaikas turi jaustis visaverčiu grupės, ugdymo įstaigos ir bendruomenės nariu, o ugdymo turinys turi būti pritaikytas taip, kad atitiktų vaikų poreikius ir nesukeltų psichologinio diskomforto. Pedagogo vaidmuo ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus yra itin svarbus, nes jis ne tik perteikia akademines žinias, bet ir ugdo vaikų socialinius įgūdžius, bendradarbiavimo gebėjimus bei formuoja vaiko asmenybės bruožus. Tinkamai parinkti ugdymo metodai, pritaikyta mokomoji medžiaga ir pedagoginė parama leidžia įtraukti visus vaikus į ugdymo(si) procesą bei atskleisti jų ugdymosi galimybių spektrą..

2. Atlikus gautų duomenų turinio analizę galima teigti, kad dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų yra pasirengę įgyvendinti įtraukųjį ugdymą ir turi pagrindines kompetencijas ugdyti vaikus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių. Jie sugeba atpažinti vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikius, pritaikyti ugdymo(si) metodus ir priemones bei parinkti užduotis pagal individualius vaikų gebėjimus. Tuo pat metu pedagogai pripažįsta, kad susiduria su iššūkiais ugdant vaikus, turinčius autizmo spektro bei elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, todėl šiose srityse būtina papildomai gilinti žinias ir domėtis naujovėmis.

3. Empiriniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai įtraukųjį ugdymą suvokia kaip vienodų ugdymosi sąlygų sudarymą visiems vaikams, SUP turinčių vaikų ugdymą, ugdymo proceso pritaikymą pagal vaikų gebėjimus bei švietimo pagalbos specialistų įtraukimą. Interviu metu pedagogai pabrėžė tėvų įtraukimo svarbą, akcentuodami, kad bendradarbiavimas tarp pedagogų ir tėvų skatina vaikų saugumo jausmą grupėje ir sudaro palankesnes sąlygas efektyvesniam ugdymuisi, kai visi siekia bendro tikslo ir sistemingai bendradarbiauja. Taip pat išryškėjo pedagogų požiūris, kad sėkmingam įtraukiojo ugdymo įgyvendinimui būtinos tinkamai pritaikytos ugdymo aplinkos, pakankamos ugdymo priemonės ir nuolatinė specialistų pagalba.

4. Analizuojant ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtį nustatyta, kad jie, taikydami įtraukiojo ugdymo principus, skatina tiek įprastos raidos, tiek specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų dalyvavimą bendrose grupės veiklose naudodami vizualines, sensorines ir skaitmenines priemones. Pedagogai taiko būdus, skatinančius vaikų saviraišką, tarpusavio pagalbą ir partnerystę, suteikia pasirinkimo galimybes, taiko lankstų veiklos tempą, komandines veiklas bei pritaiko ir koreguoja veiklas pagal vaikų poreikius. Šių priemonių ir būdų taikymas lėmė reikšmingus pokyčius ugdymo procese: padidėjo dėmesys individualiems vaikų poreikiams ir ugdymo aplinkų pritaikymui, išaugo taikomų metodų įvairovė, sustiprėjo bendradarbiavimas

su švietimo pagalbos specialistais, iš dalies - su mokinių tėvais. Tyrimo rezultatai patvirtina, kad įtraukusis ugdymas teigiamai veikia visą vaikų grupę ir vaikų, turinčių SUP, emocinę bei ugdymosi gerovę.

5. Tyrimo metu nustatyta, kad pedagogams iššūkių kyla bendraujant su vaikų tėvais, paskirstant dėmesį visiems vaikams bei įtraukiant juos į bendras menines veiklas. Tai ypač išryškėja ugdant autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. Tyrimo dalyviai taip pat nurodė laiko stoką pasiruošti veikloms bei sunkumus pažįstant individualius vaikų gebėjimus. Siekdami įveikti iššūkius, pedagogai taiko įvairius sprendimus, tokius kaip pozityvaus elgesio palaikymas, socialinių įgūdžių ugdymas bei bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais. Pedagogų teigimu, taikant šiuos sprendimus pasiekiamos sėkmės: gerėja vaikų bendradarbiavimo įgūdžiai, ugdoma empatija, tolerancija bei pagarba, vaikai mokosi priimti ir išklausyti skirtingas nuomones, plečiasi jų požiūris į įvairovę ir gebėjimas priimti skirtumus.

REKOMENDACIJOS

Atlikus „Ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtys įgyvendinant įtraukųjį ugdymą“ tyrimą ikimokyklinio ugdymo įstaigų vadovams rekomenduojama:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogai, ugdydami SUP turinčius vaikus, susiduria su vaikų elgesio ar/ir emocijų valdymo sunkumais, todėl vadovams rekomenduojama sudaryti sąlygas pedagogams dalyvauti supervizijose, stiprinančiose jų profesines ir emocines kompetencijas.

2. Tyrimo metu ikimokyklinio ugdymo pedagogai nurodė, kad individualių vaikų gebėjimų pažinimas kelia iššūkių ugdant SUP turinčius vaikus, todėl vadovams rekomenduojama sudaryti sąlygas pedagogams dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo mokymuose, skirtuose individualių vaikų poreikių pažinimui ir ugdymo strategijų pritaikymui.

3. Tyrimo metu buvo identifikuoti pedagogų ir tėvų bendradarbiavimo sunkumai, todėl vadovams rekomenduojama įtraukti švietimo pagalbos specialistus į šį bendradarbiavimo procesą, siekiant užtikrinti efektyvesnę komunikaciją ir koordinuotą vaikų, turinčių SUP, ugdymą.

4. Tyrimo metu paaiškėjo, kad pedagogams sunku įgyvendinti įtraukųjį ugdymą ir jie tikisi administracijos palaikymo, kurio ne visada gauna, todėl vadovams rekomenduojama aktyviai ir nuosekliai komunikuoti su darbuotojais užtikrinant įtraukiojo ugdymo vizijos įgyvendinimą.

LITERATŪRA

- Abreu, G. (2023). *Kas yra duomenų prisotinimas*. <https://mindthegraph.com/blog/lt/kas-yra-duomeniu-prisotinimas/>
- Admiraal, W., Schenke, W., De Jong, L., Emmelot, Y. & Sligte, H. (2021). Schools as professional learning communities: what can schools do to support professional development of their teachers? *Professional Development in Education*, 47(4), 684–698. <https://doi:10.1080/19415257.2019.1665573>
- Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7–16. <https://doi/full/10.1080/20020317.2020.1729587>
- Ali, L. U. & Fitriana, I. M. (2022). Analysis of implementation of inclusive education in mataram city (case study in sd negeri 34 city of mataram). *International Conference on Islam, Law, and Society (INCOILS) Conference Proceedings*, 11(4), 82–90. <https://doi:10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n03.pe04976>
- Ališauskienė, S. ir Miltenienė, L. (2018). Inkluzinis ar įtraukusis ugdymas: socialinių konstruktyvų interpretacijos švietimo kaitos kontekste. *Specialusis ugdymas*, 1(38), 11–32. <https://doi:10.21277/se.v1i38.430>
- Anderson, J., Boyle, Ch. & Deppeler, J. (2014). The Ecology of Inclusive Education: Reconceptualising Bronfenbrenner. *Equality and Inclusion*, 8, 23–34. https://doi:10.1007/978-94-6209-692-9_3
- Arlauskienė–Kuginytė, I. ir Jakaitienė, R. (2010). Specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykiai su mokyklos bendruomenės nariais. *Socialinis darbas*, 9(1), 122–131.
- Augustinovič, A. (2019). Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių gamtamokslinės motyvacijos sugdymo(si) galimybės: gamtos pažinimo dalyko mokytojų požiūris. *Pedagogika*, 136(4), 141–152. <https://doi:10.15823/p.2019.136.9>
- Avramidis, E., Toulia, A., Tsihouridis, C. & Strogilos, V. (2019). Teachers' attitudes towards inclusion and their self-efficacy for inclusive practices as predictors of willingness to implement peer tutoring. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 19(1), 19–24. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12477>
- Azad, G. F., Marcus, S. C., Sheridan, S. M. & Mandell, D. S. (2018). Partners in school: An innovative parent-teacher consultation model for children with autism spectrum disorder. *Journal of Education and Psychological Consultation*, 28(4), 460–486. <https://doi:10.1080/10474412.2018.1431550>

- Baier, L. (2016). *Pädagogische Professionalisierung und Professionsentwicklung von Lehrern*. München: GRIN Verlag.
- Baily, S. & Holmarsdottir, H. B. (2019). Fostering teachers' global competencies: bridging utopian expectations for internationalization through exchange. *FIRE: Forum for International Research in Education*, 5(2), 226–244. <https://doi.org/10.32865/fire201952162>
- Balık, F. & Özgün, Ö. (2024). Inclusive education in early childhood: teacher perceptions, practices, challenges and needs. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 487–506. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1479155>
- Bartz, D. E. (2019). Racism, the white power structure, and the tragic history of the education of African American children in the United States. *Schooling*, 10(1), 1–9. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6422>
- Batalovienė, I., Šinkūnienė, V. ir Suchotskytė, G. (2024). *Įtraukiojo ugdymo galimybių plėtra Vilniaus lopšelyje – darželyje „Vandenis“*. Vilnius: Vilniaus lopšelis – darželis „Vandenis“.
- Berti, S., Grazia, V. & Molinari, L. (2023). Active student participation in whole-school interventions in secondary school. A systematic literature review. *Educational Psychology Review*, 35(2), 35–52. <https://doi.org/10.1007/s10648-023-09773-x>
- Benefits Perceived by Families in Schools with Students with Autism Spectrum Disorders*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-022-05491-5>
- Bilbokaitė, R. ir Bilbokaitė-Skiauterienė, I. (2024). Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas: mokyklų vadovų patirtys valdant pokyčius. *Specialusis ugdymas*, 47, 5–19. <https://doi.org/10.15388/se.2024.47.1>
- Braslauskaitė, R. ir Jacynė, R. (2021). *Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų sėkmingos adaptacijos veiksniai ikimokyklinio ugdymo įstaigoje: teorinis aspektas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Braslauskienė, R. ir Mačernienė, L. (2021). *Ikimokyklinio ugdymo mokytojų svarba kuriant saugią aplinką specialiųjų poreikių vaikų įtraukimui į ugdymo procesą: teorinis aspektas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Bugytė, V. ir Valaitienė, A. (2022). Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, socialinė integracija ikimokyklinio ugdymo įstaigoje: pedagogų požiūriu. *Studijos-verslas-visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*, 7, 55–63. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iVII.236>
- Carrington, S. & Lasing C. (2022). Societal, systemic, school and family drivers for and barriers to inclusive education. *Australian Journal of Education*, 66(3), 251–264. <https://doi.org/10.1177/0004944122112528>

- Corral–Granados, A. (2024). Challenges in continuing professional development on inclusion in early years in Spain. *Journal of Educational Change*, 25(1), 19–41. <https://doi.org/10.1007/s10833-022-09473-3>
- Čarnická, M., Kušnírová, V., Rochovská, I. & Šílonová, V. (2023). Attitudes of teaching staff in kindergartens towards inclusion and their opinions on inclusive education. *Special Education*, 45, 35–49. <https://doi.org/10.15388/se.2023.45.3>
- Dağlioğlu, H. E. (2019). The Reliability and Validity Study of ‘Classroom Practices in Inclusive Preschool Education Environment with Talented and Gifted Children Scale. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(2), 413–434. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2019.013>
- Darrow, A. A. (2016). *Applying the principles of universal design for learning in general music*. In C. R. Abril & B. M. Gault (eds.), *Teaching general music* (309–326). New York: Oxford University Press.
- Dávila-Acedo, M., Sánchez-Martín, J., Airado-Rodríguez, D. & Cañada-Cañada, F. (2022). Impact of an active learning methodology on students’ emotions and self-efficacy beliefs towards the learning of chemical reactions—the case of secondary education students. *Education Sciences*, 12(5), 347–352. <https://doi.10.3390/educsci12050347>
- Downes, P., Nairz-Wirth, E. & Rusinaitė, V. (2017). *Structural Indicators for Inclusive Systems in and Around Schools: NESET II report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Drossel, K., Eickelmann, B., Ophuysen, S. & Bos, W. (2019). Why teachers cooperate: An expectancy-value model of teacher cooperation. *European Journal of Psychology of Education*, 34(1), 187–208. <https://doi.10.1007/s10212-018-0368-y>
- ED-2016/WS/28. (2016). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all*. Paris: UNESCO.
- Edwards, A. G., Brebner, C. M., McCormack, P. F., & MacDougall, C. J. (2018). From ‘Parent’ to ‘Expert’: How parents of children with autism spectrum disorder make decisions about which intervention approaches to access. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(2122), 21–38. <https://doi.10.1007/s10803-018-3473-5>
- European Commission, Joint Research Centre (2022). *GreenComp, Europos tvarumo kompetencijos programa*. Publications Office of the European Union. <https://doi:10.2760/34856>

- Ežerskienė, R. ir Tamašauskienė, R. (2020). Ikimokyklinio ugdymo pedagogų kūrybiškumą lemiančių veiksnių analizė. *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos*, 5, 47–59. <https://doi:10.52320/svv.v1iIX.344>
- Ežerskienė, R. ir Tamašauskienė, R. (2025). Mokytojų kūrybiškumo raiška ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualiose aplinkose. *Studijos verslas visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos*, 9(1), 26–41. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iVIII.285>
- Florian, L. (2016). *Inclusive pedagogy. Moray House School of Education Election Briefings: Education from early years to 18. Research and Practice Contributing to Policy*. Edinburgh: University of Edinburgh. <https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/electionbriefing7-inclusive-pedagogy-15-05-16.pdf>
- Įtraukties švietime plėtros gairės*. (2022). Vilnius: Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.
- Farooq, M. S. & Asim, I. (2018). Nurturing inclusive education through cooperative learning as pedagogical approach at primary school level. *Pakistan Journal of Education*, 35(3), 163–188. <https://doi:10.30971/pje.v35i3.780>
- Gaižauskaitė, I. ir Mikėnė, S. (2014). *Socialinių tyrimų metodai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Galkienė, A. (2021). Kokybinė įtraukiojo ugdymo slinktis visuomenės raidos kontekste: dialektinis modeliavimas. *Pedagogika* 141(1), 190–213. <https://doi:10.15823/p.2020.141.11>
- Geležinienė, R., Vasiliauskiene, L. ir Vyšniauskienė, A. (2011). *Mokomės kartu*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
- Girdzijauskienė, R. ir Sakadolskienė, E. (2018). Būsimųjų muzikos mokytojų rengimas įtraukiamam ugdymui. *Pedagogika*, 131(3), 48–66. <https://doi:10.15823/p.2018.33>
- Grigėnaitė, J. (2025). *Pedagogų mokymasis personalizuoti autistiškų vaikų ugdymą įtraukioje mokykloje mokslo*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Grincevičienė, V., Szerlag, A., Dziubacka, K. ir Targamadžė, V. (2015). Įtraukusis ugdymas: mokinių tėvų rūpesčiai ir lūkesčiai. Santalka: Filologija. *Edukologija*, 23(1), 73–80. <https://doi:10.3846/cpe.2015.269>
- Gómez-Marí, I., Sanz-Cervera, P. & Tárraga-Mínguez, R. (2022). Teachers' Attitudes toward Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review. *Education Sciences*, 12(2), 138–145. <https://doi.org/10.3390/educsci12020138>
- Goodall, C. (2015). How do we create ASD-friendly schools? A dilemma of place-ment. *Support for Learning*, 30(4), 305–326. <https://doi:10.1111/1467-9604.12104>

- Görel, G. & Hellmich, F. (2022). Primary School Principals' Views on the Required Conditions for a Successful Implementation of Inclusive Education. *Australasian Journal of Special and Inclusive Education*, 46(2), 127–137. <https://doi:10.1017/jsi.2022.9>
- Gulish, S. & Elstrom, S. (2017). *Creativity in the Classroom*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Hanline, M. F., Eldridge, J. N. & Robbins, A. (2024). Meta-Synthesis of Qualitative Studies: Inclusion in the Early Childhood Years. *Infants & Young Children*, 37(4), 294–315. <https://doi:10.1097/IYC.0000000000000274>
- Yada, A. & Savolainen, H. (2017). Japanese in-service teachers' attitudes toward inclusive education and self-efficacy for inclusive practices. *Teaching and Teacher Education*, 64(2), 222–229. <https://doi:10.1016/j.tate.2017.02.005>
- Yada, A., Tolvanen, A. & Savolainen, H. (2018). Teachers' attitudes and self-efficacy on implementing inclusive education in Japan and Finland: A comparative study using multi-group structural equation modelling. *Teaching and Teacher Education*, 75, 343–355. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.07.011>
- Yarosh, E. A. (2018). *Inclusive education at preschool education institutions under the conditions of the fses for preschool education: practice, problems, perspectives?* <http://journals.uspu.ru/attachments/article/2167/9.pdf>
- Yeager, D. S., Bryan, C. J., Gross, J. J., Murray, J. S., Krettek Cobb, D., H F Santos, P., Gravelding, H., Johnson, M. & Jamieson, J. P. (2022). A synergistic mindsets intervention protects adolescents from stress. *Nature*, 607, 512–520. <https://doi:10.1038/s41586-022-04907-7>.
- Kaffemanienė, I., Giedraitienė, L., Jurevičienė, M., Kantanavičiūtė-Petružė, R., Musteikienė, G., Tomėnienė, L., Žymantienė, A., Bilbokaitė-Skiauterienė, I. ir Bilbokaitė, R. (2023). *Specialioji pedagoginė pagalba tvariam švietimui personalizuoto ugdymo kontekste*. Vilnius: VU leidykla.
- Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Klizaitė, J., Varneckienė, A. ir Valaitienė, A. (2020). Ikimokyklinio amžiaus specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvų poreikis pedagoginiam švietimui. *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos*, 5, 80–90. <https://doi:10.52320/svv.v0iVI.193>
- Klizaitė, J., Varneckienė, A. ir Valaitienė, A. (2024). Specialiosios pagalbos teikimas įtraukiojo ugdymo kontekste. *Studijos - verslas - visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos*, 1(9), 105–113. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.349>

- Kriščiūnaitė, A., Strakšienė, D. ir Bubnys, R. (2018). Neformalusis muzikinis švietimas vaikų patirčių kontekste: įtraukusis ar ribojantis? *Pedagogika*, 129(1), 126–141. <https://doi:10.15823/p.2018.09>
- Kudriavcevaitė, K. ir Lenkauskaitė, J. (2019). Pedagogo kompetencijos ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinį intelektą. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 49(2), 20–28. <https://doi:10.21277/jmd.v49i2.236>
- Kulėšė, Ž. ir Kaffemanienė, I. (2020). Tėvų nuomonės apie vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ugdymo individualizavimą mokyklose. *Specialusis ugdymas*, 1(41), 53–101. <https://doi:10.21277/se.v1i41.532>
- Kurienė, A. (2022). *Švietimo sistemos indėlis ir perspektyvos sprendžiant autistiškų vaikų ugdymo problemas*. Autizmas: pažinti, suprasti, padėti: recenzuota mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. Kaffemanienė, I., Geležinienė, R., Jurevičienė, M. ir Tomėnienė, L. (sud. ir red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kurth, J. A., Lyon, K. J. & Shogren, K. A. (2015). Supporting students with severe disabilities in inclusive schools: A descriptive account from schools implementing inclusive practices. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 40(4), 261–274. <https://doi.org/10.1177/1540796915594160>
- Kvieskienė, G., Hopkins, Ch., Kvieska, V. ir Kohl, K. (2022). Transformuojamojo švietimo kompetencijų modeliavimas. *Socialinis ugdymas*, 58(2), 53–80. <https://doi.org/10.15823/su.2022.58.2>
- Lakkala, S., Juškevičienė, A., Česnavičienė, J. Poteliūnienė, S., Ustilaitė, S. ir Uusiautti, S. (2019). Implementing Inclusive Education in Lithuania: What are the main Challenges according to Teachers' Experiences? *Acta Paedagogica Vilnensia*, 43, 37–56. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.43.3>
- Leknickienė, D. (2025). Komunikacijos vaidmuo plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukųjį švietimą Lietuvoje. Komunikacija ir informacija. *Studentų mokslinių darbų almanachas*, 5, 73–86. <https://doi.org/10.15388/K-ir-I.2025.5>
- Lieberman, L. J., Grenier, M., McNamara, S., Houston-Wilson, C. & Brian, A. (2024). Identifying essential content in the introduction to adapted physical education class. *International Journal of Kinesiology in Higher Education*, 8(3), 255–267. <https://doi:10.1080/24711616.2023.2288108>
- Liasidou, A. (2015). *Inclusive Education and the Issue of Change*. Theory, Policy and Pedagogy. England: Palgrave Macmillan.

- Lisauskienė, D. (2018). Įtraukusis ugdymas nuo ikimokyklinio ugdymo iki aukštosios mokyklos. *Pedagogika*, 132(4), 241–253. <https://doi.org/10.15823/p.2018.132.15>
- Magnússon, G., Göransson, K. & Lindqvist, G. (2019). Contextualizing inclusive education in educational policy: the case of Sweden. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5(2), 67–77. <https://doi.org/10.1080/20020317.2019.1586512>
- Magnússon, G. (2020). *Inclusive education and school choice lessons from Sweden*. *European Journal of Special Needs Education*, 35(1), 25–39. <https://doi.org/10.1080/08856257.2019.1603601>
- Marcinkus, R., Pavilionienė, M. ir Lipskienė, V. (2023). *Ugdamosios aplinkos, palankios įtraukiojo ugdymo nuostatų įgyvendinimui, kūrimas*. Šiauliai: Šiaulių rajono savivaldybė.
- Marin, E. (2016). Teacher Education for Inclusion – the Premises for Implementing a New Initial Teacher Training Programme. *Special education*, 2(35), 9–38. <http://dx.doi.org/10.21277/se.v1i35.267>
- Miltenienė, L., Kaffemanienė, I., Melienė, R., Kairienė, D., Geležinienė, R. ir Tomėnienė, L. (2020). *Specialusis ugdymas ir jo transformacijos įtraukiojo švietimo kontekste*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Miltenienė, L., Valuckienė, J., Damkuvienė, M., Balčiūnas, S. ir Petukienė, E. (2022). Vadovų požiūris ir veikmė kuriant įtraukią mokyklą. *Specialusis ugdymas*, 1(44), 9–30. <https://doi.org/10.15388/se.2022.v1i44.11>
- Miltenienė, L. (2024). *Efektyvi pagalbos sistema – įtraukiojo ugdymo sėkmės veiksnys*. <https://www.vdu.lt/lt/efektyvi-pagalbos-sistema-itraukiojo-ugdymo-sekmes-veiksny/>
- Monkevičienė, O., Autukevičienė, B., Kaminskienė, L., Rutkienė, A., Tandzegolskienė, I. ir Skerytė-Kazlauskienė, M. (2018). *Tyrimo pažangi pedagoginė praktika ir pedagoginės inovacijos Lietuvos vaikų darželiuose atlikimas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
- Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3–17. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964>
- Murphy, M., Thompson, S., Doyle, D. M. & Ferri, D. (2023). Inclusive education and the law in Ireland. *International Journal of Law in Context*, 19(2), 101–121. <https://doi.org/10.1017/S1744552322000180>
- Nketsia, W. (2017). A cross-sectional study of pre-service teachers' views about disability and attitudes towards inclusive education. *International Journal of Research Studies in Education*, 6(3), 53–68. <https://doi.org/10.5861/ijrse.2016.1610>

- Qvortrup, A., & Qvortrup, L. (2017). Inclusion: dimensions of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education*, 22(7), 803–817. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1412506>
- Paulsrud, D. (2024). Resolving dilemmas: Swedish special educators and subject teachers' perspectives on their enactment of inclusive education. *Journal of Education Policy*, 39(2), 303–320. <https://doi.org/10.1080/02680939.2023.2210102>
- Paurienė, G. (2017). *Pedagogų profesinės kompetencijos ugdymas savaiminiu mokymusi*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Prashanti, E. & Ramnarayan, K. (2020). Ten maxims for creating a safe learning environment. *Advances in Physiology Education*, 44, 550–553. <https://doi:10.1152/advan.00085.2020>
- Ramberg, J. & Watkins, A. (2020). Exploring inclusive education across Europe: Some insights from the European agency statistics on inclusive education. In *FIRE: Forum for International Research in Education* 6(1), 85–101. <https://doi:10.32865/fire202061172>
- Rausch, A., Joseph, J. & Steed, E. (2019). Dis/ability critical race studies (DisCrit) for inclusion in early childhood education: Ethical considerations of implicit and explicit Bias. *Zero to Six Three*, 40(1), 43–51. <https://doi.org/10.1177/1936724419826254>
- Saloviita, T. (2020). Teacher attitudes towards the inclusion of students with support Needs. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 20(1), 64–73. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12466>
- Saulėnienė, S. ir Grikietytė, S. (2022). Pedagogų kompetencijos taikant inovacijas ikimokykliniame ugdyme. *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos*, 1(7), 95–103. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iVII.240>
- Schwab, S., Resch, K. & Alnahdi, G. (2024). Inclusion does not solely apply to students with disabilities: Pre-service teachers' attitudes towards inclusive schooling of all students. *International Journal of Inclusive Education*, 28(2), 214–230. <https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1938712>
- Shermukhammadov, B. (2022). Creativity of a Teacher in an Innovative Educational Environment. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(12), 28–31. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i12.5468>
- Simon, C., Martinez-Rico, G. & McWilliam, R. A. (2023). *Attitudes Toward Inclusion and UNESCO (2015). Framework for Action Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. World Education Forum 2015.* https://www.itacec.org/document/wef/2015/draft_framework_for_action.pdf

- Slee, R. (2018). *Defining the scope of inclusive education Think piece prepared for the 2020 Global Education Monitoring Report, Inclusion and education*. ED/GEMR/MRT/2018/T1/1. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265773.locale=en>
- Sunko, E. & Kaselj, I. T. (2020). Attitudes of early childhood and preschool education students and teachers towards inclusion of children with Down syndrome. *International Journal of Education and Practice*, 8(3), 485–497. <https://doi:10.18488/journal.61.2020.83.485.497>
- Swanson, J., Ficarra, L. R. & Chapin, D. (2020). Strategies to strengthen differentiation within the common core era: drawing on the expertise from those in the field. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 64(2), 116–127. <https://doi:10.1080/1045988X.2019.1683802>
- Šauklė, I. (2024). Neformaliojo muzikinio ugdymo ypatumai dirbant įtraukioje klasėje: pedagogų patirčių analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 54, 46–54. <https://doi.org/10.15388/JMD.2024.54.5>
- Šiaudvytienė, Z. ir Račkauskienė, S. (2025). Vaikų, turinčių intelekto negalią, socialinė įtrauktis: vaikų dienos centrų vadovų vertinimas. *Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų išvalgos*, 1(16), 393–401. <https://doi:10.52320/vtb.v16i1>
- Tiernan, B. (2022). Inclusion versus full inclusion: implications for progressing inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, 37(5), 882–890. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1961197>
- Turner, M. & Morgan, A. (2019). *Opening eyes onto inclusion and diversity in early childhood education*. In S. Carter, L. Abawi, J. Lawrence (Eds.), *Opening Eyes onto Inclusion and Diversity* (50-72). University of Southern Queensland.
- Vaitkuvienė–Zimina, Ž. ir Bruzgelevičienė, R. (2016). Pagalbos mokiniui mokykloje tobulinimas į įtraukijį ugdymą. *Pedagogika*, 4, 172–192. <https://doi:10.15823/p.2016.60>
- Van Boxtel, J. M. & Sugita, T. (2019). Exploring the implementation of lesson-level UDL principles through an observation protocol. *International Journal of Inclusive Education*, 6, 1–17. <https://doi:10.1080/13603116.2019.1655596>
- Valuckienė, J., Balčiūnas, S., Damkuvienė, M. ir Petukienė, E. (2022). *Pedagogų ir mokyklų vadovų požiūris į ugdymo organizavimo priemonių, didinančių mokymosi sunkumų turinčių mokinių motyvaciją ir pažangą, paveikumą*. Vilnius: NŠA.
- Wati, A. P., Fitria, H. & Fitriani, Y. (2024). The Influence of Creativity and Competence on Teacher's Performance. *Journal of Social Work and Science Education*, 5(2), 457–466. <https://doi.org/10.52690/jswse.v5i2.769>

- Vitkauskienė, V., Martinaitytė, R. (2023). Pedagoginio darbo galimybės įgyvendinant įtraukųjį ugdymą ikimokyklinėje įstaigoje. *Socialinio darbo ir įtraukiojo ugdymo bendrystė: nacionalinės ir tarptautinės patirtys*, 4, 38–47. <https://doi.org/10.15388/vu.thesis.633>
- Westwood, P. (2018). *Inclusive and Adaptive Teaching: Meeting the Challenge of Diversity in the Classroom*. London: Routledge.
- Wojciechowska, K. (2019). A kindergarten teacher in students' creative motor expression development. *Pedagogika*, 10, 233–247. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.2305>
- Vosyliienė, E. (2023). Vaiko su specialiaisiais ugdymosi poreikiais adaptacija darželyje: tėvų požiūris. *Socialinio darbo ir įtraukiojo ugdymo bendrystė: nacionalinės ir tarptautinės patirtys*, 4, 48–59. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iX.385>
- Zinsser, K. M., Gordon, R. A. & Jiang, X. (2021). Parents' socialization of preschool-aged children's emotion skills: A meta-analysis using an emotion-focused parenting practices framework. *Early Childhood Research Quarterly*, 55, 377–390. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.02.001>
- Zurbruggen, C. L. A., Hofmann, V., Lehofer, M. & Schwab, S. (2023). Social classroom climate and personalised instruction as predictors of students' social participation. *International Journal of Inclusive Education*, 27(11), 1223–1238. <https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1882590>
- Žydžiūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams*. Vilnius: Vaga.

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMAI PEDAGOGAMS

Interviu vieta:.....

Interviu data:.....

Interviu laikas:.....

Protokolo
kodas

P- ...

Gerb. pedagoge,

Ačiū, kad sutikote dalyvauti šiame interviu. Esu Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos Specialiosios pedagogikos ir logopedijos programos magistrantūros studijų studentas. Mano tyrimo tikslas – ištirti ikimokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įgyvendinant įtraukųjį ugdymą. Siekiu geriau suprasti, kaip pedagogai kuria aplinką, kurioje kiekvienas vaikas gali mokytis, dalyvauti pagal savo galimybes ir jaustis priimtas.

Interviu metu kalbėsime apie Jūsų patirtį, nuostatas, kas, Jūsų manymu, padeda ar trukdo įtrauktis įgyvendinimui ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Čia nėra teisingų ar neteisingų atsakymų – mums svarbi Jūsų asmeninė nuomonė ir patirtis.

Jūsų dalyvavimas šiame tyrime yra visiškai savanoriškas. Tai reiškia, kad:

- galite bet kada atsisakyti dalyvauti ar nutraukti interviu;
- galite neatsakyti į bet kurį klausimą, jei jis Jums nepatogus;
- visa surinkta informacija bus naudojama tik tyrimo tikslais;
- duomenys bus apdorojami anonimiškai ir konfidencialiai – Jūsų vardas ir įstaigos pavadinimas nebus minimi.

Interviu truks apie 60 minučių. Ar sutiktumėte, kad mūsų pokalbį įrašyčiau? Tai padėtų tiksliai užfiksuoti Jūsų mintis. Įrašas bus saugomas tik tyrimo metu ir vėliau sunaikintas.

Ar turite klausimų dėl tyrimo ar interviu eigos, prieš pradėdami pokalbį?

Jei viskas aišku, pradėkime nuo kelių bendresnių klausimų apie Jus, Jūsų darbo aplinką ir nuomonę apie įtrauktį.

INFORMACIJA APIE INFORMANTĄ

Lytis.....

Amžius.....

Išsilavinimas.....

Darbo stažas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.....

Darbo stažas ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus.....

Pedagogų požiūris į įtraukųjį ugdymą ir įstaigos pasirengimą jį įgyvendinti	1. Kaip vertinate įstaigos, kurioje dirbate, pasirengimą įgyvendinti įtraukųjį ugdymą? Kodėl taip manote? 2. Kokia Jūsų nuomonė apie įtraukųjį ugdymą? Kaip Jūs jį suprantate? 3. Kaip vertinate vaikų, turinčių įvairių ugdymosi poreikių, įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo įstaigas? (pvz., kaip vertinate specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų įtraukimą?)
	4. Kokiomis nuostatomis vadovaujatės kurdama(-as) įtraukųjį ugdymo aplinką savo grupėje?

Pedagogo nuostatos ir profesinės vertybės	5. Kokias asmenines savybes ir kompetencijas laikote svarbiausiomis pedagogui, ugdančiam ikimokyklinio amžiaus vaikus įtraukiojo ugdymo kontekste? 6. Kaip manote, ar Jūsų požiūris į vaikų įvairovę daro įtaką Jūsų bendravimui su vaikais ir jų tėvais? Pakomentuokite.
Įtraukiojo ugdymo organizavimas praktikoje	7. Kaip Jūs planuojate ir organizuojate įtraukijį ugdymą savo grupėje? 8. Kaip užtikriname, kad kiekvienas vaikas galėtų aktyviai dalyvauti grupės veiklose pagal savo galimybes? 9. Kaip pritaikote ugdymo aplinką ir veiklas, kad jos būtų prieinamos visiems vaikams? 10. Kaip organizuojate bendras veiklas, kad jose galėtų dalyvauti visi vaikai pagal savo poreikius ir gebėjimus? 11. Kokiose bendrose veiklose dalyvauja visi vaikai, įskaitant tuos, kuriems reikalinga papildoma pagalba (pvz., turintys negalių ar sutrikimų)? 12. Kokiais būdais padedate vaikams, turintiems sutrikimų ar negalių, įsitraukti į veiklas kartu su bendraamžiais grupėje ir lauke? 13. Kaip skatinate vaikų bendravimą ir bendradarbiavimą ugdymo(si) procese? 14. Kokie Jūsų taikomi būdai ar metodai labiausiai padeda vaikams įsitraukti į bendrą veiklą? 15. Kaip bendradarbiaujate su švietimo pagalbos specialistais (specialiaisiais pedagogais, logopedais, socialiniais pedagogais, psichologais ir kt.), siekdama(-as) įgyvendinti įtrauktį?
Stebimi pokyčiai ir įtraukiojo ugdymo poveikis	16. Kaip keitėsi Jūsų veiklos su vaikais, kai pradėjote taikyti įtraukiojo ugdymo principus? 17. Kaip keičiasi vaikų ugdymo procesas įgyvendinant įtraukiojo ugdymo principus? 18. Kaip, Jūsų nuomone, įtraukiojo ugdymo taikymas keičia vaikų tarpusavio santykius ir bendradarbiavimą? 19. Kokią teigiamą įtaką įtraukiojo ugdymo organizavimas daro visai vaikų grupei/specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? 20. Su kokiais sunkumais ar iššūkiais susiduriate įgyvendindama(-as) įtraukijį ugdymą grupėje? 21. Su kokiais iššūkiais susiduriate ugdydama(-as) vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių? 22. Kokius sprendimus ar būdus taikote šiems iššūkiams įveikti?
Pedagogų profesinis pasirengimas, bendradarbiavimas ir tobulėjimas	23. Kaip vertinate savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių? 24. Kaip keitėsi Jūsų požiūris į įtrauktį ir ugdymo praktiką, įgijus daugiau darbo patirties?

	25. Kokių sąlygų ar pagalbos Jums, kaip pedagogui, labiausiai reikėtų, kad galėtumėte sėkmingai įgyvendinti įtraukijį ugdymą savo grupėje? 26. Kokias žinias, gebėjimus ar kompetencijas norėtumėte toliau tobulinti, kad galėtumėte užtikrinti kokybišką ugdymą visiems grupės vaikams? 27. Kaip Jūs manote, kokį vaidmenį pedagogų komandinis darbas atlieka kuriant ir įgyvendinant įtraukią ugdymo aplinką ikimokyklinio ugdymo įstaigoje? 28. Kaip bendradarbiaujate su tėvais (globėjais), siekdama(-as) užtikrinti visų vaikų įtraukimą ir dalyvavimą grupės veiklose? 29. Kaip dalijatės patirtimi su kolegomis apie įtraukiojo ugdymo organizavimą grupėje? Ar turite tam sudarytas galimybes įstaigoje?
--	--

Ačiū, kad pasidalijote savo patirtimi ir įžvalgomis.

Ar yra dar kas nors, ką norėtumėte pridurti apie įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą, kas, Jūsų manymu, yra svarbu, bet nebuvo aptarta šiame pokalbyje?